4 7290

glasul BUCOVINEI

CERNĂUȚI BUCUREȘTI

2 / 2005
An XII. Nr. 46

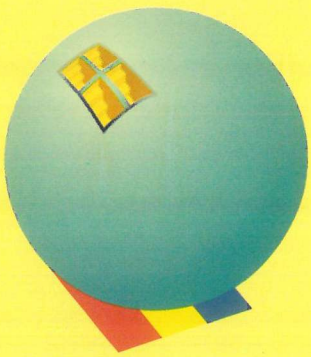

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Rădăuțiul Civic

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI

*

THE VOICE OF BUKOVINA

The Romanian Cultural Institute

THE VOICE OF BUKOVINA

A HISTORY AND CULTURE QUARTERLY

CERNOWITZ – BUCHAREST

2005, NO. 2
Year. XII. No. 46

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

ADVISORY BOARD: Prof. Univ. Dr. Mircea Anghelescu (Bucharest), Acad. Radu Grigorovici (Bucharest), Ştefan Hostiuc (Cernowitz), Conf. Univ. Dr. Ştefan Purici (Suceava), Lector Univ. Dr. Florin Pintescu (Suceava), Prof. Univ. Dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iaşi), Arcadie Suceveanu (Chişinău), Dr. Ilie Traian (Bucharest), Dr. Constantin Ungureanu (Chişinău), Acad. Dimitrie Vatamaniuc (Bucharest).

EDITORIAL BOARD: Prof. Dr. Alexandrina Cernov, Prof. Dr. Ilie Luceac, Lector Univ. Dr. Harieta Mareci, Vasile Tărâţeanu.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ŞI CULTURĂ

CERNĂUŢI – BUCUREŞTI

2005, Nr. 2
Anul XII. Nr. 46

Redactor-şef: ALEXANDRINA CERNOV
Membru de onoare al Academiei Române

INV. 1833
ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAŞI
CENTRUL PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR BUCOVINEI
BIBLIOTECA
COTA

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAŞI
Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei
BIBLIOTECA

COLEGIUL DE REDACŢIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (Bucureşti), acad. Radu Grigorovici (Bucureşti), Ştefan Hostiuc (Cernăuţi), conf. univ. dr. Ştefan Purici (Suceava), lector univ. dr. Florin Pintescu (Suceava), prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iaşi), Arcadie Suceveanu (Chişinău), dr. Ilie Traian (Bucureşti), dr. Constantin Ungureanu (Chişinău), acad. Dimitrie Vatamaniuc (Bucureşti).

REDACŢIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, prof. dr. Ilie Luceac, lector univ. dr. Harieta Mareci, Vasile Tărâţeanu.

SUMMARY

DIALOGUES WITH THE BUKOVINIANS

Ilie Luceac, *"Beyond the Spectacle of the World..." with Hortensia Masichievici-Mişu – plastic artist* 7

BUKOVINA – HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

Alexandrina Cernov, *Romanians from northern Bukovina (Ukraine): linguistic and cultural interferences* 29
Constantin Ungureanu, *Literacy in Bukovina in the early 20th century* 44
Florin Pintescu, *Considerations on the demographical, socio-economical and cultural situation of the Polish community in southern Bukovina between 1945–1989* 65

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

Cornelia Mănicuță, *A folkloric monograph of the village* 73
Lucia Olaru Nenati, *Stephen the Great as seen by Eminescu* 90

COMPARATIVE LINGUISTIC RESEARCH

Natalia Paliy, *Considerations on a comparative analysis of the phonetic systems in Ukrainian and Romanian* 102

ETHNOGRAPHY. FOLKLORE

Antonie Moisei, *Survey of the historiography devoted to the ethnographer Simion Florea Marian* 109

THE CHRONICLE OF LIFE IN CERNAUTI

Vasile Tărâțeanu, *Leafing through the Cernauti newspapers* 120
Ştefan Purici, *Students from Suceava in Cernauti* 153

BOOKS. MAGAZINES

Cornelia Mănicuță, *Reading notes on some travel notes...* 137
Nadina Cioban, ***Laurențiu Dragomir's,*** *book Crasna, a haven of Romanian eternity in Bucovina: ethnographical and historical monograph* 143

SUMAR

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Ilie Luceac, *„Dincolo de spectacolul lumii..." cu Hortensia Masichievici-Mişu – artist plastic* 7

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ŞI SOCIALE

Alexandrina Cernov, *Românii din nordul Bucovinei (Ucraina): interferenţe lingvistice şi culturale* 29
Constantin Ungureanu, *Ştiinţa de carte în Bucovina la începutul secolului al XX-lea* 44
Florin Pintescu, *Consideraţii privind situaţia demografică, socio-economică şi culturală a comunităţii polone din sudul Bucovinei în perioada 1945–1989* 65

TEORIE, CRITICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Cornelia Mănicuţă, *Monografia folclorică a satului* 73
Lucia Olaru Nenati, *Ştefan cel Mare în viziunea eminesciană* 90

CERCETĂRI LINGVISTICE COMPARATIVE

Natalia Paliy, *Unele consideraţii cu privire la analiza comparativă a sistemelor fonetice ale limbilor ucraineană şi română* 102

ETNOGRAFIE. FOLCLOR

Antonie Moisei, *Privire generală asupra istoriografiei dedicate etnografului Simion Florea Marian* 109

CRONICA VIEŢII CERNĂUŢENE

Vasile Tărâţeanu, *Răsfoind presa cernăuţeană* 120
Ştefan Purici, *Studenţi suceveni la Cernăuţi* 135

CĂRŢI. REVISTE

Cornelia Mănicuţă, *Note de lectură pe marginea unor note de călătorie* 137
Nadina Cioban, Cartea lui ***Laurenţiu Dragomir,*** *Crasna, un colţ de eternitate românească din Bucovina: monografie etnografică şi istorică* 143

ISNN 1222-5606

„DINCOLO DE SPECTACOLUL LUMII...“ CU HORTENSIA MASICHIEVICI-MIŞU – ARTIST PLASTIC

Ilie Luceac

Cernăuți

Ne-am cunoscut grație distinsei și statornicei noastre prietene, doamna Nina Cionca, nepoata surorii lui Ciprian Porumbescu, care, harnică și laborioasă cum o știe toată lumea, a reușit să viziteze în ultima vreme Cernăuțiul în mai multe rânduri.

Nu aveam cum să conștientizăm atunci ce va să însemne pentru noi lectura cărții intitulate ***Microbul și alte povestiri adevărate***, scrisă de Hortensia Masichievici-Mișu și tipărită în 2003, la Editura Anima din București. Nu știam că după lectura cărții aveam să descoperim un om cu totul deosebit, care a trăit o viață sub semnul unui destin dramatic.

Hortensia Masichievici-Mișu – artist plastic și scriitor.

Întâiul refugiu din Bucovina al familiei Masichievici a fost în anii primului război mondial. S-a refugiat la Chitila, nu departe de București, unde la 16 septembrie 1917 vede lumina zilei Hortensia, viitoarea artistă plastică. Tatăl Partenie (n. 1887, Cuciurul Mare – m. 1952, Caransebeș) și mama Sofia (n. 1887 Ustyanowicz – m. 1950, Caransebeș) erau intelectuali de elită din Cernăuțiul de altădată. Muzica, pictura, teatrul și literatura erau preocupări obișnuite, de fiecare zi, ale familiei. Partenie Masichievici picta foarte frumos, compunea, cânta la pian, scria versuri, iar Sofia

Ustyanowicz, fiică de preot şi ea, ca şi Partenie, absolvise Şcoala Normală de fete din Cernăuţi, unde primise o educaţie aleasă.

Hortensia, fiica mai mică a Masichievicilor îşi va petrece anii copilăriei şi adolescenţei la Cernăuţi, unde va face studiile primare, liceale şi va urma, tot în capitala Bucovinei interbelice, cursurile Facultăţii de Drept, pe care le absolvă în 1939. Un nou refugiu, în iunie 1940 – de data asta provocat de cea de a doua conflagraţie mondială – o va aduce pe Hortensia la Bucureşti, unde se stabileşte definitiv.

Într-o frumoasă povestire, intitulată ***Microbul***, care deschide de fapt cartea cu acelaşi început în titlu, Hortensia va mărturisi, furată de nostalgia gândului: „Eu vin dintr-o viaţă trăită în alt ritm şi dintr-un loc care nu mai e pe harta ţării noastre, a rămas undeva departe, pe pragul uitării, ba chiar e uitat de tot. Iar povestea mea se datorează unui «microb» pe care l-am lăsat să mă domine şi care a determinat drumul vieţii mele" (Hortensia Masichievici-Mişu, ***Microbul şi alte povestiri adevărate***, Editura Anima, Bucureşti, 2003, p. 13).

Am citit fulgerător paginile cărţii, înţelegând că acest aşa-zis microb nu era altceva decât îndemnul de a face artă, pasiunea care se cuibărise în sufletul Hortensiei şi care avea s-o stăpânească pentru totdeauna. Fiind convins că trebuia să-i vorbesc, am îndrăznit să-i solicit o întâlnire. Mai ales că aveam un complice devotat, pe doamna Nina Cionca, care mi-a înlesnit drumul spre bunăvoinţa artistei.

Era în iarna lui 2004. Nu ştiam atunci, nu puteam nici să bănuiesc că din momentul când ne-am întâlnit pentru a realiza acest dialog şi până astăzi, când gândurile s-au aşternut pe hârtie, aveau să se schimbe atâtea lucruri. Unele din ele fiind bune, îmbucurătoare, iar altele triste şi dezolante. Printre cele care ne-au bucurat a fost apariţia, în 2004, la aceeaşi editură bucureşteană, a celei de a doua cărţi a Hortensiei Masichievici-Mişu, intitulată ***Povestiri mai mult sau mai puţin adevărate***. Mai târziu, Hortensia Masichievici va îngriji şi va scoate la aceeaşi editură Anima din Bucureşti o carte a tatălui ei, Partenie Masichievici, intitulată ***Egül/Eine Kurzgeschichte zu meinen sieben Scherenschnitten [Laeri/O scurtă poveste la cele şapte siluete ale mele]***, Editura Anima, Bucureşti, 2005.

Incitantă, profundă şi scrisă într-un stil tot atât de elegant ca şi prima, cartea ***Povestiri mai mult sau mai puţin adevărate*** poartă o dedicaţie tristă, şi anume: „Lui Nicu, acolo unde se află el acum...". Întâmplarea tristă ne face să credem că singurătatea a intrat fără milă în casa Hortensiei Masichievici, înlocuind de data aceasta ceea ce nu se mai poate recupera: pierderea soţului, a prietenului de viaţă.

Ţin minte primele momente când am apărut în casa soţilor Masichievici-Mişu. Domnul Mişu mi-a deschis, m-a invitat binevoitor în salon, unde pe o masă de sufragerie, de altă dată, erau întinse într-o ordine sobră reproduceri şi fotografii. Parcursesem în ajun un catalog al

artistei, dar n-am reuşit să privesc lucrările aşa cum se cuvine, încât la început am fost frapat de câteva poze, care reprezentau o expoziţie, după cum avea să-mi spună mai târziu doamna Hortensia, unde un desen se întindea pe o lungime de 14 metri. Din explicaţia autoarei mi-am dat seama că aceste poze color de un roşu sângeriu şi negru funerar redau crâmpeie din simbolistica cromatică a expoziţiei intitulate „Manole – poem filozofic în prezentare sinestezică", expoziţie, care a avut loc în 1995, la Bucureşti. Poemul aparţinea lui Matei Stârcea-Crăciun.

* * *

Hortensia Masichievici: Antropolog de meserie, poetul Matei Stârcea-Crăciun are, din partea mamei sale, rădăcini în Bucovina. Mai

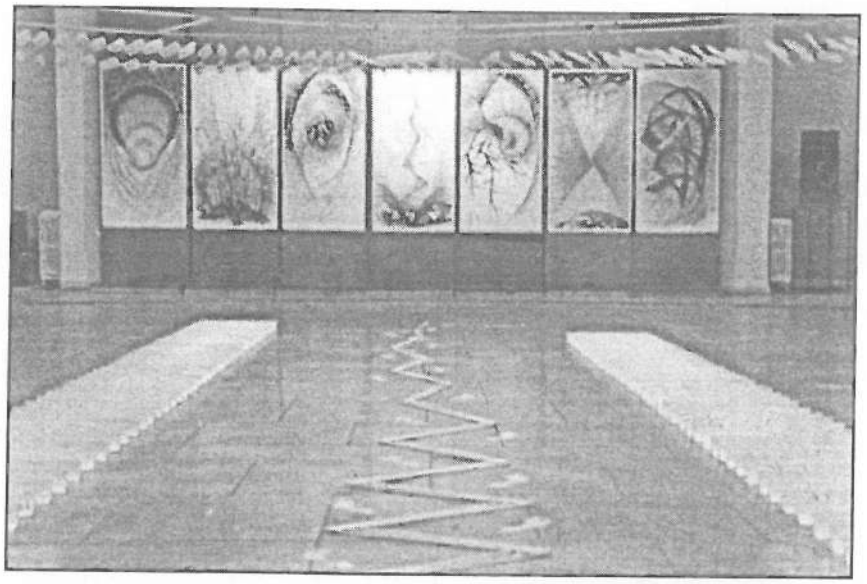

Hortensia Masichievici-Mişu: Expoziţia *Manole*, Teatrul Naţional – rotonda, 1995.

mult filozof, de fapt, decât poet, el explică din punct de vedere antropologic fenomenul artă. În ultimul timp a scris o monografie despre Paul Neagu, sculptor român, care a trăit ani de zile în Anglia, decedat de curând, publicată la Editura Anastasia, la Sorin Dumitrescu, în limba română şi în limba engleză. Cartea este o realizare remarcabilă.

În expoziţia pe care am făcut-o împreună cu Matei Stârcea-Crăciun ne-am prezentat în felul următor: dânsul a scris un poem despre Meşterul Manole, privind esenţa legendei din alt punct de vedere decât cel cunoscut, eu însă am făcut desene care nu au o legătură directă cu poemul în cauză. Deci nu am ilustrat poemul, mai mult am decorat pereţii. Textul lui Matei

Stârcea era parte agățat sus, fiind scris pe niște fâșii de hârtie, iar parte era jos, pe sol.

Ilie Luceac: Înțeleg că între ceea ce ați desenat dumneavoastră și textul scris de Matei Stârcea-Crăciun exista totuși un paralelism, nu-i așa?

H. M.: Un paralelism da, dar oricum desenele mele nu erau legate de text. De exemplu: lucrarea cuprindea 7 panouri mari de câte 2m / 1m, care exprimau fiecare o idee – să zicem filozofică. Aici o clepsidră uriașă, aici o scoică mare din care iese un hățiș de linii, alteori o serpentină, cu alte cuvinte, o lume neobișnuită... și așa mai departe. Alte desene nu erau legate deloc de text.

I. L.: Ce fel de tehnică ați aplicat la realizarea acestor lucrări? Cum sunt lucrate ele?

H. M.: Sunt desene pe hârtie cu tușuri colorate.

Dar să revin asupra activității mele. În general, eu am lucrat în gravură. La Academia de Arte Frumoase nu am urmat cursurile de gravură din motive pe care le descriu detaliat în cartea mea ***Microbul***. Am început să lucrez gravură mai târziu, după terminarea anilor de studiu, învățând tehnica din cărți și experimentând singură. Primele indicații totuși le-am primit de la pictorul Dumitru Dimitriu-Nicolaide, de la care am învățat și pictură bisericească, ceea ce de asemenea descriu în cartea mai sus-menționată.

Hortensia Masichievici-Mișu: *Portret de fetiță* (cărbune), 1943.

I. L.: Desigur, în cartea dumneavoastră este foarte multă informație, însă, din păcate, cartea nu ajunge așa de ușor și repede la cititorul bucovinean. De aceea, vă rog să faceți o retrospectivă a epocilor, a perioadelor dumneavoastră de activitate, un excurs retrospectiv, cu jalonarea stilului și a tehnicii, când și cum, în ce manieră ați creat?

H. M.: Mi-am început activitatea propriu-zisă în 1954, când am luat parte pentru prima dată la o expoziție internațională de gravură, la Moscova, cu patru lucrări în linoleum. În urma acestei participări am fost primită în Uniunea Artiștilor Plastici, București. Faptul că în 1943 mi s-a expus un desen în cărbune, ***Portret de fetiță***, la Sala Dalles, o participare la Salonul de Toamnă din

acel an – erau lucruri îmbucurătoare. Nu le consider însă un adevărat început, dat fiind faptul că nu eram încă studentă la Academia de Arte Frumoase. Cum am urmat cursurile, cum am terminat studiile şi cum s-a înrădăcinat în mine „microbul" de a face artă, iarăşi descriu în cartea mea ***Microbul.***

În fine, am continuat să fac gravură în lemn şi linoleum.

Câteva vorbe despre tehnica gravurii. În lemn (xilogravură) sau în linoleum (linogravură) se aplică o tehnică. Se poate lucra şi în alte materiale, pe care eu nu le-am încercat. Pe aceste materiale se face de obicei gravură în înălţime – *Hochdruck*, în relief (la suprafaţă). Pe placa respectivă se desenează ceea ce doreşti să realizezi şi se taie de-a lungul liniilor desenate, eliminând toate părţile care nu ţin de desen, adică pe cele pe care le doreşti albe, rămânând în adâncime faţă de suprafaţa plăcii. Un sul încărcat cu cerneală de gravură se trece peste aceste suprafeţe rămase la nivelul plăcii. Se aşază o coală de hârtie cu faţa pe placă, şi cu o lingură sau orice alt obiect tare se freacă dosul hârtiei până apare, se imprimă, pe faţa hârtiei, desenul dorit. Acest procedeu se foloseşte dacă nu ai la dispoziţie o presă care să preseze pe verticală.

Tehnica gravurii în metal este numită *Tiefdruck*, adică în adâncime, acesta fiind procedeul invers decât cel descris mai înainte, adică Hochdruck. Placa de metal (eu lucram pe placă de zinc sau cupru) se acoperă cu un vernis izolator, se face desenul dorit zgâriind cu un ac sau cu un cuţit, sau cu orice obiect de metal. Se pune placa într-o baie de acid. Acidul atacă placa unde a fost dezgolită de vernis. Aceste linii, săpate de acid, sunt umplute cu cerneală de gravură, surplusul se şterge. Se pune coala umezită cu faţa peste placă, apoi se imprimă la presă. Nu se poate imprima manual.

Pare uşor, dar e foarte anevoios. Este tehnica prin care se realizează acvaforte. Am învăţat tehnica gravurii în metal experimentând şi consultând cărţi de specialitate, ca cele ale lui Gabor Peterdi, Stanley, W. Hayter şi alţii.

Prima expoziţie personală am avut-o în 1960, cu lino- şi xilogravuri, a doua în 1965, de asemenea cu xilogravuri, de dimensiuni mai mari decât cele de la prima expoziţie. Din 1966 am început să fac gravură în metal, acvaforte, acvatinta. Am rămas îndrăgostită de această artă a gravurii în metal. La expoziţia personală din 1986, în afară de gravuri am expus desene mari în tuşuri colorate.

I. L.: O expoziţie de desene în tuş pe hârtie sau în altă tehnică? Vă rog să spuneţi mai detaliat despre această expoziţie.

H. M.: Da, desene mari de 2m / 1m pe hârtie. Desenele erau mari şi agresive, pentru că prea eram oprimaţi pe vremea aceea. Din această cauză credeam, la un moment dat, că expoziţia mea va fi închisă înainte de termen, dar nu s-a întâmplat aşa. Probabil nici un „factor de decizie"

nu a vizitat-o sau n-a descifrat-o. Mi-aduc aminte că la acea expoziție aveam o lucrare cu titlul ***Poduri inutile***. A venit un vizitator şi, insinuând, m-a întreabat: „Canale inutile nu aţi făcut?"...

În această expoziție desenele mele mari reprezentau în majoritate animale amenințătoare, create de mine, dragoni diferiți etc. Nu a fost o expoziție cu lucrări agreabile.

Dar a venit anul 1989 şi ne-am eliberat de toate spaimele şi amenințările care planau asupra noastră. Eu am continuat cu gravură şi cu lucrări de dimensiuni mari.

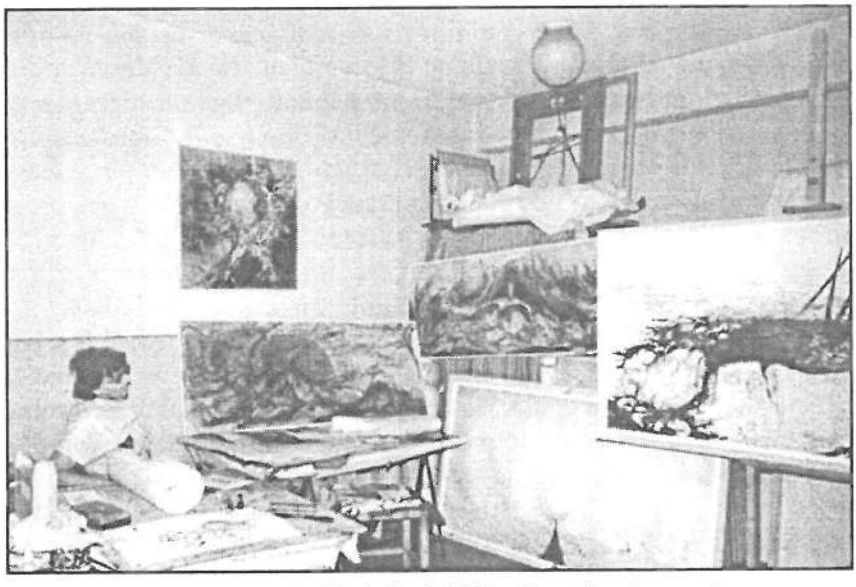

Artista Hortensia Masichievici-Mişu în atelierul propriu.

I. L.: Desene de amploare, compoziții întregi, în general.

H. M.: Da, compoziții de amploare. În 1992 am făcut o expoziție în care am prezentat în afară de desene şi lucrări cu o tehnică mixtă – am adăugat şi alte materiale. Textile de exemplu, pastă de hârtie, aceste materiale le aplicam pe desene, le înglobam în desenele mele. Sunt nişte procedee mai puțin clasice.

I. L.: Le considerați ca fiind nişte procedee de exprimare mai libere?

H. M.: Da, nişte exprimări mai libere. Am scăpat de acea apăsare când totuşi trebuia să te ții întrucâtva de o tematică. Sigur, nu erai obligat să respecți tematica, dar dacă vroiai să ți se expună lucrarea, dacă urmăreai să închei un contract cu Ministerul Educației Naționale, să-ți achiziționeze lucrarea, trebuia să-ți încadrezi lucrarea într-o listă cu subiecte impuse. Or, pe mine subiecte precum preamărirea eroilor care au obținut rezultate

măreţe în agricultură, în industrie, în general, mă dezgustau. În acea vreme când se cerea oarecum să redai teme „majore", eu mă strecuram, evadam, alegându-mi subiectele din lumea copiilor, ori din lumea ţăranilor. Ţăranul nostru, ca înfăţişare, este monumental, este etern, cu îmbrăcămintea lui, cu obiceiurile lui şi altele.

I. L.: Ţăranul nostru este cu adevărat monumental, în toate timpurile a fost aşa şi astăzi a rămas la fel. Mulţi dintre pictori – şi mai ales bucovineni – au recurs la această temă şi au realizat lucrări impresionante.

H. M.: Ca exprimare plastică am adoptat o stilizare mai accentuată, ca să nu intru în aşa-numitul realism socialist, pe care îl cunoaştem cu toţii. M-am strecurat, ca să zic aşa, lucrând foarte stilizat. La început, prin anii 1950–1960, lucrările artiştilor plastici erau judecate de diferite comisii care exprimau uneori păreri ridicole. Cel puţin, aşa ni se par astăzi. De exemplu, ţi se spunea: „Îndreaptă personajele din compoziţie spre stânga, nu vezi că i-ai îndreptat în aşa fel, încât se uită toţi spre dreapta?" Comisia nu ţinea seama de compoziţia lucrării, de faptul cum erau respectate legile echilibrului sau ale ritmului dintr-un tablou, în ultimă instanţă, de viziunea pictorului.

I. L.: Cred că era vorba în asemenea cazuri şi de o incompetenţă.

H. M.: Absolut, era şi multă incompetenţă, dar în principal se ţinea seama de elementul politic. Norocul meu a fost că nu mi-au făcut asemenea critici. Probabil că ţăranii mei se uitau cu toţii numai la stânga!

I. L.: Doamna Masichievici, spuneţi, vă rog, în această perioadă despre care vorbiţi, aţi făcut parte dintr-un oarecare grup de artişti, dintr-o grupare artistică, aşa cum se întâmpla uneori cu alţi pictori, cu alţi artişti plastici?

H. M.: Nu, nu am intrat într-un grup de artişti. Făceam parte din secţia de grafică a Uniunii, dar asta nu însemna un grup. Când am început să lucrez gravură în metal, am frecventat atelierul de gravură din str. Speranţei. Aici aveam presele. Aici erau acizii, aveam ajutoare pentru imprimarea litografiilor, făceam expoziţii împreună, în spaţiul amenajat pentru aceasta. Dar asta nu înseamnă nicidecum a fi într-un grup, a face parte dintr-un grup.

I. L.: Au venit anii '90. Aţi avut probabil organizate mai multe expoziţii, aţi trecut între timp şi la altă tehnică de lucru?

H. M.: Da, adevărat că am trecut la altă tehnică, dar fără să părăsesc gravura în metal. Am înglobat în desen tot soiul de aplicaţii. Am executat lucrări de dimensiuni mai mari. Pentru expoziţia „Manole", despre care am vorbit mai înainte, am făcut un desen de 12 metri. Gravuri mai mari

nu poți face decât la dimensiunea pe care ți-o permite presa. Ei, cam asta a fost evoluția mea.

I. L.: Acum, vă rugăm să ne mărturisiți ce stă pe masa de lucru a artistei Hortensia Masichievici-Mișu sau pe șevaletul dv.? Ați rămas la aceleași tehnici, aceleași subiecte vă pasionează?

H. M.: În ultimii ani am încercat să mă folosesc de calculator. Am văzut că poți să faci desene și fără să ai introdus în calculator un program special. Nu am apelat însă la aceste programe, care sunt mai sofisticate. Am folosit mouse-ul, l-am folosit ca un creion al meu, o pensulă, am considerat că nu am nevoie de alte programe impuse mie de calculator.

I. L.: Cu alte cuvinte, ați aplicat fantezia și creativitatea dumneavoastră personală, folosind mouse-ul?

H. M.: Da, am folosit mouse-ul cu toate impreciziunile lui, fiindcă el este destul de capricios, delicat și îți mișcă mâna fără să vrei. Însă aceste mici defecte ale unui desen oarecum perfect, este un lucru plăcut. Dar această metodă are alte neajunsuri, și anume, nu puteam face desene decât de dimensiunea A 4, pentru că atât îmi permitea imprimanta pe care o aveam. Și atunci am folosit o lucrare de dimensiunea A 4 peste care am imprimat o gravură mai mare. În felul acesta nimeni nu mai știe care porțiune din lucrare este făcută cu calculatorul și care este gravură propriu-zisă.

I. L.: Deci ați realizat o simbioză între două tipuri diferite de artă. Ați realizat o punte între arta clasică, între gravura clasică și modernitate,

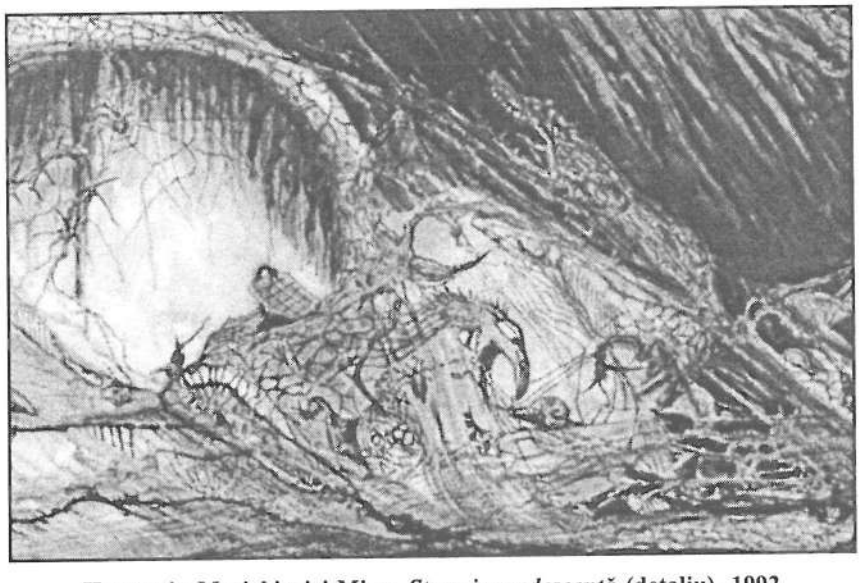

Hortensia Masichievici-Mișu: *Stare incandescentă* (detaliu), 1992.

găsind modalităţi noi, moderne, de a exprima de fapt viziunea artistică. Gravura începe cu Dürer, dacă nu greşesc, de la Albrecht Dürer încoace, iar calculatorul este invenţia zilelor noastre. Aşadar, aceasta este o performanţă a dumneavoastră.

H. M.: Da, este o performanţă, dacă vreţi să-i spuneţi aşa. Dar nu am obţinut cu ea succesul pe care ziceam eu că o să-l am, pentru că lumea artiştilor nu crede încă în calculator şi nu crede că se poate face artă prin intermediul calculatorului.

I. L.: Dumneavoastră aţi spus-o însă cu multă competenţă, seriozitate şi cu multă precizie, aţi şi demonstrat faptul că se poate ajunge la o astfel de simbioză a acestor două sisteme diferite de realizare a unei lucrări de artă.

H. M.: Da, dar... nu că n-am fost crezută, dar n-am fost urmată, ca să zic aşa. Pentru că trebuie să ai un calculator şi să vrei să faci aşa ceva. Or, artiştii, în mod obişnuit, nu au calculator, nu ştiu să lucreze pe calculator, nu-i interesează calculatorul şi asta e tot.

I. L.: Da, am întâlnit scriitori, pictori, care încă mai sunt fideli maşinii de scris. De când e lumea, noutatea a fost privită la început cu rezerve de către artişti. Cu toate că acest aparat deştept se foloseşte deja de vreo 15 ani pe la noi, totuşi lumea artiştilor mai are rezervele ei, poate şi din motivul pe care l-aţi invocat dumneavoastră adineaori, adică din lipsa unui calculator. De aceea vă spuneam că e un lucru cu totul aparte ceea ce aţi reuşit dumneavoastră să realizaţi şi nu se întâlneşte atât de des.

H. M.: Acuma, să revin la gravura în metal. Mai ales ea, gravura în metal, este într-un declin. Şi nu ca viziune, nici ca tehnică, ci ca activitate, ca îndeletnicire. Pentru că gravura este un lucru de lungă durată. Nu poţi să faci gravură într-o zi, să termini şi să realizezi lucrarea. Trebuie să stai aplecat asupra plăcii, s-o ataci o dată, s-o mai ataci încă o dată, iar aştepţi să se usuce, iar mai lucrezi, până pui grenul. Toate suprafeţele de gri se obţin printr-un strat al unui praf foarte subţire de sacâz, aplicat pe placa curată. Aceste picăţele minuscule de sacâz, cernute pe placă, trebuie să le ţii peste o sursă de căldură, să se încălzească şi să se lipească de placă. N-ai voie s-o laşi mai mult, fiindcă „se bălteşte", adică picăţelele de sacâz se topesc şi se lipesc una de alta. Trebuie s-o ţii exact atât cât să se lipească pe placă şi între aceste minuscule puncte să aibă loc pe unde să se strecoare acidul, ca să atace în jurul acestor puncte, ele rămânând albe. Dar sunt puncte minuscule. Or, cine mai are răbdare astăzi să stea aplecat peste o placă, s-o mai atace iar şi iar să pună gren? Dacă nu ţi-a reuşit, n-o arunci, ci reiei procesul de la început. Nu mai are nimeni astăzi răbdarea cuvenită.

I. L.: Cred că am găsit o explicație, un răspuns. Ați vorbit de meticulozitate, punctualitate, acurateţe, de insistență și în același timp de răbdare. Sunt toate calitățile care-i caracterizează pe bucovinenii de altă dată. Din câți am cunoscut aici, la Bucureşti – din câți mai sunt în viață, bineînțeles – toți sunt înzestrați cu aceste calități.

Dar să revenim, cu permisiunea dumneavoastră, la desenul simplu. Ați început cu desenul în cărbune, realizând lucrarea ***Portret de fetiță*** (1943). Cum ați început, de ce v-a atras desenul în cărbune?

H. M.: Desenul în cărbune se învăța la școală, la Academia de Arte Frumoase. Făceai patru ani de zile desen după nud.

Anii de școală au fost pentru mine un chin. De fapt, mai întâi am vrut să fac sculptură. Cu asta o pornisem la drum. În căminul de refugiați, unde eram noi plasați la început, dintr-un bulgăre de plastilină, vroiam să fac portretul unui coleg care îmi poza. Și atunci am simțit că eu trebuie să fac sculptură.

I. L.: Atunci a apărut „microbul" despre care vorbiți atât de frumos în cartea dumneavoastră ***Microbul și alte povestiri adevărate***?

H. M.: Da, probabil atunci a apărut „microbul" și atunci am simțit eu că vreau să fac sculptură. Eram funcționară după refugiul din 1940, fiindcă trebuia să-mi câștig existența. Astfel, am încercat întâi să mă duc la sculptorul care mi-a plăcut atunci cel mai mult, la Oscar Han. Întâi am vrut să lucrez la el, în atelier, ca ucenic, ca pe vremea lui Michelangelo. Să fiu luată acolo, să-i spăl uneltele, să învăț de la el meseria etc. Dar nu s-a putut. Până la urmă, am făcut un an ca audientă la Academie, cu maestrul Oscar Han. După aceea m-am înscris regulat la Academie și am urmat cursurile după-masă. Eram nevoită să lucrez după-amiază fiindcă trebuia să-mi asigur și bucata de pâine. Atunci am început să desenez în cărbune. Se lucra în cărbune, iar sâmbăta veneam la corectura respectivă. Aşteptam să mi se corecteze mie mai întâi lucrarea, fiindcă trebuia să plec înapoi la serviciu. Așa că n-a fost chiar atât de ușor.

I. L.: Bine, dar aveați deja o facultate făcută la Cernăuți.

H. M.: Da, aveam Facultatea de Drept, însă nu mi-au rămas în memorie decât strict niște dictoane latinești, pe care le știu și astăzi. Eu n-am avut aplicație pentru drept, mi-am găsit însă drumul în artă.

Deci, după cum spuneam, după Oscar Han, m-am înscris regulat la cursuri, am urmat primul an cu profesorul Nicolae Dărăscu, care nu a avut nimic de obiectat că eu lucrez după-amiază. Uneori am avut critici proaste, alteori am avut critici bune. Cu toate că nu era ușor să te duci de dimineață la serviciu, apoi urma cantina și apoi repede la atelier. Nu era deloc ușor să lucrezi până târziu noaptea. Stăteam singură în aceste ateliere, pline cu șevalete în jurul meu și nici un om lângă mine. Era noapte și era târziu,

era iarnă şi era greu, şi eu stam acolo şi lucram. Deci „microbul" a lucrat tare în mine. Nu m-a lăsat.

În anul doi de studiu se desena după model viu, dar numai dimineaţa. Şi-atunci a devenit şi mai dificil pentru mine.

M-am înscris între timp la maestrul Camil Ressu, despre care ştiam că este un bun desenator. Mă rog, desenul este totuşi baza unei lucrări de artă. Acolo era mai greu. Şi-atuncea ce făceam? Ressu venea sâmbăta la corectură. Eu până sâmbătă trebuia să am gata un desen al unui nud care stătea în aceeaşi poziţie de luni până sâmbătă. Veneam luni de dimineaţă şi ocupam un şevalet. Schiţam mai întâi un picior, fiindcă la Ressu desenul începea de la piciorul pe care stă modelul. Şi pe urmă veneam din nou sâmbătă dimineaţa şi terminam desenul, ca să aştept apoi corectura. Poate mai veneam o dată în mijlocul săptămânii, nu mai ţin minte. Oricum, eram fericită dacă găseam desenul şi coala – că lucram pe hârtie Ingres. Se lucra pe hârtie bună, nu se lucra pe orişice fel de hârtie. Eram, aşadar, bucuroasă dacă găseam şevaletul şi coala pusă pe şevalet, căci de multe ori era aruncată într-un colţ şi toţi studenţii, toţi colegii mei mă admonestau că ce, tu vii numai aici să-ţi ocupi locul, nu te ţii de lucru! Ei nu ştiau că eu trebuia să mă şi întreţin, că eram singură şi că eram refugiată.

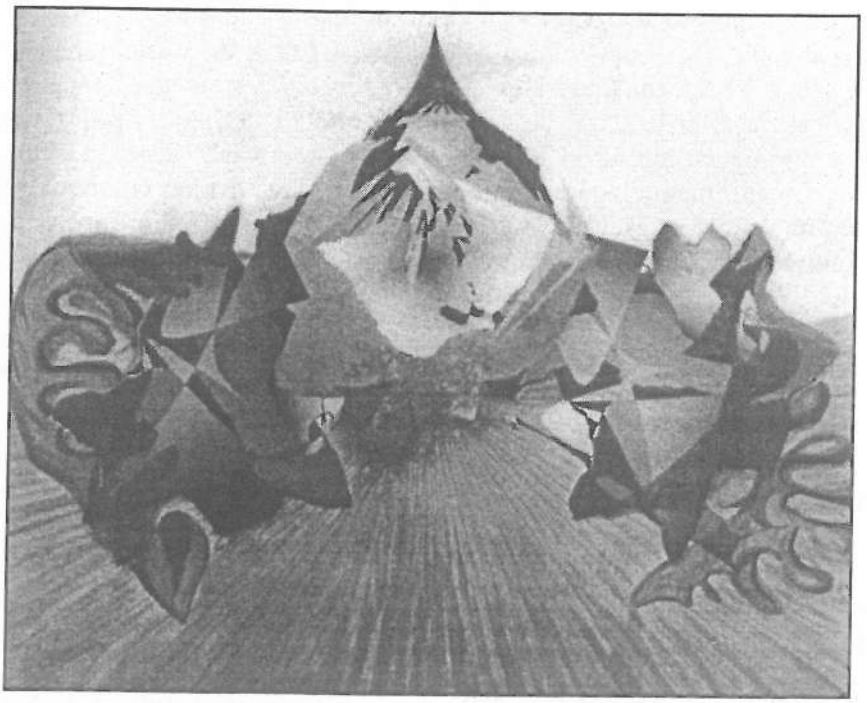

Hortensia Masichievici-Mişu: *Naşterea unei flori*, 2000. (Tehnică mixtă. Desen realizat pe calculator, tuş şi colaj din gravurile artistei.)

Când venea Ressu la corectură – Camil Ressu era foarte drăguț – venea comod, nu se grăbea. Ne povestea că la Paris a umblat prin diferite ateliere, ne povestea cu cine se întâlnea, ce era acolo. Şi eu tremuram lângă el, fiindcă eram grăbită să ajung la birou, unde mă aşteptau alte critici, de altă natură. Până la urmă, totuşi, îmi corecta lucrarea, câteodată cu o critică bună, câteodată cu o critică mai proastă. Şi aşa am făcut anul I de desen, adică anul II de studii.

I. L.: Pe vremea aceea Løvendal era deja la Bucureşti. Nu l-aţi avut ca profesor?

H. M.: Nu, nu l-am avut ca profesor. Løvendal nu era profesor la Academie. Şi aici aş vrea să fac o paranteză. N-am avut în acel timp contact cu bucovinenii deloc. Era un fel de frică, era un fel de timiditate a mea. La Bucureşti aveam şi nişte rude, mai îndepărtate, dar totuşi îmi erau rude. Era familia Tarnavschi, unchiul meu, Aurel Tarnavschi, era consilier la Curtea de Casaţie. Sora lui era Vera Săveanu, căsătorită cu Bibi Săveanu, mari ţărănişti. Nu m-am dus la ei. Era un fel de mândrie a mea, nu ştiu, nu pot să-mi explic astăzi. Nu vroiam să ştie că eu nu am nici măcar strictul necesar din lucruri.

În sfârşit, ca să revin la idee, repet că nu am luat contact cu bucovinenii pe vremea aceea. Rămăsesem însă în legătură cu cei care mă cunoşteau din Cernăuţi, cum a fost Ileana Creţan, de exemplu, prietenă de-o viaţă. Mergeam uneori la Putna, unde era fratele ei. Ileana a fost directoare la diferite şcoli, la Dobreşti, la Frunzăneşti, la Slănic. La urmă a fost numită cu slujba la Rădăuţi, unde a şi rămas. Vreau să spun, cu aceşti oameni ţineam legătura, dar ca să-mi fac legături noi cu bucovinenii, nu am mai făcut-o. Mai târziu i-am cunoscut, ne cunoşteam, însă ei poate nici nu ştiau că sunt bucovineancă. La Uniunea Artiştilor Plastici la fel nu se ştia că sunt bucovineancă.

I. L.: Cred că poate vă stăpânea şi un fel de teamă pentru tot ceea ce s-a întâmplat cu familia dumneavoastră şi cum aţi ajuns la Bucureşti, încât n-aţi mai legat nici o prietenie cu cineva.

H. M.: Poate şi o timiditate de-a mea sau poate că şi acea stare de teamă de care spuneaţi, pe care mi-au creat-o colegii de studiu. Iar când mi-am făcut un nume, am zis că e târziu să mai răvăşesc trecutul.

Dar să revenim. În al treilea an de studiu se făcea culoare. Nu mai puteam să fac ceea ce făceam până acum. Nudul stătea o săptămână şi trebuia să pictezi. Exact atunci s-a deschis Academia Liberă a profesorului de desen Marcel Guguianu, care funcţiona după-amiază. Corectura era asigurată tot de maestrul Camil Ressu. În ultimii ani venea şi Alexandru Ciucurencu, pe care am avut norocul să-l am şi ca profesor.

Acolo m-am întâlnit cu Spiru Chintilă, cu Ion Pacea, cu Biţan. În primii ani erau toţi acolo. Eram colegi buni. De asemenea şi Costică Lucaci, sculptorul.

Acolo am urmat şi anul IV. Mi-am dat examenele de diplomă la Academia de Arte Frumoase. În 1948, când s-a naţionalizat totul, Academia Liberă a lui Guguianu a trecut la Şcoala de Arte.

Ceea ce se întâmpla atunci, după cum am mai menţionat, era că la expoziţiile de stat se cerea o tematică „majoră". Lucrări cu muncitori entuziasmaţi, stahanovişti de tot soiul. Asta m-a determinat să abandonez, or, nu puteam să fac compoziţii din astea care înfăţişau o tematică aşa-zisă majoră.

Şi-atunci mi-am întrerupt activitatea pe vreo cinci ani de zile, până am dat de Nicolaide. Între timp, Banca de Credit Român, fiind o bancă privată, s-a desfiinţat. Atunci am fost transferată la Banca Naţională, numită Banca de Stat. Când s-a restructurat Banca am plecat din serviciu la Muzeul Băncii, ceea ce a fost pentru mine un lucru benefic.

I. L.: Doamna Hortensia, s-ar părea că generaţia mea sau generaţiile în general mai tinere ar trebui să se intereseze mai mult de arta modernă. Ceea ce spuneaţi, acea simbioză între mouse-ul calculatorului şi gravură ar trebui să intereseze mai mult. Ciudat însă că pe mine personal mă interesează mai mult arta bizantină, adică activitatea pe care aţi desfăşurat-o cu pictorul Dumitru Dimitriu-Nicolaide.

H. M.: Da, dar şi ce greu era pentru mine până am prins tainele picturii bizantine. Eu eram învăţată cu desenul realist. Or, în pictura bizantină dimensiunile sunt cu totul altele. Asta-mi dădea peste cap tot ce ştiam eu despre desenul realist din Academie. Trebuia să uit totul şi să învăţ, ca să zic aşa, un fel nou de a desena.

Maestrul Nicolaide a fost foarte generos. M-a primit pe şantierul lui, că lucra aici, la Biserica Şerban Vodă – este undeva pe strada Progresului din Bucureştii de astăzi – şi m-a pus de-a dreptul în faţa zidului, să fac frescă. Nici despre frescă nu ştiam nimic şi nici de stil bizantin nu ştiam atunci aproape nimic. Procedura era următoarea: se punea tencuială proaspătă, deoarece fresca se lucrează pe tencuială proaspătă, udă. Şi pe această porţiune de tencuială proaspătă, folosind pensula, desenam cu ocru nudul respectiv, al sfântului respectiv, care pe urmă era îmbrăcat în hainele necesare. Acuma, eu desenam un nud după cum ştiam de la Academie că trebuie desenat un nud. Or, venea Nicolaide şi-l corecta şi ştergea aproape totul. Capul era prea mare, picioarele erau prea scurte. Labele nu stăteau bine, în stil bizantin, cum trebuiau să stea labele picioarelor. Degetele nu erau aşezate aşa cum trebuiau să fie în stilul bizantin. Deci, de la început el schimba totul. Dar nu s-a descurajat şi m-a tot pus să desenez. Tot ştergea ce desenam şi aşa încontinuu, până am învăţat şi eu stilul bizantin. Fără să ajung să-l cunosc atât de bine cum

îl cunoştea, bineînţeles, Nicolaide. Totuşi, am învăţat tehnica frescei care este o tehnică foarte frumoasă. Este o senzaţie plăcută când această tencuială umedă trebuie s-o scliviseşti, adică trebuie s-o netezeşti, s-o şlefuieşti, ca să storci lichidul, apa din ea, să pui zeama de culoare peste ea cu pensula. Este o plăcere aproape fizică când această zeamă este absorbită de tencuiala de pe zidul respectiv. Mi-a plăcut foarte mult să fac frescă, mi-a plăcut şi stilul bizantin foarte mult. Dar nu am făcut decât câteva lucrări în frescă.

Domnul Nicolaide în afară de aceasta m-a învăţat şi desenul după natură. Seara, când nu se mai lucra la biserică, mergeam asupra motivului. Biserica la care pictam atunci, prin anii '50, era înconjurată de case mici. În prezent este înconjurată de blocuri, dar atunci era înconjurată de case mici, cu grădini, cu pomi de tot felul. Şi atunci eu făceam peisaj alături de el. Şi acolo mă învăţa cum să construiesc. El spunea: „Un arbore trebuie construit, nu făcut aşa aiurea, după cum ţi se pare". În felul acesta, m-a învăţat pictură, m-a învăţat frescă, m-a învăţat stil bizantin. Şi la urmă, toamna, mi-a pus în mână nişte scule cu care să pot să fac gravură, adică să sap în linoleum, sau să sap în lemn. El este cel care mi le-a pus în mână şi cu asta am rămas, făcând gravură o viaţă întreagă.

I. L.: De fapt, dânsul este mentorul dumneavoastră, cel mai apropiat dintre profesorii pe care i-aţi avut.

H. M.: Da, este oarecum mentorul meu, în sensul că el m-a condus în primii ani când eram complet nepricepută în ale artei. Eram tânără şi neexperimentată. Îmi pare rău că a murit. Era cu mult mai în vârstă ca mine.

Stilul bizantin mi-a plăcut şi cu Nicolaide împreună am mai pictat o biserică.

I. L.: Aţi lucrat în întregime această biserică, despre care povesteaţi mai înainte?

H. M.: Da, dar n-am lucrat-o eu singură, am lucrat-o cu el împreună şi pe urmă, anul următor, s-a făcut şantier de pictură bisericească acolo, pe care l-au parcurs şi alţii.

Patriarhul de atunci al Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Iustinian, a adus biserica de lemn a lui Horea la Olăneşti, judeţul Râmnicu-Vâlcea. Această biserică a fost de fapt transferată de la Albac la Florica, la moşia Brătienilor, şi nu a fost folosită ca biserică acolo. Atunci Patriarhul Iustinian a dus-o de acolo, bârnă cu bârnă, şi a instalat-o la Olăneşti. Biserică ardelenească cu turlele ei frumoase şi cu acoperiş de şindrilă, din lemn, foarte frumoasă şi originală. Această biserică a fost aşezată pe un deal şi în jurul ei nu era pe atunci nici urmă de casă, numai livezi, pomi fructiferi. Acum vreo 10–20 de ani în urmă, când am văzut-o

ultima dată, ea era înconjurată de blocuri şi de case, de vile. Aproape că n-o mai vezi dintre case. Ei, la această biserică trebuiau pregătiţi pereţii, pentru ca să poţi să lucrezi în tempera. Deci, se lucra în tempera şi pentru asta trebuia lipită o pânză pe pereţii bisericii. Erau cam 300 metri pătraţi cu plafon cu tot.

I. L.: Şi aşa s-a lucrat tot interiorul bisericii?

H. M.: Da, dar am avut un ajutor care a lipit această pânză cu clei. Cleiul care trebuia să facă priză cu lemnul şi cu pânza respectivă. Sigur, după ce s-a uscat, pânza nu s-a aşternut peste tot, peste bârne. Deci, la îmbinarea a două bârne a rămas un spaţiu şi eu trebuia să merg cu mâna mea şi să văd unde este acest spaţiu, să tai pânza nelipită şi să lipesc alta. După care, s-a pregătit fondul, ca şi orice icoană, cu ulei, apoi urma să fie aplicată pictura în tempera. Şi abia după aia am început să lucrăm. Ei, acolo era altă problemă. Stilul bizantin, pe care domnul Nicolaide îl cunoştea aşa de bine, încât îi intrase în sânge, aici trebuia abandonat. Pentru că fiind o biserică în stil popular, atunci şi stilul picturii trebuia să fie popular.

I. L.: Aveaţi în vedere că trebuia să se aplice un stil naiv, un stil popular naiv?

H. M.: Nu chiar naiv, stilul popular, care ţine oarecum de stilul bizantin, dar nu este aşa strict. Este mult mai lejer şi mai naiv, ca să zic aşa. Ei, şi atunci eu am avut un rol, hai să-i zicem mai important – nu mai important decât Nicolaide, Doamne fereşte! – dar totuşi, un rol important, pentru că eu, necunoscând stilul bizantin aşa bine, cum îl cunoştea el, eram mai stângace. Şi era exact ce trebuia să fiu – mai stângace. Şi-atunci, mai ales pridvorul tot mi l-a lăsat aproape pe mâna mea.

I. L.: Aveţi în vedere pridvorul Bisericii lui Horea din Olăneşti? Dacă ajungem acolo, o vom admira.

H. M.: Da, este o biserică deosebită, pe un deal. Nu se poate confunda cu nici o altă biserică. Sigur că în interiorul ei până la înălţimea omului sunt numai ştergare puse peste tot. Aşa face omul, mai aduce un ştergar, mai acoperă un sfânt. Ei, asta a fost povestea cu Olăneştiul.

I. L.: După Biserica lui Horea de la Olăneşti aţi mai pictat cu Nicolaide şi alte biserici?

H. M.: Nu, cu Nicolaide, din păcate, n-am mai lucrat. El s-a îmbolnăvit şi n-a mai lucrat. Şi s-a prăpădit la un moment dat, bietul de el. Dar eu, între timp, eram cu nişte lucrări (gravuri) primite pentru o expoziţie internaţională, eram deja şi membru definitiv al Uniunii Artiştilor Plastici.

I. L.: Bine, dar nu cred că ați abandonat pictura după ce ați trecut să vă ocupați cu gravura.

H. M.: Pictura am cam abandonat-o după ce am început să mă ocup intens cu gravura, fiindcă nu se poate face și una și alta.

I. L.: Nu v-a stăpânit dorința de a face și pictură în continuare?

H. M.: Pictura este o meserie pe care dacă n-o faci zi de zi și ore în șir, degeaba vrei să faci pictură, ca și orice alt lucru de fapt. Ca și muzica sau alt gen de artă. Așa că eu m-am dedicat gravurii și am fost cu totul absorbită de ea. Or, gravura cere foarte mult timp dacă vrei s-o faci serios.

I. L.: Doamna Hortensia, pe cine dintre profesorii, dintre pictorii mari i-ați mai cunoscut, cât ați studiat la Academia de Arte Frumoase? Am în vedere pictori care s-au afirmat, care sunt cunoscuți în lumea artistică. Printre aceștia poate au fost și din Bucovina?

H. M.: Din Bucovina vă spun drept că nu cunoșteam pe nimeni. Eu nu povestisem că sunt din Bucovina, după cum spuneam mai înainte, cu toate că pe Greculesi, pictorița din Suceava, am cunoscut-o aici, în București.

I. L.: Cu speranța că mai revenim la această frumoasă temă despre Bucovina, care ați abordat-o și în cartea dumneavoastră – bănuiesc că vă este foarte dragă – v-aș ruga acuma să vorbiți despre expozițiile dumneavoastră pe care le-ați avut aici în țară și peste hotare. De exemplu, despre expoziția de la Moscova, din alte țări. Despre premiile și diplomele

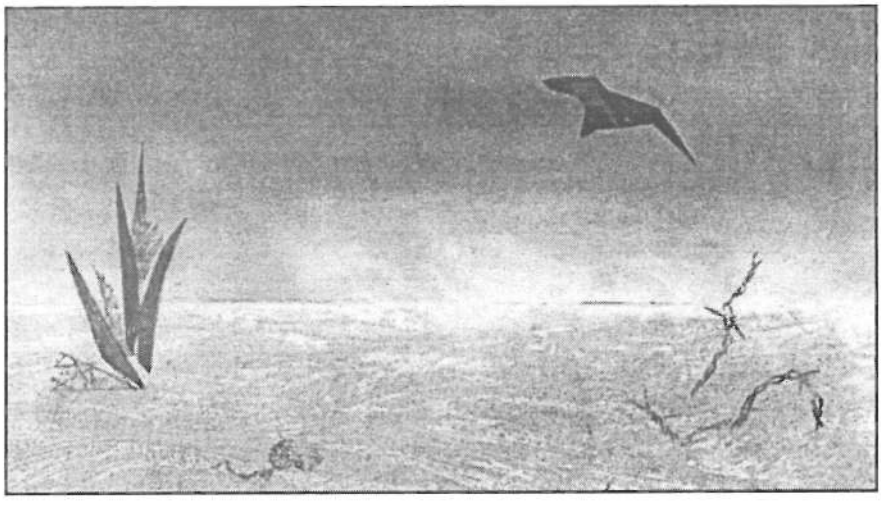

Hortensia Masichievici-Mișu: *Plajă părăsită* (1992–1993). (Acvaforte și acvatinta în culori.)

pe care le-ați luat pentru lucrările dumneavoastră. Astfel de distincții ca Premiul „Ioan Andreescu" al Academiei Române (1994) sau Medalia de Aur din partea Academiei Internaționale „Tommaso Campanella" de la Roma (1972), precum și multe altele, nu sunt de trecut cu vederea.

H. M.: La Moscova era o expoziție colectivă, unde am fost cooptată, n-am făcut o expoziție de una singură, ci a fost o participare. Atunci a contat mai mult bucuria că am fost primită, că mi s-au achiziționat niște lucrări pentru această expoziție. Prima mea lucrare achiziționată, cu trei mii de lei, atunci, în 1958, era o avere, era imens de mult. Trebuia să fac imediat și tirajul lucrării, care era de zece exemplare. Celelalte expoziții din țară sau de peste hotare au constituit pentru mine întotdeauna o bucurie pentrul faptul că am fost invitată, am participat cu lucrări diferite etc. Nu erau însă niște evenimente atât de importante.

I. L.: Oricum, pentru un artist plastic, participările la expozițiile de artă din țară sau din străinătate constituie o modalitate de afirmare, pe lângă faptul că aceasta înseamnă și o bucurie, cât și o satisfacție în plan profesional.

H. M.: Acum am să vă spun un lucru negativ, să-i zicem așa, că mie îmi plac și lucrurile hazlii. O expoziție personală în străinătate de obicei o faci la un galerist. Bineînțeles, de la început ai impresia că acest galerist te-a așteptat pe tine și numai pe tine. Aiurea. Nu este așa, pentru el asta e o afacere din care trăiește. Aici în țară, când faci o expoziție personală, totuși, cu trei zile înainte îți expui lucrările, le aranjezi cum vrei tu, cum crezi tu că trebuie. Discuți cu oamenii care se pricep. Vine cutare sau cutare personalitate, la deschidere vorbește un critic de artă, te bucuri de participările altor artiști. Ești plină de felicitări, flori și de săruturi, urmează un vernisaj etc. Apoi îți treci în curriculum că ai făcut o expoziție, la cutare sală sau la cutare.

În străinătate însă, ai venit la galerist, i-ai dat lucrările, nici nu știi cum le-a înrămat, nici nu ai văzut cum le-a aranjat, vii cu o zi înainte și el îți spune drăguț că, cică, nu e nevoie să veniți, că vine cutare sau cutare să le pună pe perete. Adică, nu participi deloc. Artistul este un producător de marfă.

I. L.: Dar dacă acest galerist se întâmplă să fie un adevărat Mecena?

H. M.: Or fi pe undeva, eu n-am dat de aceștia. Eu am dat numai de galeriști obișnuiți, care vor numai să-și facă bani și care îmi spuneau că în ziua vernisajului pot să vin sau să nu vin. „Păi, cum să nu vin, Doamne ferește, sunt operele mele, țin la ele, eu trebuie să fiu de față...". „Bine, veniți!" Am intrat acolo cu câteva clipe înainte și, la ora cinci, de exemplu, are loc vernisajul. Eu, crezând că vine cineva să mă prezinte, că sunt venită din altă țară – că eram atunci încă din țara de după Cortină –

de unde!... Nu vine nimeni, nu te prezintă nimeni. Se deschide uşa, vine câte unul, galeristul îi oferă un pahar cu bere. Vorbesc diferite amabilităţi, pe mine nu mă prezintă, pe nimeni nu interesează de unde vin, cine sunt. Este pur şi simplu o afacere. Cel cu berea în mână se uită la lucrări, îi place ori nu-i place, cumpără sau nu cumpără. Până la urmă, dacă a cumpărat cineva ceva, se fac formalităţile respective şi atât. Dar nu este un eveniment această expoziţie, cum este aici, la noi.

Dacă este într-un cadru oficial românesc, acolo, în străinătate, sigur că i se dă mai multă importanţă. Asta este părerea mea personală, ea poate fi şi subiectivă. Summa summarum, pentru mine, aceste expoziţii din străinătate sigur că au constituit o realizare, un bilanţ de activitate, care m-au bucurat în fond, dar n-a fost ceva ieşit din comun.

I. L.: Doamna Hortensia, să revenim la Bucovina. Spuneaţi adineauri că nu ştiaţi nimic despre Filiala Bucureşti a Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română din Bucovina.

H. M.: Nu, nu am ştiut de existenţa ei. E greşeala mea, nu m-am interesat. Nu am luat contact cu bucovinenii, ca să fac cunoştinţe noi. Eu îmi urmam bucovinenii pe care-i cunoşteam de atunci, de înainte. Pe Ileana Creţan, Vera Soroceanu, care era de fapt basarabeancă, Nuca Tomescu, al cărei tată era bucovinean, şi ea plecată de la doi ani de acolo, din Bucovina, deci nu ştia mare lucru. În sfârşit. Este o greşeală a mea, fiindcă trebuia să mă interesez la timp. Dar asta nu înseamnă că nu aş dori să văd Cernăuţiul. Ţin minte când am citit *Forsyte Saga* de John Galsworthy, spune acolo într-un loc în roman, că atunci când îmbătrâneşti, începi să-ţi cauţi rădăcinile. Şi eu tot aş fi vrut să-mi caut rădăcinele, să-mi caut casa în care am locuit la Cernăuţi. Dacă ziceţi că nu s-a schimbat cartierul vilelor din Cernăuţi, am putea identifica-o, fiindcă păstrez şi o fotografie a ei. Nu era casa noastră personală, stăteam cu chirie în ea. Pe vremea aceea nu toată lumea avea casă. Cu chirie se putea lua o casă foarte bună. Prima casă din cartierul vilelor în care am locuit era pe strada Ieremia Movilă, nr. 41, mi se pare. Iar ultima casă, pe care o am şi pe fotografie era pe strada Aviator Gagea. Cred că tot la nr. 40 sau 41, nu ştiu exact. Era o casă unde am avut într-adevăr camere mari şi frumoase.

I. L.: Probabil e casa despre care vorbiţi în cartea dumneavoastră. Este prima sau cea de a doua casă?

H. M.: Nu ştiu exact, cred că cea de a doua. Ţin minte că tata se întorcea de la lucru şi lucra în continuare pictură sau scria. Făcea, bineînţeles, şi muzică, dar mai avea şi un hobby – colecţiona timbre. La un moment dat a avut o colecţie de timbre foarte însemnată. Atunci când părinţii mei au plecat în Germania, ca refugiaţi, au predat această colecţie autorităţilor, cu chitanţă în regulă în speranţa şi cu siguranţa că o vor

primi intactă înapoi. N-a mai fost să fie aşa. Păcat, era o colecţie foarte bogată şi frumoasă. Ţin minte, când eram mici, prin anii 1922–1924, eram copil mic. Tata aducea de la servici sau de unde le aducea nişte cărţi poştale sau corespondenţe cu timbre vechi, de pe vremea austriecilor, pe care era imprimat chipul lui Franz Jozef. Noi nu aveam voie să rupem

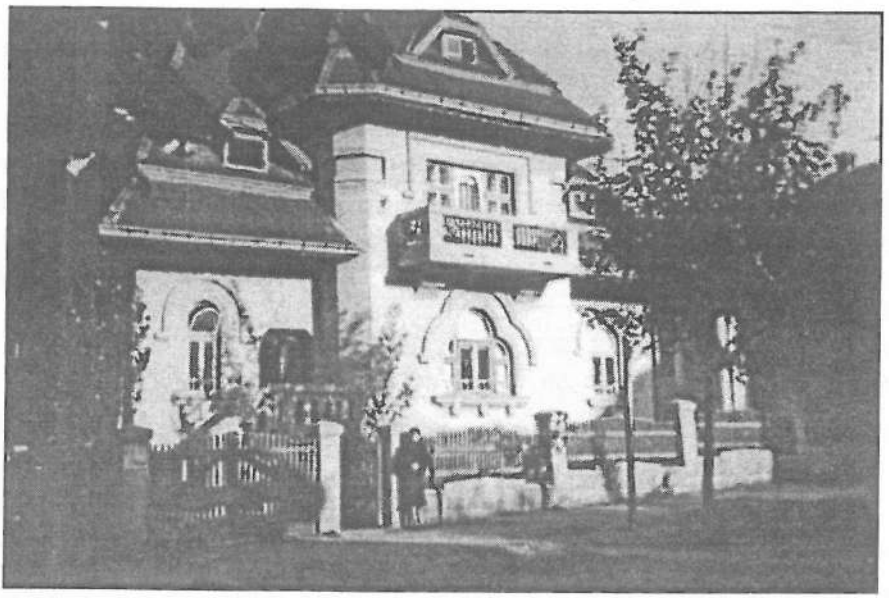

Ultima casă de pe strada Aviator Gagea, în care a locuit familia Masichievici la Cernăuţi. (Cernăuţi, 1940.)

timbrele aşa, la întâmplare, că se deteriorau. Aceste cărţi poştale se înmuiau în nişte lighene, fiindcă acel clei austriac era foarte bun şi nu ceda aşa de repede. Pe urmă aceste timbre dezlipite uşor de pe cartea poştală erau puse pe o sugativă. Pe patul din mijlocul dormitorului erau nişte sugative mari, pe care erau aranjate aceste timbre, pentru ca să se usuce. După aceea se luau cu penseta şi se sortau după cataloage speciale. Era un cult al tatei şi această îndeletnicire.

I. L.: Doamnă, s-a mai păstrat oare jurnalul tatălui dumneavoastră, din care aţi dat unele fragmente atât de frumoase în cartea pe care aţi scris-o? Or, tatăl dumneavoastră, Partenie Masichievici, s-a născut la Cuciurul Mare, lângă Cernăuţi.

H. M.: Da, sigur că îl am. Dar jurnalul lui evocă evenimentele de până la începutul primului război mondial, sunt informaţii acolo despre părinţii lui, preotul Ilie Masichievici şi soţia acestuia, Casiana, bunica mea.

I. L.: N-ați dori să publicați aceste lucruri?

H. M.: Da, dar sunt în nemțește, trebuiesc traduse, redactate, puse la punct.

I. L.: Să știți că ar fi un lucru excepțional pentru cititorul bucovinean și pentru toată lumea care se interesează de Bucovina istorică, de oamenii care au trăit aici. Cu atât mai mult, personalități care înseamnă ceva pentru istoria și cultura românească. Dar să revenim la dragostea dumneavoastră pentru Cernăuți, pentru locurile unde ați copilărit și v-ați petrecut cei mai frumoși ani ai tinereții.

H. M.: Da, aș dori să vizitez Cernăuțiul, să văd Liceul Ortodox unde am învățat, să văd Grădina Publică, unde am cules castane, să văd casa unde am locuit. Numai așa, sentimental, fără o afișare publică. Dar nu cred că mai pot să ajung acolo, trebuie pașaport nou, deocamdată nu-l am, cel vechi a expirat. E greu. Și poate nici nu este bine să văd locurile care erau într-un fel, așa cum le țin minte din tinerețe, și acuma să le găsesc în alt fel. Poate că nu este bine.

I. L.: Să știți că din clădirile vechi, pe care le știți, au mai rămas și până astăzi multe.

H. M.: Țin minte că în fața Teatrului Național era un parc. La început acolo era o piață, cred că o piață de pește. La stânga Teatrului Național era Camera de Comerț, unde tatăl meu era secretar general. Ca să ajungi la el, la birou, trebuia să treci prin această piață, care a fost pe urmă desființată, n-a mai fost o piață de pește, ci un parc.

I. L.: Løvendal mai amintește de piața aceasta, fiindcă acolo și-a întâlnit modelul pentru cunoscuta sa pânză *Madona Bucovinei.*

H. M.: Știu sigur, țin minte bine, când mergeam la tata, acolo nu mai era piață de pește. În timpul cât eram eu elevă la liceu, s-a înființat acolo un parc englezesc, adică l-au săpat și l-au făcut mai adânc decât nivelul străzii.

I. L.: Da, nivelul a rămas mai jos în comparație cu străzile dimprejur, dar parcul nu mai este. Au mai rămas doar câțiva arbori plantați, pe care, probabil, o să-i scoată și pe aceștia. Aș vrea să vă mai amintiți despre tatăl dumneavoastră, pasiunea lui pentru muzică, despre realizările lui în domeniul artelor frumoase.

H. M.: Tot ce a realizat tata s-a pierdut odată cu colecția de timbre. Toate compozițiile lui muzicale, la fel, s-au pierdut. Atunci când au plecat în Germania, li s-a spus că nu au voie să ieie cu ei nimic. Nici un act scris. Și-atunci tata, corect cum era, a predat tot-tot ce avea: colecția de

timbre, compoziţiile muzicale, toate schiţele de picturi şi alte manuscrise. Fiindcă îi era frică să nu-l întoarcă înapoi. Să ştiţi că era şi o frică cronică, intrată în oase. Noapte de noapte se aştepta ca nu cumva să se oprească vreo maşină, care să-i ridice.

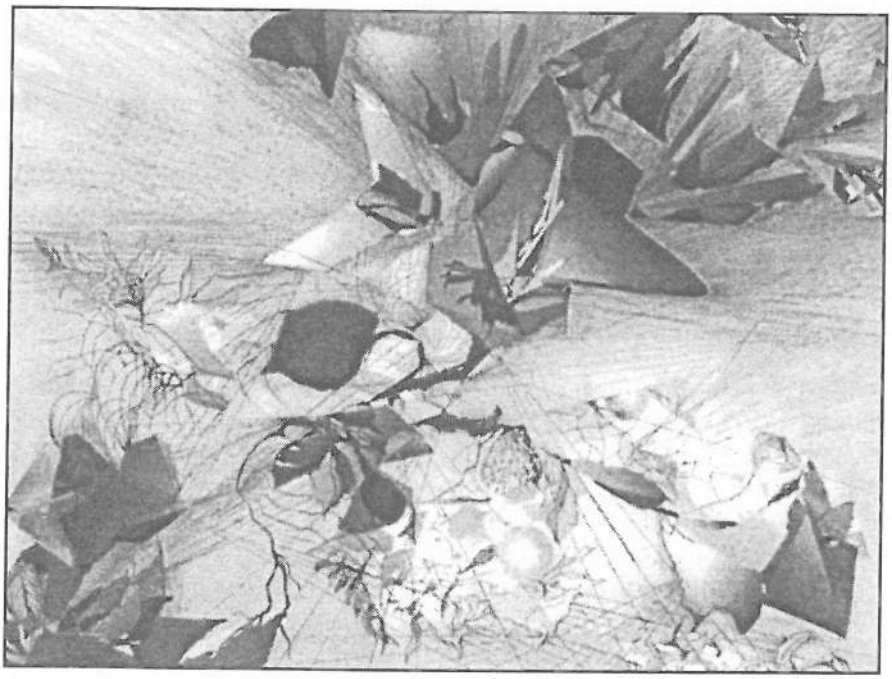

Hortensia Masichievici-Mişu: *Agresiunea fluturilor,* 2001. (Tehnică mixtă. Desen realizat pe calculator, creion şi tuşuri colorate.)

I. L.: Ceea ce s-a întâmplat cu foarte mulţi.

H. M.: Da, dar ei au avut noroc că erau sub protecţie germană şi au scăpat ca prin minune. Nu s-au atins de ei, cu toate că puteau s-o facă în orice moment.

I. L.: Dar din picturile sau desenele lui Partenie Masichievici n-a mai rămas nimic?

H. M.: Din picturile lui am nişte acuarele, pe care le-a făcut mai târziu şi pe care le-aţi văzut. Unele sunt agăţate chiar pe pereţii din casa noastră, o să le vedeţi. Şi unele le-am donat muzeului de la Biblioteca „I. G. Zbiera" din Suceava. Acolo sunt şi nişte scrieri de-ale lui şi nişte poezii. Or, tatăl meu a scris şi poezii.

I. L.: Aşadar, se pot face şi nişte recuperări, se pot publica nişte lucruri care ar reconstitui măcar o parte din strădaniile unui intelectual

bucovinean de elită pentru arta plastică sau pentru literatură. Aceste lucruri trebuiesc publicate, oamenii trebuie să le cunoască.

H. M.: Cineva ar trebui să se ocupe de toate acestea. Unele fragmente din memoriile lui eu le-am dat unui ziar german de aici şi au fost publicate. Nişte crochiuri literare de proporţii mici.

I. L.: Şi n-aţi dori să le publicaţi integral?

H. M.: Da, aş dori, dar trebuie traduse şi redactate, după cum am mai spus. Însă poeziile e mai greu să le traduci, fiindcă trebuie să le traducă un poet. Ar trebui cineva să citească tot acest material şi să aprecieze ce s-ar putea publica. Or, are tata acolo confidenţe foarte frumoase. De exemplu, familia tatălui meu locuia la Carapciu pe Ceremuş. Şi acolo multă populaţie era ucraineană. Bunicul meu, părintele Ilie, fiind preot acolo, trebuia să ţină slujba şi în ucraineană. Sunt multe lucruri interesante.

I. L.: Doamnă, lucrurile au fost aşa cum au fost, noi căutăm întâi şi întâi să descoperim valoarea. Dacă omul a avut o valoare pentru cultură, pentru literatură, pentru artă în general, el rămâne în memoria noastră şi această valoare trebuie cunoscută. Acest criteriu de apreciere al omului este, după părerea noastră, cel mai just. Dacă are valoare, dacă are talent, omul lasă pe pământ o amintire care nu trebuie uitată de semenii lui.

Eu vă mulţumesc din suflet pentru gândurile şi cuvintele dumneavoastră frumoase. Vă doresc multă sănătate şi inspiraţie în activitatea dumneavoastră de artist plastic şi de scriitor.

SUMMARY

Under the *Dialogues with the Bukovinians* column, the current issue of the magazine features a dialogue with Hortensia Masichievici-Mişu, Romanian plastic artist and writer.

The Masichievicis are an old family of intellectuals from Bukovina who were forced to endure the horrors of two exiles from their native land – in 1917 and 1940.

Madame Hortensia, upon settling in Bucharest, became one of the best known Romanian plastic artists (lately also a writer). But she did not forget Bukovina, or Cernauti either and in this dialogue evokes her memories. The article also includes several works signed by the artist, who experiments by combining colour drawings generated on the computer with traditional engraving techniques.

ROMÂNII DIN NORDUL BUCOVINEI (UCRAINA): INTERFERENŢE LINGVISTICE ŞI CULTURALE

Alexandrina Cernov

Cernăuţi

Elementele de contact şi liantul unor relaţii de cunoaştere şi colaborare între două popoare, cum sunt cel ucrainean şi român din Ucraina, a căror istorie, în anumite spaţii geopolitice, se împleteşte inevitabil, sunt limba şi cultura naţională populară tradiţională şi cultă, care constituie unul dintre vectorii spirituali esenţiali ai *modului de viaţă al populaţiei.* În teritoriile care consecutiv au fost sub diferite stăpâniri – a Moldovei medievale, Austriei, României regale, URSS-ului şi a Ucrainei, *în cazul regiunii Cernăuţi*[1]; a Ungariei, Cehoslovaciei, URSS-ului şi Ucrainei, *în cazul regiunii Transcarpatice*; a Moldovei medievale, Turciei, Rusiei, României, URSS-ului şi Ucrainei, *în cazul regiunii Odesa, actualul raion Izmail, de fapt, fosta Basarabie propriu-zisă* – s-au constituit zone de interferenţă multiculturală şi polilingvistică constante, s-a format o mentalitate specifică şi o încredere reciprocă între reprezentaţii diferitelor naţionalităţi. Un astfel de comportament, bazat mai ales pe respectarea valorilor culturale naţionale, a creat, după o lungă perioadă de timp de convieţuire interetnică, o atmosferă de respect, toleranţă şi înţelegere, care a dominat spiritele conflictuale. Cele mai dificile au fost însă perioadele de tranziţie care, odată cu instituirea noii stăpâniri, impuneau alte limbi oficiale de comunicare, uneori chiar şi limbi de predare în şcoli. Schimbarea bruscă a stilului şi a politicii administrative cerea adaptarea, atât psihologică, cât şi a *modului de viaţă* a populaţiei băştinaşe etc., ceea ce a marcat întotdeauna negativ natura relaţiilor interetnice existente până atunci.

Destinul neobişnuit al civilizaţiei, culturii şi ambianţei mediului lingvistic al populaţiei româneşti din actuala regiune Cernăuţi a fost condiţionat de soarta istorică pe care au avut-o teritoriile sale.

În istoria Ţării de Sus a Moldovei, după 1775 – Bucovina, distingem cinci perioade în care *modul de viaţă* al populaţiei s-a schimbat esenţial:

1. 1359–1774 (415 ani) – face parte din Moldova;
2. 1775–1918 (143 de ani), Bucovina s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic;

3. 1918–1940 şi 1941–1944 (aproape 25 de ani), Bucovina este parte componentă a României;
4. 1940–1941 şi 1944–1991 (aproape 48 de ani), nordul Bucovinei împreună cu ţinutul Herţa şi fostul judeţ Hotin este încorporat Uniunii Sovietice, constituind astfel actuala regiune Cernăuţi;
5. 1991 – regiunea Cernăuţi face parte din Ucraina, ca, de altfel, şi sudul Basarabiei, care este înglobat în regiunea Odesa; la fel şi localităţile româneşti din regiunea Transcarpatică.

Subliniem că în fiecare din aceste perioade au avut loc schimbări administrativ-politice principiale, schimbări ale *mediului cultural-naţional* firesc, ale *limbilor oficiale* etc., factori care au creat, în primul rând, probleme complicate de comunicare, mai ales în perioadele de tranziţie de la o administraţie la alta, acestea amplificându-se, în mod evident, datorită politicii statului respectiv faţă de populaţia locală – iar în cazul regiunii Cernăuţi faţă de români şi ucraineni, care alcătuiesc şi astăzi cele două naţionalităţi esenţiale. S-a modificat şi aspectul demografic prin asimilarea treptată şi prin unele metode de exterminare a populaţiei autohtone, cum au fost, de exemplu, cele din perioada primilor ani postbelici: deportările şi arestările, strămutările de populaţie, foametea provocată artificial de către comunişti „ca mijloc de impunere a sistemului şi de înlăturare a «duşmanilor»" etc. Analizând doar ultimul aspect şi consecinţele lui asupra schimbării aspectului demografic al regiunii Cernăuţi, istoricul sucevean Ştefan Purici afirmă: „Populaţia din spaţiul pruto-nistrean a suferit enorm de pe urma evenimentelor militare din anul 1944, industria şi agricultura fiind total dezorganizate. Impactul războiului şi al fenomenelor sociale ce îl însoţesc a fost resimţit de fiecare om în parte. Pe lângă boli tradiţionale ca gripa, pojarul, scarlatina ş. a., în regiunea Cernăuţi s-a declanşat, în diferite perioade, epidemia de tifos. Din lipsa medicamentelor necesare şi din cauza insuficienţei personalului sanitar *s-au înregistrat 27 341 decese, cu 17 773 mai multe decât numărul celor născuţi în 1945. Din acestea 24 256 persoane proveneau din mediul rural* (subl. n.)"[2]. Evocând în continuare acţiunile criminale ale comuniştilor, care, cu scopul de a organiza gospodării colective şi de a subjuga populaţia autohtonă, au organizat o „foamete groaznică", şi consecinţele ce au dus la o scădere considerabilă a populaţiei rurale, Şt. Purici precizează: „În regiunea Cernăuţi, în prima jumătate a anului 1947, în urma verificării în teren a situaţiei, au fost înregistraţi oficial 41 264 bolnavi de distrofie (dintre care 10 397 copii până la 14 ani). După nivelul mortalităţii infantile, în 1947, regiunea Cernăuţi s-a plasat pe locul doi în Ucraina. Dacă media mortalităţii la nivelul Ucrainei constituia 127,7 la o mie de persoane, în regiune a atins 217,0%. În acelaşi an, oficial, mortalitatea a depăşit natalitatea cu 53%, constituind 24 947 persoane"[3].

La toate aceste vitregii ale soartei se adaugă schimbările *mediului de trai* şi de convieţuire a populaţiei, ca urmare a schimbărilor social-politice şi administrative, care au condiţionat modul comportamental al populaţiei majoritare sau al naţiunii guvernatoare (care nu întotdeauna a coincis cu populaţia majoritară) faţă de populaţia autohtonă, devenită treptat minoritară. Un rol decisiv l-au avut şi relaţiile reciproce dintre naţionalităţi, ceea ce nu a putut să nu influenţeze principial şi *modul de viaţă spirituală* al populaţiei: idealuri naţionale, tradiţii populare, modul de existenţă colectivă etc.

*
* *

Analizând relaţia dintre „modul de viaţă (tradiţiile, legile, diferite domenii de activitate) al populaţiei" şi influenţa factorilor socio-politici asupra stării de sănătate a populaţiei pe parcursul a mai multor generaţii, cercetătorul Vladimir Tarallo[4] ajunge la concluzia, că toţi aceşti factori influenţează asupra „indicilor puterii de viaţă moştenite (interioare) a generaţiilor de nou-născuţi"[5]. S-ar părea că această analiză socio-medicală este lipsită de importanţă pentru istorici şi demografi. Concluziile medicilor sunt însă surprinzătoare. Statistica arată că „puterea de viaţă" a noilor născuţi după 1947 era mai slabă decât a părinţilor lor, ceea ce a însemnat o creştere a mortalităţii infantile şi o scădere a natalităţii. Câţi factori de acest fel au influenţat asupra „puterii de viaţă" a generaţiilor născute deja după 1947, factori care se datorau doar faptului că părinţii au trăit vremuri grele: războiul, schimbarea puterii de stat, a mediului lingvistic, vicisitudinile de tot felul (arestări, deportări, foamete, colectivizari etc., etc.)! Desigur, fiecare din cele cinci perioade istorice au contribuit la perpetuarea acestor schimbări ale *mediului de viaţă social-politică, administrativă şi spirituală*.

Cercetările medico-sociale efectuate de *Centrul Cercetărilor de Sistem în Domeniul Sănătăţii Populaţiei al Academiei Bucovinene de Medicină* (director dr. docent Vladimir Tarallo) atestă, în baza datelor statistice, că de abia astăzi în regiunea Cernăuţi „rezultatele obţinute arată... începutul formării unei noi generaţii de bucovineni, mai rezistente biologic", şi aceasta – în pofida înrăutăţirii condiţiilor social-economice de viaţă. Concluzia la care ajunge dl. Tarallo este importantă şi adaugă noi argumente pentru explicarea scăderii demografice a românilor din regiunea Cernăuţi, pe lângă cele bine cunoscute (socio-politice, istorice etc.).

Cea de a doua concluzie, care decurge logic din analizele statistice ale stării de sănătate a populaţiei bucovinene în perioada postbelică şi până astăzi, vizează schimbările psihologice care se pot produce în timp la noile generaţii. Nu doar faptul că familia manifestă astăzi „o grijă tot

mai mare de membrii săi mai mici" este unica explicație a creșterii „puterii de viață" a celor nou-născuți, dar și faptul că după mai bine de o jumătate de secol *s-a produs și adaptarea populației la noul mod de viață culturală, lingvistică și social-politică*, dar, mai ales, *s-a produs adaptarea psihologică la schimbările, destul de frecvente ca perioade istorice, ale modului de viață al populației*, ceea ce ar putea să explice astăzi și anumite forme comportamentale specifice în diferite situații socio-politice, cum ar fi, de exemplu, alegerile. „Totodată, sporirea rezistenței de viață «interioare» a generațiilor, înregistrată în ultimii șaptesprezece ani, susține cercetătorul cernăuțean, a scos în evidență *existența unor importante rezerve interioare ale particularităților genetice ale bucovinenilor, existența la ei a unei game vaste de posibilități de acomodare (morfofuncționale)* (subl. n.) la modificarea condițiilor de mediu, adică de acomodare compensatoare și regulatoare"[6]. Prin urmare, putem presupune că *adaptarea bucovinenilor la noile condiții de viață* este unul din factorii care au îmbunătățit, printre alți factori, și situația demografică atestată la recensământul din 2001. Este o întrebare la care încearcă să răspundă și demografii și anume: prin ce se explică faptul că numărul românilor din Cernăuți a crescut pe cale naturală. Cercetătorul Ion Popescu[7] constată și el, deja în baza datelor recensămintelor „o pronunțată creștere" a tineretului român pe cale naturală, și nu din cauză că „moldovenii s-au declarat români", scăderea demografică a moldovenilor explicându-se doar prin faptul că aceștia s-au declarat ruși sau ucraineni, adică – procesul de deznaționalizare, în acest caz, s-a încheiat.

Evident, este necesară realizarea unei sinteze bazată pe confruntarea statisticelor socio-medicale și rezultatele demografice obținute de istoricii care au analizat consecințele demografice distrugătoare produse, de exemplu, de foametea și bolile sociale[8], cu cele ale recensămintelor, care ne-ar oferi posibiltatea să explicăm multe din fenomenele creșterii și descreșterii populației românești, mai ales într-o zonă atât de controversată cum este regiunea Cernăuți.

Toți acești factori, inclusiv cei de sănătate, inevitabil, influențează evoluția vieții culturale și funcționarea limbii române[9]. Dacă cercetăm atent cum a evoluat viața culturală și limba românilor din Cernăuți după ultimul război mondial, vom constata că atât limba cât și cultura s-au conservat pentru o lungă perioadă de timp, mai ales, în localitățile sătești, în care cultura străină din centrul urban pătrundea mai greu (cu cât satul se afla mai departe de Cernăuți, cu atât limba era mai corectă), ceea ce înseamnă că desele schimbări ale puterii de stat au avut și consecințe benefice pentru păstrarea autenticității limbii și culturii naționale, îndeosebi în localitățile rurale.

Dacă în anii puterii sovietice și ai Ucrainei independente, ucrainenii au păstrat și au dezvoltat instituțiile culturale (Uniunea Scriitorilor, Teatrul,

Filarmonica, Instituții superioare de învățământ și medii de specialitate etc.), românii au fost lipsiți de orice fel de instituție culturală, în afară de școală și biserică, unde s-a păstrat limba română (moldovenească), moment care a făcut posibilă, totuși, redresarea treptată a vieții culturale românești și formarea unei intelectualități autohtone.

Desigur că viața culturală, în primul rând literatura cultă, a fost marcată de întreruperea relațiilor cu viața culturală din patria istorică, ceea ce a afectat serios, mai ales, procesul de creație literară. Criticul literar Ștefan Hostiuc, analizând în recenta sa carte generațiile literare din nordul Bucovinei[10], constată că, după 1944, în primii cincisprezece ani postbelici, la Cernăuți s-a produs „un vacuum" al vieții literare românești, iar „tradiția seculară a scrisului german s-a pierdut definitiv. Aceeași soartă ar fi împărtășit-o, cu siguranță, menționează în continuare Șt. Hostiuc, și literele românești dacă nu ar fi existat, de mii de ani, în jurul Cernăuțiului sate de români"[11]. Din acest mediu, în care tradiția populară nu s-a stins niciodată, provin și primii scriitori români postbelici din nordul Bucovinei care „și-au asumat sarcina, deloc ușoară, de a reface la Cernăuți, în condiții vitrege, practic din ruine, instituția literelor române, aflată și acum în șantier"[12]. Dispariția bruscă, după război, a mediului cultural românesc cult, a intelectualității, în general, și a scriitorilor români s-a produs, menționează în continuare Șt. Hostiuc, din cauza lipsei de sincronizare „la procesul literar din Țară" și din necunoașterea, de către noua generație, a tradițiilor literare românești din perioada interbelică, ascunse „în fonduri de carte speciale, la arhive sau marile biblioteci"[13]. Trebuie însă să adăugăm aici și influența altor factori, nu mai puțin importanți, ca refugierea intelectualității românești la sfârșitul războiului (1943–1944), apoi deportarea și arestarea celor mai importanți oameni de cultură, mai ales preoți și profesori rămași la Cernăuți, factori care au condiționat lipsa, pentru o lungă perioadă de timp, a câtorva generații de intelectuali români, astfel justificându-se esențial faptul că formarea nu numai a unei noi generații de scriitorii români din Cernăuți, dar și a intelectualității, instruite deja la școala sovietică, începe de abia în anii '70 (adică, abia după douăzeci și cinci – treizeci de ani după terminarea războiului). Menționăm însă și diferența dintre scriitorii care evoluau în limba română și reprezentanții intelectualității care au fost nevoiți, atât în domeniul științific cât și cel profesional (în afară de profesorii de limba română și cei care au predat alte obiecte în limba română în școală), să-și facă studiile în limbile rusă și ucraineană, și tot în aceste limbi să-și desfășoare activitatea științifică sau profesională. Cei care au părăsit locurile natale activând în alte localități ale URSS-ului s-au adaptat la alte situații de viață. Creația populară, biserica, instituția școlii, care a funcționat cu întreruperi, în toată această perioadă, de la 1774 încoace, existența la Cernăuți a unei librării de carte românească în perioada sovietică, și care a dispărut odată

cu proclamarea independenței Ucrainei (motivele și scuzele autorităților fiind de ordin economic), toate acestea au avut o importanță esențială pentru afirmarea, destul de anevoioasă, a unei noi generații a intelectualității românești. Menționăm și faptul că după război și până în prezent partea de nord a Bucovinei „a fost văduvită de orice organism cultural românesc", cu excepția școlilor cu limba română (moldovenească pe atunci) de predare, a unei grupe de studenți la Catedra de filologie română și a Școlii normale, a bisericilor și publicațiilor de limbă română – dar și ultimele au apărut, cu excepția „Zorilor Bucovinei" (organ oficial al Comitetului regional de partid), de abia după 1990. Subliniem că nu poate fi acceptată afirmația, exagerată după părerea noastră, că viața culturală, inclusiv cea literară, s-a produs doar datorită ziarului „Bucovina sovietică", transformat apoi în „Zorile Bucovinei"[14]. Însăși apariția acestui ziar nu ar fi fost posibilă fără funcționarea ritmică a celorlalte două instituții importante pentru menținerea românismului în condițiile vitrege de atunci, a școlii și bisericii, chiar în situația când limba a fost numită „moldovenească", biserica a fost prigonită, iar școala a funcționat sub o puternică influență a ideologiei comuniste.

*
* *

Desigur, urmărind acest proces, nu putem neglija *capcanele politice* de tot felul, urmare a afirmării unor spirite politice extremiste sau a unor demnitari de stat dominați de o mentalitate agresivă, politicieni și savanți care, conștient sau inconștient, au impus prin variate căi și metode o *asimilare camuflată*. Paradoxal, dar acest proces de *asimilare camuflată* s-a produs chiar în școlile cu limba română de predare prin manualele de limbă „moldovenească", în care analizele gramaticale, inclusiv cele sintactice și stilistice, se efectuau în baza unor propoziții și fraze, traduse, de cele mai multe ori, ad-literam, din limba rusă sau ucraineană. Aceste exemple erau selectate nu numai din operele marilor scriitori ruși sau ucraineni, ci mai ales din materialele Congreselor de partid de atunci, din articole cu caracter ideologic (educativ!) din ziare și reviste. Se impuneau în felul acesta structuri gramaticale străine specificului limbii române. Acestea vizau îndeosebi structurile sintactice și stilistice care, în mod indestructibil, sunt legate de mentalitatea națională. Având astfel de modele sintactice și stilistice, elevul încadra gândul în tipare lingvistice rusești sau ucrainene, creând, în fond, structuri sintactice și stilistice parazite pentru limba română. În acest caz românești rămâneau doar cuvintele și formele lor morfologice. Acest fenomen poate avea urmări ce pot schimba mentalitatea elevului. Pentru celelalte obiecte manualele erau traduse din limba rusă și ucraineană. Noi nu putem neglija și faptul că profesorii de limba română de astăzi sunt elevii de ieri care au învățat după astfel de manuale, iar pentru celelalte obiecte avem profesori care au învățat în

limbile rusă sau ucraineană. Prin urmare, greutăţile pe care le întâmpină, înţelegând cu greu manualele editate în România şi considerându-le ca fiind „grele", sunt consecinţele unui anumit mod de instruire lingvistică. Astfel ne explicăm şi faptul că învăţătorii, de exemplu, preferă pentru clasele primare manualele editate la Editura Bukrek (autoare S. Crigan), care conţin multe greşeli de acest gen. Fenomenul este greu de înlăturat fiind deja un factor de mentalitate. Desigur, pentru a înţelege cum a evoluat limba română la Cernăuţi în toată această perioadă de timp, este necesară o analiză ştiinţifică profundă, inclusiv şi sociolingvistică, a manualelor editate în Ucraina după modelul manualelor ucrainene, şi nu numai din punct de vedere metodic, dar şi lingvistic, multe din ele fiind traduceri din limba ucraineană. Considerăm, de exemplu, că este o greşeală (realizată cu bună ştiinţă sau nu!) faptul că manualele de muzică pentru şcolile cu limba română de predare se traduc integral din limba ucraineană, cultivând astfel cultura muzicală naţională ucraineană, nu şi cea românească. Profesorii, redactorii de manuale, intelectualitatea în general încă nu au reacţionat la acest gen de deznaţionalizare. Este încă un model de *asimilare camuflată* – prin îndepărtarea elevilor de cultura naţională română şi integrarea lor în cultura naţională ucraineană. Dacă adăugăm şi faptul că în şcolile cu limba română de predare lipseşte predarea componentei naţionale (a istoriei, culturii şi civilizaţiei româneşti), ne dăm seama că tăcerea în continuare a intelectualităţii româneşti poate avea consecinţe. Acestea pot fi sesizate deja prin atitudinea neglijentă faţă de învăţământul în limba română, mai ales faţă de calitatea predării, acceptarea de cadre care favorizează aceste procese şi cultivă „festivismul profesional" (tot felul de „seminare" organizate după „scenarii" propuse de Institutul de Studii Postuniversitare a Cadrelor Didactice, propagarea lor prin presa de limba română fiind menită să sustragă atenţia de la problemele grave existente în învăţământul de limba română, mai ales). Finalmente, se induce dorinţa părinţilor de a-şi instrui copiii în şcoli ucrainene... Astfel de *capcane politice* sunt multiple, dar încă neanalizate de istorici, politologi şi sociolingvişti.

În viaţa de zi cu zi vorbirea (atât scrisă cât şi cea orală) este condusă de anumite scopuri legate de realităţile modului de viaţă, de influenţele parvenite din mediul, în cazul nostru polilingvistic, de comunicare, în care domină limba oficială (astăzi cea ucraineană).

Există o diferenţă între sistemul limbii şi folosirea ei individuală sau colectivă. În limbă există o coeziune dintre diferite forme exterioare şi factorul lăuntric care se manifestă prin anumite tipare lingvistice. Aceste tipare lingvistice funcţionează ca expresie a unor atitudini şi a unor perceperi a vieţii, specifice pentru un individ sau o comunitate lingvistică. Există o diferenţă între sistemul limbii şi folosirea ei individuală sau colectivă într-o anumită epocă istorică. Raportul dintre specificul unei

epoci şi calităţile unui om este o problemă greu de rezolvat, mai ales că astăzi astfel de cercetări s-au realizat doar cu referire la creaţia literară artistică. Ţinând cont de spiritul diferitelor limbi naţionale, de capacitatea fiecăreia de exprimare a formelor limbii, inclusiv a formelor afective, limbile naţionale ar trebui concepute ca stiluri, orientând astfel cercetarea spre factorul creator, spre vorbirea determinată de fantezia individuală a vorbitorului, de sistemul limbajului individual ca expresie a personalităţii. În situaţia în care predarea limbii române s-a efectuat timp de mai multe decenii în baza unor tipare sintactice şi stilistice slave (rusa şi ucraineana), *presupunem* şi posibilitatea schimbării mentalităţii. În perioada austriacă fenomenul a fost numt – „homo bucovinensis", iar în cea sovietică – „homo sovieticus", adică, „naţional prin formă şi socialist prin conţinut", conţinutul fiind, desigur, rusesc. De fapt şi în mult discutatele proiecte ucrainene ale învăţământului în limbile minorităţilor naţionale se specifica impunerea, ce-i drept, prin educaţie a mentalităţii ucrainene. Proiectele, din fericire, nu au fost adoptate de Rada Supremă a Ucrainei. Urmărim însă alte metode prin care se realizează acest deziderat. La cele expuse mai sus adăugăm: reducerea orelor de curs la limba română, lichidarea literaturii române ca obiect de studiu prin introducerea unui curs integrat de literatură română/literatură universală, introducerea, prin ordonanţe şi recomandări ministeriale a predării istoriei, a geografiei şi a altor obiecte de cultură şi civilizaţie ucraineană, muzică etc. în limba ucraineană, lipsa de manuale la literatura română şi universală, complicarea legilor vamale de trecere a cărţilor în limba română din România şi Moldova în Ucraina, controalele sistematice ale bibliotecilor şcolilor româneşti etc. Sunt doar câteva din aspectele exterioare, uşor de sesizat, ale metodelor de asimilare treptată. Schimbările lingvistice mai profunde însă, care afectează spiritul naţional al exprimării şi, prin urmare, chiar mentalitatea umană, se produc prin cultivarea unor structuri lingvistice străine limbii române ca limbă romanică, sunt schimbări de lungă durată şi pot induce în eroare comunitatea, care consideră ca fiind pozitivă politica naţională faţă de minorităţi. În realitate acestea îşi pierd treptat identitatea etnică. Este vorba, de fapt, de o *asimilare camuflată* – acel dorit *Ausgleich* austriac despre care se vorbeşte destul de des în legătură cu armonia în care conviețuiesc diferilele etnii din Bucovina.

*
* *

Vom distinge în primul rând apariţia unor *structuri lingvistice ocazionale*, care apar în toate limbile şi la toate popoarele de *structurile lingvistice constante* care apar în urma cultivării conştiente sau a unor contacte de lungă durată şi care sunt capabile să influenţeze profund mentalitatea şi psihologia individuală sau colectivă a comunităţii.

Interpretarea psihologică a expresiilor ligvistice a fost aplicată în domeniul stilisticii psihanalitice sau a analizelor literare, şi doar teoretic – la nivelul limbii vorbite sau al interferenţelor lingvistice. Este un domeniu de cercetare lingvostilistică comparată a viitorului.

Ne vom referi în continuare doar la unele procese lingvistice, care urmează încă să fie studiate în profunzime şi care confirmă existenţa unei *asimilări camuflate*.

Până în prezent au fost efectuate cercetări sociolingvistice sau lingvistice care au atestat starea lingvistică în plan diacronic sau sincronic, cercetări dialectologice care, de fapt, au constatat doar aspecte locale/ lexicale din unele sate populate de români, care au atestat în graiurile româneşti forme arhaice pentru denumirea unor situaţii de viaţă sau folosirea constantă a unor cuvinte împrumutate dintr-o limbă străină, îndeosebi din ucraineană şi rusă etc. În ultima perioadă au apărut şi câteva lucrări, care au încercat să cerceteze şi din punct de vedere sociolingvistic probleme ale funcţionării limbii române în regiune. Cercetări sociolingvistice de profunzime, însă, nu s-au efectuat încă. Nu s-au elaborat lucrări care ar fi studiat astfel de probleme ca: păstrarea *specificului naţional al limbii române vorbite în regiunea Cernăuţi* (la toate nivelele, dar mai ales cele sintactice şi stilistice), a mentalităţii şi identităţii lingvistice, a atitudinii faţă de limba maternă, faţă de limba altor naţionalităţi şi limba oficială.

Cercetând aspectele de bilingvism în regiunea Cernăuţi în localităţile românofone, cercetătorul Ion Popescu constată în teza sa de doctorat că în teritoriile regiunii Cernăuţi, în care limba română funcţionează ca limbă maternă, pot fi delimitate convenţional trei zone sociolingvistice: zona „asimilării ireversibile", adică a ucrainizării complete (şi constată că în aceste zone mai întâi a încetat să fie folosită limba română în localităţile în care şcoala şi biserica nu au mai folosit limba română), zona „asimilării tranzitive", în care limba română s-a mai păstrat în biserică, şcolile fiind transferate la limba de predare ucraineană (mai rar rusă), şi zona „bilingvismului echilibrat", în localităţile în care atât în şcoală cât şi în biserică se foloseşte limba română. Ion Popescu consideră că „putem formula concluzia că la partea românofonă a regiunii Cernăuţi urmează să fie trecute ultimele două zone sociolingvistice: a asimilării tranzitive şi a bilingvismului echilibrat"[15]. Practica arată, însă, că există şi alte forme de „asimilare", mai puţin vizbile, atunci când se vorbeşte româneşte fără a mai conştientiza, decât teoretic, identitatea naţională. Nimeni nu a cercetat specificul structurilor gramaticale folosite în aceste cazuri. Analiza comparativă a limbii române vorbite în diferite zone ale regiunii cu limbile de contact, în cazul nostru – rusă şi ucraineană, încă nu s-a realizat. Rezultatele ne-ar putea oferi surprize spectaculoase.

O altă prezentare a aspectelor sociolingvistice aparţine cercetătoarei Liubov Lazarenco care a analizat interferenţele lexicale în limba română

vorbită în Ucraina. Investigațiile au fost reflectate în teza de doctorat și monografia *Lecsîcina interferența v usnomu rumunsicomu movlenni v Ucraini (lingvistîcinîi ta soțiolingvistîcinîi aspectî)*, în care autoarea constată că „influențele și interferențele lingvistice din partea limbilor rusă și ucraineană și consecințele acestora constituie una din trăsăturile cele mai importante ale limbii române vorbite pe teritoriul Ucrainei". Tot autoarei îi aparține afirmația că astăzi are loc un proces de „reromânizare" a limbii.

Acești cercetători, însă, nu au delimitat și perioadele în care, practic, populația românofonă era trilingvă (astăzi, de exemplu, populația românofonă din Cernăuți este trilingvă: română, rusă, ucraineană, ceea ce este caracteristic pentru perioadele de tranziție), cauzele acestui fenomen, precum și consecințele lingvistice și cele de conștientizare a etniei. Menționăm, de asemenea, și faptul că în regiunea Cernăuți există localități în care populația română conviețuiește cu cea poloneză (Pătrăuții de Jos, cătunul Arșița) și cea slovacă (Crasna, cătunul Crăsnișoara) și, prin urmare, limba română se află și sub influența acestor limbi, populația manifestând un cvadrilingvism constant. Acestea sunt zone de interferență română, rusă, poloneză și ucraineană.

În decembrie 1999 a început colaborarea dintre lingviștii din Ucraina și Germania (Facultatea de Filologie a Universității Naționale din Cernăuți, Universitatea Națională din Kiev și Institutul de Romanistică din Leipzig) la realizarea unui proiect comun *Limba română vorbită în Ucraina*, obiectul de studiu fiind „limba populației românofone, vorbită în regiunea Cernăuți, Transcarpatia, Odesa sau în alte regiuni ale Ucrainei"[16]. Deocamdată, cercetările sunt concentrate doar asupra aspectului colocvial al limbii române (particularități fonetice, lexicale, morfologice și sintactice), fără a efectua și investigații sociologice sau de altă natură. Proiectul prevede, la etapa actuală, doar studierea „a două compartimente ale lingvisticii contemporane: sociolingvistica și pragmatica lingvistică"[17]. Cercetările efectuate până în prezent au constatat doar o anumită situație lingvistică fără a efectua și analize comparative, de exemplu, ale structurilor gramaticale locale cu cele ale limbii literare române sau cu cele ale limbilor de contact (rusă și ucraineană în special). Ar fi interesantă și cercetarea limbajului manualelor traduse din limba ucraineană și rusă, pentru a urmări durata de infiltrare în limba română scrisă și vorbită a unor construcții și tipare lingvistice slave.

Încercăm în studiul de față doar o punctare a principalelor direcții de cercetare a situației limbii române în nordul Bucovinei în secolul XX și începutul celui de al XXI-lea, pe parcursul cărora au funcționat patru limbi de stat, în ordine cronologică: germana, româna, rusa, ucraineana. Practic, în secolul precedent, fiecare generație a fost pusă în situația de a

însuşi o nouă limbă oficială. Aceste limbi, făcând parte din diferite grupuri lingvistice (germanice, romanice, slave) şi având structuri gramaticale specifice, au creat în perioada de tranziţie de la o guvernare la alta dificultăţi serioase în procesul de comunicare şi o încordare în relaţiile cu autorităţile şi alte naţionalităţi. Cert este şi faptul că această situaţie a creat şi premize sigure pentru păstrarea comunicării în limba maternă (română, ucraineană sau polonă) în perioada necesară pentru însuşirea limbii de stat.

Una dintre direcţiile de cercetare sociolingvistică este definirea *identităţii naţionale a românilor* din regiunea Cernăuţi prin atitudinea lor faţă de limba maternă, felul în care aceştia au rezolvat problemele legate de existenţa diferitelor limbi de stat (germană, română, rusă, ucraineană), precum şi a limbilor celorlalte minorităţi cu care au conlocuit; ce alte limbi au însuşit şi dacă cunoaşterea lor, în primul rând, a celei de stat, le-a favorizat accesul la diferite posturi de conducere şi influenţă socială sau dacă le-a înlesnit comunicarea cu celelalte naţionalităţi din zonă, dacă multilingvismul a contribuit la dezvoltarea culturii generale şi la accesul la mass-media în diferite limbi. Cercetarea ar putea fi efectuată în baza *autobiografiilor lingvistice* ale respondenţilor de diferite vârste (generaţii), înregistrate în diferite zone românofone ale regiunii Cernăuţi, în baza unor interviuri (chestionare) şi a altor cercetări sociolingvistice. În acelaşi timp, considerăm această cercetare importantă şi pentru clarificarea unor probleme ale statutului istoric al limbii române în regiunea Cernăuţi.

Constatăm, formal, că pentru populaţia românească (români şi moldoveni) autohtonă, dar şi pentru cea ucraineană, s-a creat, în acest areal lingvistic de comunicare interetnică, un adevărat laborator lingvistic în baza căruia pot fi urmărite procesele de interferenţă şi de funcţionare a limbilor în relaţia limba de stat/ limba maternă/ alte limbi de circulaţie locală sau limba de stat precedentă.

În acest mediu de comunicare polilingvistică (în Bucovina populaţia a comunicat timp de peste două secole, succesiv, în cel puţin două-trei limbi: germană-română-ucraineană, germană-română-polonă, germană-română, germană-ucraineană, iar în perioada actuală în rusă-română, română-ucraineană, ucraineană-rusă, română-rusă-ucraineană, polonă-română-ucraineană etc.) intervin schimbări nu numai în lexicul limbilor respective, dar şi schimbări mai profunde care afectează structura lor gramaticală, inclusiv cea sintactică şi stilistică. Cercetarea particularităţilor limbii române vorbite în regiunea Cernăuţi (de fapt şi în alte localităţi ale Ucrainei) s-a efectuat până în prezent, chiar în cazul cercetării interferenţelor lingvistice, doar la nivelul *dialectal sau colocvial, fonetic şi lexical*, în principiu s-au realizat doar unele constatări ale fenomenului lingvistic local. Schimbările la nivelul structurilor gramaticale (morfologice, sintactice şi de stil) au rămas în afara atenţiei lingvişti lor. Ele devin însă un indiciu care se referă deja la

nişte procese lingvistice de profunzime, care afectează şi modul de gândire – de exemplu, prin schimbările structurilor sintactice şi stilistice – şi, prin urmare, pot fi considerate ca fiind primele semne de *asimilare camuflată*, din care rezultă şi o schimbare a psihologiei naţionale, adaptarea la alte idealuri naţionale etc., chiar în condiţiile în care se mai vorbeşte româneşte.

*
* *

Practica arată, că prima categorie gramaticală care se schimbă sub aspect lexical (grupurile lexico-semantice) este substantivul, îndeosebi categoriile lexicale care denumesc obiectele de uz casnic, produse şi, în general, obiecte (denumirile produselor cumpărate la piaţa ţărănească de la populaţia autohtonă, în schimb, vor influenţa limbajul celor veniţi) şi noţiunile administrativ-politice, cancelăreşti, care se impun a fi folosite în limba de stat, ele intrând destul de repede în lexicul limbii române (din comoditatea procesului de comunicare). De exemplu: „a ars probca şi s-a făcut zamâcanie" sau „o spus nacialnicu", „adă bumajca". Urmează adaptarea limbajului profesional, ceea ce indică deja *limitarea sferei de funcţionare a limbii române* doar în relaţiile familiale şi strict personale. Substantivele respective, în majoritatea cazurilor, au fost adaptate la formele gramaticale specifice limbii române. „Poluând" limba, substantivele nu afectează esenţial modul de gândire şi specificul naţional, indiferent de cantitatea lor.

*
* *

În etapa următoare sunt afectate adjectivele şi adverbele, ceea ce este deja un prim indiciu de asimilare a categoriilor apreciative de gândire. O etapă mai avansată a asimilării lingvistice interne o constituie şi folosirea în vorbirea curentă a adverbelor şi a instrumentelor gramaticale (prepoziţiilor şi conjuncţiilor), a verbelor şi, în sfârşit, a formelor gramaticale verbale. Este deja o etapă când limba se uită treptat şi este afectat serios modul de a gândi. Acest proces poate fi urmărit, de exemplu, cercetând limbajul vorbitorilor de limba română pe zone, începând cu cele care se află în apropierea oraşului Cernăuţi, spre periferie, unde influenţa oraşului este mai puţin pronunţată.

Paradoxul constă în faptul că acest „laborator lingvistic" de *asimilare camuflată* dă rezultate perfecte de deznaţionalizare în condiţiile în care Constituţia şi legislaţia Ucrainei referitore la minorităţile naţionale sunt alcătuite la cele mai înalte standarde europene, iar şcoala funcţionează în limba română.

*
* *

În consecință, constatăm că predarea-învățarea gramaticii limbii române în condițiile sociolingvistice ale trilingvismului activ (româna, rusa, ucraineana) necesită aplicarea unor didactici specifice. Se va evita, de exemplu, explicarea materialului lingvistic pe bază de traduceri din aceste limbi, îndeosebi la lecțiile de sintaxă, pentru a evita calchierile structurilor propozițiilor și frazelor și a tiparelor lingvistice și stilistice.

Specificăm faptul că în condițiile bilingvismului activ, majoritatea elevilor însușesc concomitent, încă de la vârsta preșcolară, două sau trei limbi. În astfel de condiții se formează structuri lingvistice paralele, care creează premizele unui „bilingvism ideal". Și doar intervenția unor „specialiști" servili intereselor politice modifică acest proces natural de formare a personalității bilingve, încălcând, de fapt, legitățile de predare a unei limbi naționale ca limbă maternă. Chiar și predarea/învățarea corectă a limbii ucrainene nu este posibilă fără cunoașterea limbii materne, pe care cunoștințe ar trebui să se sprijine profesorul. Aceasta este și explicația faptului că elevii români însușesc cu mari greutăți și limba ucraineană, comit multe greșeli, ceea ce îngreunează comunicarea în relațiile profesionale, sociale și politice. În astfel de condiții curriculum-ul școlar, manualele, materialele didactice, metodica predării etc. trebuie să prevadă situațiile de comunicare posibile pentru fiecare limbă în parte pe care elevul, în condițiile bilingvismului activ, le va diferenția conștient. În acest caz un rol important l-ar avea gramaticile și stilisticile comparative care astăzi lipsesc.

Cercetarea științifică a fenomenului lingvistic bucovinean nu poate fi considerată doar o problemă de ambiție politică (cu atât mai mult personală), nu numai una de interes istoric, politologic și lingvistic, ci una cu implicații morale, legate de multiple aspecte ale vieții unei populații băștinașe, cum este cea românească, situată într-un spațiu geopolitic care se află încă la intersecția intereselor geostrategice, economice, politice și culturale a mai multor țări.

Astăzi noi nu mai putem miza doar pe sentimentul patriotic, este necesară intervenția profesională în alcătuirea programelor, a manualelor și a altor materiale didactice pentru predarea atât a limbii române, în scopul păstrării identității ei naționale, cât și a limbii ucrainene – în scopul însușirii corecte a acesteia.

Problemele sociolingvistice ale românilor din Ucraina sunt mai variate și impun astfel anumite metode specifice, caracteristice pentru fiecare minoritate și dependente de politica țării respective față de minorități, de mediul de viață specific impus în anumite perioade istorice. Cercetarea lor este necesară și pentru prognozarea modului în care ar trebui să fie organizat corect și, într-adevăr pe principii democratice,

procesul de învățământ în toate zonele de bilingvism activ. Cuvântul hotărâtor trebuie să-l pronunțe oamenii de știință – lingviștii și politologii. Lupta pentru păstrarea identității naționale nu mai poate continua doar pe declarații politice.

NOTE

1 Reamintim că teritoriul actualei regiuni Cernăuți nu coincide doar cu nordul Bucovinei istorice ci include și Ținutul Herței din fostul județ Dorohoi și o parte din nordul Basarabiei, fostul județ Hotin, astăzi – raionul Noua Suliță.
2 Ștefan Purici, *Foametea ca metodă de impunere a comunismului*, în „Glasul Bucovinei", an. X, nr. 1–2 (41–42), p.83.
3 *Ibidem* p. 86.
4 Vladimir Tarallo, *Relațiile dintre modul de viață și sănătatea populației din nordul Bucovinei,* în „Glasul Bucovinei", nr. 3(19), 1998, p. 165–179.
5 *Ibidem,* p. 173.
6 Idem.
7 Constantin Ungureanu, *Procese migraționiste în Bucovina în perioada administrației militare (1774–1786)*, „Glasul Bucovinei", an. IV, nr. 3(15), 1997, p. 3–6; idem, *Exodul populației din Bucovina între anii 1814–1816*, „Glasul Bucovinei", an. IV, nr. 3(15), 1997, p. 12–30; idem, *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1775–1918)*, „Glasul Bucovinei", an. X, nr. 3–4(39–40), 2003, p. 7–21.
8 Ion Popescu, *Românii – a treia etnie din Ucraina (monitorizare sociolingvistică)* [I], „Glasul Bucovinei", an. IX, nr. 3–4(35–36), 2002, p. 27–52; idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța) – monitorizare sociolingvistică*, [II], „Glasul Bucovinei", an. X, nr. 3–4 (39–40), 2003, p. 22–31; idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți. Românii din raionul Herța*, [III], „Glasul Bucovinei", an. XI, nr. 1–2 (41–42), 2004, p. 92–99; idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți. Românii din raionul Putila (monitorizare sociolingvistică)*, [IV], „Glasul Bucovinei", an. XI, nr. 3–4 (43–44), 2004.
9 Cercetarea funcționării limbii române în Bucovina în diferite perioade istorice rămâne în centrul atenției istoricilor, sociolingviștilor și lingviștilor de la Cernăuți: Ștefan Purici, *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775–1861*, „Glasul Bucovinei", an. I, nr. 4, 1994, p. 3–9; Alexandrina Cernov, *Statutul limbii române în școlile cu limba română de predare din regiunea Cernăuți*, „Glasul Bucovinei", an. VII, nr. 4(28), 2000, p. 45–49; Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (factori sociolingvistici sub aspect funcțional)*, „Glasul Bucovinei", an. VII, nr. 4(28), 2000, p. 87–100; Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în regiunea Cernăuți, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)*, „Glasul Bucovinei", an. VIII, nr. 3(31), 2001,

p. 93–110; Felicia Vrânceanu, *Identitatea lingvistică – o problemă de actualitate a zonelor românofone din Ucraina*, „Glasul Bucovinei", an. VIII, nr. 4(32), 2001, p. 88–104.

10 Ştefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român, 2005.

11 *Ibidem*, p. 6.

12 Idem.

13 *Ibidem*, p. 12.

14 *Ibidem*, p. 13.

15 Ion Popescu, *Partea românofonă a regiunii Cernăuţi şi zonele ei sociolingvistice*, în „Glasul Bucovinei", nr. 1, 1994, p. 21–27.

16 Klaus Bochmann, Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (proiect internaţional de investigaţie sociolingvistică)*, în „Glasul Bucovinei", an. VII, nr. 3(27), 2000, p. 62–64.

17 Idem.

SUMMARY

In the territories that were under various consecutive rules there appeared areas of multicultural and multilinguistic interference, as well as a specific mentality which conditioned the relations between the representatives of different nationalities. The hardest were, however, the transition periods which, with the establishment of each new rule and the imposing of a new official language, required the local population to adapt from a psychological point of view.

We emphasize that in each of these periods occurred political-administrative changes, changes in the *national cultural environment*, which gave rise to complex communication problems. The demographic aspect was altered by the gradual assimilation of the Romanians.

The paper analyzes the *political traps* by means of which various methods of *disguised assimilation* were enforced. This process of *disguised assimilation* occurred in the schools where Romanian was the teaching language, by means of "Moldavian" language text books, in which grammatical analyses, including syntactic and stylistic ones, were made based on sentences most often translated word for word from Russian or Ukrainian. They influenced also the students' mental patterns, resulting in a combination between Romanian vocabulary and Slavic syntactic structures and stylistic patterns. Next, other linguistic aspects of assimilation are analyzed.

ŞTIINŢA DE CARTE ÎN BUCOVINA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Constantin Ungureanu

Chişinău

Până în anul 1869, când a fost adoptată o nouă lege imperială privind obligativitatea învăţământului din Austria, în Bucovina sistemul de învăţământ era foarte slab dezvoltat, iar marea majoritate a populaţiei era analfabetă. În anul de învăţământ 1870/1871, când intra în vigoare noua lege a învăţământului primar, în Bucovina funcţionau 167 de şcoli primare (142 oficiale şi 25 particulare), dintre care 30 germane, 23 române, 58 rutene, 5 poloneze, 5 maghiare şi 45 mixte. Numărul total al copiilor de vârstă şcolară (între 6 şi 12 ani) era de 74 921 persoane. Au frecventat şcoala 9 815 copii[1], adică aproape 13% din numărul total al copiilor de vârstă şcolară. Din numărul total de elevi 4 306 erau vorbitori de limbă germană, 2 073 – români, 1 954 – ucraineni, 1 127 – polonezi şi 353 – maghiari. După confesiuni 3 870 erau ortodocşi, 3 485 catolici, 1 503 protestanţi şi 957 mozaici[2]. Aşadar, atunci şcolile erau mai bine frecventate de copiii germani, polonezi şi maghiari, pe când marea majoritate a copiilor români şi ucraineni din Bucovina rămâneau în afara procesului de instruire.

Odată cu aplicarea în practică a noii legi despre învăţământ, situaţia s-a îmbunătăţit foarte mult şi în Bucovina. A crescut rapid atât numărul de şcoli primare, cât şi numărul copiilor şcolarizaţi. Dacă în anul de învăţământ 1881/82 activau în Bucovina 201 şcoli primare oficiale, în 1890/91 erau deja 300, în 1904/05 – 399, iar în 1912/13 – 564 de şcoli oficiale. Numărul copiilor care frecventau aceste şcoli a crescut de la numai 16 564 în anul 1881/82, la 42 041 în 1890/91, la 85 536 în 1904/05 şi la 103 901 în anul şcolar 1912/13[3], adică pe parcursul a trei decenii numărul elevilor de la şcolile oficiale s-a mărit de 6,3 ori.

Dezvoltarea sistemului de învăţământ a contribuit la reducerea rapidă a populaţiei analfabete din Bucovina. Până în anul 1880, însă, nu s-au publicat statistici despre numărul ştiutorilor de carte din Bucovina (cărturari, în limbaj local), dar se cunoaşte că situaţia era mai bună la germanii, polonezii, maghiarii şi evreii din această provincie, în timp ce doar foarte puţini români şi ucraineni bucovineni erau cărturari.

După datele statistice din anul 1880, în monarhia austro-ungară 49,4% din totalul populației știau să citească și să scrie. În provinciile austriece cea mai mare pondere a ştiutorilor de carte se înregistra în Voralberg (82,3%), Austria Inferioară (76,9%), Austria Superioară (76,2%), Boemia (72,9%), Tirol (70,2%), Salzburg (70%), Moravia (67,3%). În alte trei provincii peste jumătate din locuitori erau cărturari – în Silezia (61,9%), Triest (57,4%) și Ştiria (54,4%). Ponderea cea mai scăzută a ştiutorilor de carte era în provinciile din sudul și estul monarhiei, locuite în principal de slavi (polonezi, ruteni, sârbi, croați), iar în Bucovina și de români. Astfel, în Kraina erau atunci 28,4% ştiutori de carte, în Istria – 19,7%, în Galiția – 11,3%, în Dalmația – 9,6% și în Bucovina – doar 9,1% din totalul populației! În landurile ungare ale monarhiei ponderea locuitorilor care puteau să citească și să scrie era de 46,2% în Ungaria (inclusiv Transilvania și Banat), 29% în Croația – Slavonia și 22% în hotarele militare[4].

Statistica respectivă oferă informații și despre ponderea ştiutorilor de carte din anumite districte sau comitate. În Bucovina ştiința de carte era ceva mai bună în orașul Cernăuți cu împrejurimile lui (15,4%) și în districtele Câmpulung (13,2%), Rădăuți (10,5%) și Suceava (10,1%), adică în partea de sud a provinciei, unde era mai însemnată ponderea locuitorilor germani. În celelalte patru districte din centrul și nordul Bucovinei, locuite în mare majoritate de români și ucraineni, populația era aproape în totalitate analfabetă. În districtul Siret, unde erau și câteva colonii germane și maghiare, doar 7,9% ştiau carte. În celelalte trei districte procentul cărturarilor era și mai mic: 4,2% în Vijnița, 3,9% în Coțmani și doar 3,3% în districtul Storojineț[5]. Astfel, situația din Bucovina era comparabilă cu cea din Dalmația și din districtele mărginașe din sud-estul Galiției. În Transilvania, ponderea populației analfabete de asemenea era foarte mare, dar situația era totuși mai bună decât în Bucovina. Cea mai mică pondere a ştiutorilor de carte era în comitatele cu populație majoritar românească: Solnoc – Doboca (11,1%), Maramureș (13,1%), Alba (15,3%), Hunedoara (15,7%), Turda (15,8%), Sălaj (20,1%), Cluj (20,5%) și Făgăraș (24,1%)[6].

În 1890, din totalul populației Bucovinei de 646 591 persoane, ştiau să citească și să scrie 61 344 bărbați și 40 920 femei, puteau numai citi – 3 929 bărbați și 3 637 femei, astfel că erau analfabeți 259 196 bărbați (79,9% din total) și 277 565 femei (86,2%), adică 536 761 persoane sau 83% din totalul populației. Districtele cu cea mai mare pondere de locuitori necărturari (neştiutori de carte, în limbaj local) erau Cernăuți rural (84,3% bărbați și 90,3% femei), Coțmani (respectiv 86,4% și 91,5%), Vijnița (84% bărbați și 94,2% femei). În orașul Cernăuți la 100 de locuitori reveneau doar 50 bărbați și 58 de femei, care nu puteau să citească și să scrie. La 100 de locuitori din Bucovina în vârstă de peste 6 ani reveneau atunci 75,45% bărbați și 83,1% femei analfabete. În același an în întreaga

Austrie erau 27,77% bărbaţi şi 31,08% femei în vârstă de peste 6 ani, care nu puteau nici citi, nici scrie[7].

Pe parcursul unui deceniu ponderea ştiutorilor de carte din Bucovina crescuse de la 9,1% în 1880 la 17% în 1890. Ponderea locuitorilor analfabeţi era mai mică în oraşul Cernăuţi (54%) şi în districtele din sudul Bucovinei: Câmpulung (79,1%), Suceava (80,7%), Rădăuţi (80,8%). Totodată, în patru districte din nordul Bucovinei (Cernăuţi rural, Coţmani, Storojineţ şi Vijniţa), între 87,3% şi 91,5% din totalul populaţiei continua să fie necărturară (vezi tabelul nr. 6).

După datele oficiale ale recensământului maghiar din 1890, în provinciile ungare din monarhia austro-ungară 54% din totalul populaţiei era analfabetă. Situaţia era mai bună la germani (34% analfabeţi), maghiari (43%), slovaci (47%) şi sloveni (50%). Ponderea analfabeţilor era cea mai mare la sârbo-croaţi (72%), români (85%) şi ruteni (87%). Potrivit aceloraşi date statistice din 1890, nu puteau să citească şi să scrie 30% din totalul locuitorilor evanghelici, 34% din evrei, 39% reformaţi, 49% romano-catolici, 50% unitarieni, 81% ortodocşi şi 84% greco-catolici[8].

În anul 1900 populaţia Bucovinei a ajuns la 730 195 persoane, dintre care 209 434 (28,7%) ştiau să scrie şi să citească, 7 097 – numai să citească, iar 513 664 (70,3%) era analfabetă. Totodată, circa $^{2}/_{3}$ din populaţia bărbătească şi circa ¾ din cea feminină era necărturară. Doar în oraşul Cernăuţi mai mult de 50% din populaţie (61,1% din bărbaţi şi 51,1% din femei) ştiau să scrie şi să citească, iar 37,2% din bărbaţi şi 46,2% din femei erau neştiutori de carte[9]. Comparativ cu anul 1890, s-a produs o dublare a numărului de locuitori, care puteau să scrie şi să citească (de la 102 264 persoane în 1890 la 209 434 în 1900). Totuşi, în 1900 erau doar cu cca 23 mii de analfabeţi mai puţini decât în 1890. Aceasta se datora natalităţii înalte şi creşterii populaţiei Bucovinei pe parcursul unui deceniu cu cca 83 600 persoane. Pe parcursul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea ponderea populaţiei analfabete s-a redus de la 83% în 1890 la 70,3% în 1900. Ca şi în anul 1890, la începutul secolului XX proporţia cea mai mică de locuitori necărturari se înregistra în oraşul Cernăuţi (41,7%) şi în districtele Câmpulung (65,5%), Rădăuţi (68,7%), Suceava (69%) şi Gura Humorului (69,7%). În patru districte din nordul Bucovinei ponderea populaţiei analfabete oscila între 74,7% în Coţmani şi 79,7% în districtul Vijniţa (vezi tabelul nr. 6).

Deşi în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea învăţământul din Bucovina a cunoscut un progres semnificativ, în anul 1900 Bucovina ocupa penultimul loc printre provinciile austriece în privinţa proporţiei populaţiei analfabete. În toată Austria erau atunci 22,7% locuitori necărturari din populaţia în vârstă de peste 10 ani. Cel mai mic procent de analfabeţi se înregistra atunci în opt provincii din vestul monarhiei habsburgice, populate compact de germani şi cehi. Totodată, peste 50%

din locuitorii de peste 10 ani nu ştiau să citească şi să scrie în provinciile Istria (53,6%), Galiţia (56%), Bucovina (65,9%) şi Dalmaţia (73,4%) – vezi tabelul nr. 5.

Statisticile austriece din anul 1900 conţin şi o informaţie foarte interesantă despre numărul şi proporţia analfabeţilor din Austria după diferite categorii de vârstă şi după limba de comunicare a locuitorilor. Popoarele cu cel mai înalt nivel de instruire erau cehii şi germanii, urmaţi de italieni, sloveni şi polonezi. Din totalul populaţiei în vârstă de peste 6 ani erau analfabeţi numai 4,3% din cehi şi 6,8% din germani. De asemenea erau necărturari 16,4% din italieni, 23,9% din sloveni, 40,8% din polonezi şi 56,7% din maghiari. Popoarele cu cea mai mare proporţie de analfabeţi erau românii din Bucovina (71,6%), sârbo-croaţii din Istria şi Dalmaţia (74,1%) şi ucrainenii din Galiţia şi Bucovina (75,8%). După anumite categorii de vârstă, cel mai bine instruiţi erau tinerii în vârstă de 11 până la 30 de ani (vezi tabelul nr. 1).

În Bucovina erau analfabeţi 41,7% dintre vorbitorii de limbă germană, 52,8% dintre polonezi, 66,3% dintre maghiari, 76,7% dintre români şi 83,1% dintre ruteni. De remarcat proporţia mare de analfabeţi la germanii din Bucovina comparativ cu nivelul de instruire a conaţionalilor lor din alte provincii austriece. După categoriile de vârstă, cei mai puţini necărturari se înregistrează în rândul tinerilor de 11–20 ani (44,2%) şi de 21–30 ani (64,5%), adică cei care au avut posibilitatea să fie instruiţi în anii '80–'90 ai secolului al XIX-lea. Totodată, mai puţin de un sfert din locuitorii mai în vârstă de 30 de ani, care s-au născut înainte de anul 1870, ştiau să citească şi să scrie. La românii şi ucrainenii bucovineni această proporţie era şi mai mică – doar cca 5–10% dintre locuitorii mai în vârstă de 30 de ani ai acestor etnii erau cărturari (vezi tabelul nr. 3). Aceste cifre aproape coincid cu procentul de locuitori, care înainte de 1870 au frecventat o şcoală primară din Bucovina.

Modificările constituţionale de la începutul secolului XX din Austria au făcut să crească importanţa instruirii populaţiei. La începutul anului 1907, Parlamentul de la Viena a adoptat o nouă lege electorală, care prevedea introducerea votului universal, secret şi direct pentru bărbaţii care împliniseră vârsta de 24 de ani. În ajunul alegerilor parlamentare din 1907 s-au dat publicităţii unele informaţii statistice privind nivelul de instruire a persoanelor cu drept de vot. Astfel, atunci erau în Austria 2 413 906 alegători germani, 1 388 576 cehi, 912 118 polonezi, 766 000 ruteni, 283 584 sloveni, 172 560 italieni, 167 822 sârbi şi croaţi, 44 076 români şi 2 035 maghiari. Dintre aceşti alegători puteau citi şi scrie 2 225 024 (92,2% din total) germani, 1 325 100 (95,4%) cehi, 483 244 (53%) polonezi, 177 334 (23,1%) ruteni, 190 529 (67,2%) sloveni, 143 794 (83,3%) italieni, 46 200 (27,5%) sârbi şi croaţi, numai 7 434 (16,9%) români şi 814 (40%) maghiari[10]. Aşadar, dintre toate naţionalităţile

austriece, alegătorii români din Bucovina erau cel mai prost instruiți, doar cca 17% dintre ei fiind ştiutori de carte, pe când aproape toți alegătorii de etnie cehă şi germană ştiau să citească şi să scrie.

În anul 1910 s-a desfăşurat ultimul recensământ austriac, care prezenta informații şi despre nivelul de instruire a diferitelor popoare din provinciile monarhiei habsburgice. Din totalul populației Austriei în vârstă de peste 10 ani, 16,5% din locuitori erau analfabeți. În opt provincii din vestul Austriei mai puțin de 4% din populație nu ştiau să citească şi să scrie. În alte cinci provincii din sudul monarhiei (Ştiria, Triest, Kraina, Karintia şi Görz-Gradisca), populate în principal de sloveni, germani şi italieni, cca 8–15% din locuitorii de peste 10 ani erau neştiutori de carte. În Istria şi Galiția acest indicator era de cca 40%, iar pe ultimele două locuri continuau să se situeze Bucovina (53,9%) şi Dalmația (62,8%). În aceste patru provincii locuiau atunci 2 982 812 persoane analfabete (2 266 881 în Galiția, 309 028 în Bucovina, 290 294 în Dalmația şi 116 609 în Istria), ceea ce constituia 85,6% din totalul locuitorilor necărturari din Austria (vezi tabelul nr. 5).

După calculele lui Adalbert Rom, în trei provincii sudete (Boemia, Moravia şi Silezia din actuala Cehie), numai 2,43% din locuitorii în vârstă de peste 10 ani erau analfabeți. În şapte provincii alpine ale monarhiei (în principal din teritoriul actual al Austriei) proporția necărturarilor era de 3,87%. În cinci provincii de pe coasta Mării Adriatice (teritoriul de azi al Sloveniei, sudul Croației şi nord-estul extrem al Italiei) cca $^1/_3$ din populația în vârstă de peste 10 ani nu ştia să scrie şi să citească, iar în Galiția şi Bucovina, situate la nord-est de Munții Carpați, ponderea populației analfabete se ridica la 41,83%. În 1910 în aceste două provincii erau concentrați aproape 74% din locuitorii necărturari ai Austriei[11].

Potrivit altei statistici austriece, valabile pentru anul 1910, cel mai mic număr de analfabeți se înregistra atunci în provinciile din vestul monarhiei, populate în principal de germani şi cehi. Cea mai bună situație era în Austria Inferioară, Austria Superioară şi Boemia, unde la 1 000 locuitori reveneau 60 de analfabeți. În Tirol şi Moravia erau 70–80 de persoane necărturare la 1 000 locuitori, în Ştiria – 180, în Karintia – 240, în Kraina – 340. În landurile ungare ale monarhiei 410 persoane dintr-o mie nu ştiau să citească şi să scrie. Situația cea mai precară în această privință se consemna în Galiția cu 639, Bucovina cu 652 şi Dalmația cu 736 analfabeți la 1 000 de locuitori[12]. Astfel, în 1910 în Bucovina aproape $^2/_3$ din totalul populației nu ştia să citească şi să scrie, ponderea analfabeților în rândul ucrainenilor şi românilor fiind şi mai mare. Procentul ştiutorilor de carte din Bucovina era aproape la fel de mare ca în Galiția, şi doar în Dalmația, provincie populată în principal de sârbi şi croați, se înregistra un procent şi mai mare de persoane analfabete.

În Bucovina, ca şi în anii 1890 şi 1900, cei mai mulţi ştiutori de carte locuiau în oraşul Cernăuţi şi în districtele din sudul provinciei. În anul 1910 în capitala Bucovinei circa un sfert dintre locuitorii în vârstă de peste 10 ani erau analfabeţi. În două districte din sudul Bucovinei (Câmpulung şi Rădăuţi) mai puţin de jumătate dintre locuitori nu ştiau să citească şi să scrie, în alte trei districte (Gura Humorului, Suceava şi Siret) cca 52–56% din populaţia adultă era necărturară. Cea mai mare proporţie de locuitori analfabeţi (cca 64–69%) se înregistra în districtele Cernăuţi rural, Zastavna, Vijniţa şi Vaşcăuţi din nord-vestul Bucovinei, populate în majoritate de ucraineni. În nordul Bucovinei situaţia era ceva mai bună doar în districtul Coţmani (vezi tabelul nr. 6).

Situaţia era similară şi în districtele învecinate din Galiţia. Astfel, din totalul populaţiei mai în vârstă de 10 ani, erau neştiutori de carte 58,6% în districtul Sneatin, 62,1% în Zaleşciki, 62,4% în Borşov, 64,2% în Horodenka, 73,1% în districtul Kosov. În total, în 10 districte din nord-estul şi în 12 din sud-estul Galiţiei, în 1910 mai mult de jumătate din populaţia în vârstă de peste 10 ani era analfabetă[13]. Dacă în Bucovina proporţia locuitorilor analfabeţi era mai mică în sudul provinciei, populată compact de români şi de un număr mare de germani, maghiari şi polonezi, în Galiţia era în vestul provinciei, unde locuiau compact polonezi şi erau concentrate cele mai multe colonii germane. În vestul Galiţiei doar 28,6% dintre locuitori erau analfabeţi, iar în districtele din estul provinciei – 52,3%[14], adică era aproape la fel de mare ca în Bucovina. În oraşele galiţiene cea mai mică proporţie de analfabeţi se înregistra la Krakovia (10,4%) şi Lvov (13,9%), iar cea mai mare – la Ternopol (21,1%), Przemysl (22,1%), Brody (24,5%) şi Kolomea (26,4%). În Cernăuţi 25,2% dintre locuitorii în vârstă de peste 10 ani nu ştiau să citească şi să scrie[15].

Dintre popoarele care locuiau în Austria, în 1910, cei mai puţini analfabeţi se înregistrau la cehi (2,4%) şi germani (3,1%), după care urmau italienii (10,3%), slovenii (14,6%), polonezii (27,4%) şi maghiarii (36,4%). Cei mai mulţi se numărau printre români (60,4%), ruteni (61%) şi sârbo-croaţi (63,7%). După categoriile de vârstă, cel mai bine instruiţi erau tinerii între 11–40 ani, dintre care numai cca 10–15% nu ştiau să citească şi să scrie (vezi tabelul nr. 2).

În Bucovina de asemenea cel mai bine instruiţi erau vorbitorii de limbă germană, polonezii şi maghiarii, pe când cca 60% dintre români şi cca 70% dintre ucrainenii mai în vârstă de 10 ani erau analfabeţi. Totuşi, ponderea neştiutorilor de carte la germanii din Bucovina era cu mult mai mare faţă de media pentru întreaga Austrie. Dacă în Bucovina 20,5% dintre vorbitorii de germană erau analfabeţi, atunci în alte provincii cu populaţie mixtă această proporţie era de 11,7% în Galiţia, 9,5% în Karintia, 8,3% în Kraina, 6,4% în Ştiria... În Bucovina era mai mare şi ponderea

ucrainenilor necărturari. Pentru comparație, în Galiția 60,1% dintre rutenii mai în vârstă de 10 ani erau analfabeți[16].

În Bucovina era mare disproporția și în ce privește populația cărturară după anumite categorii de vârstă. Dacă dintre tinerii de 11–20 ani doar 28,1% nu erau ştiutori de carte, atunci 47,5% dintre locuitorii de 21–30 ani şi 62,4% dintre cei de 31–40 ani erau necărturari. La românii bucovineni disproporția era şi mai mare – 27,5% dintre cei de 11–20 ani, jumătate dintre cei de 21–30 ani şi ¾ dintre cei de 31–40 ani nu puteau nici să citească, nici să scrie (vezi tabelul nr. 4). Această situație se explică prin aceea, că în Bucovina sistemul de învățământ a început să se dezvolte cu adevărat abia în anii '80–'90 ai secolului al XIX-lea, iar majoritatea copiilor de români au început să frecventeze regulat şcolile primare abia în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea – începutul secolului XX. Din cauza dezvoltării foarte slabe a învățământului din Bucovina până în anii '70–'80 ai secolului al XIX-lea, chiar şi mulți germani din această zonă nu ştiau să citească sau să scrie, pe când în provinciile vestice ale monarhiei habsburgice deja la mijlocul secolului al XIX-lea majoritatea locuitorilor erau ştiutori de carte. Dezvoltarea rapidă a învățământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturare din acest teritoriu (de la 87,5% în 1880 la 53,9% în 1910), reducându-se astfel şi decalajul dintre Bucovina şi alte provincii austriece în ce privește ponderea populației analfabete.

George Tofan, preşedintele *Corpului Didactic Român din Bucovina* şi profesor la Şcoala Normală din Cernăuți, a publicat mai multe materiale despre starea învățământului primar din Bucovina, în care arăta atât succesele obținute în învățământ, cât şi problemele cu care se confruntau mai ales şcolile româneşti din Bucovina. Referindu-se la statisticile oficiale, Tofan constata că în 1900, din 100 de români în vârstă de peste 6 ani, 27,61% ştiau să citească şi să scrie, 0,83% numai citeau, iar 71,56% erau analfabeți. La vorbitorii de limbă germană din Bucovina aceşti indicatori erau aproape diametral opuşi, 68,9% ştiau să scrie şi să citească, 1,5% numai citeau, iar 29,6% erau necărturari. La ucrainenii din Bucovina nivelul de instruire era chiar mai jos decât la români, numai 19,3% din rutenii în vârstă de peste 6 ani ştiau să scrie şi citească, pe când 79,6% erau neştiutori de carte[17]. Raportat la populația totală a Bucovinei în vârstă de peste 6 ani, ponderea locuitorilor care ştiau să citească şi să scrie a crescut de la 19,3% în 1890 la 34,7% în 1900, iar a celor analfabeți s-a redus în aceeaşi perioadă de la 79,5% la 64,1%[18].

George Tofan remarca şi cauzele principale ale nivelului atât de mare al analfabetismului în Bucovina. În viziunea sa „programul învățământului primar, un program învechit, e atât de nepractic, atât de lipsit de ceea ce i-ar putea folosi țăranului în ocupația sa, încât nu e de

mirat că țăranul privește școala ca o pacoste, care pică pe capul lui, tocmai când are mai mare lipsă de brațele copiilor săi". El arăta și alte cauze ale acestei situații, precum „neglijența autorităților, nepăsarea poporului, dușmănia unora care se tem de lumină, plata mizerabilă a învățătorilor, lipsa de cărți didactice potrivite și mijloace de învățământ, care toate au contribuit cu partea lor la starea tristă, în care se află acum învățământul primar"[19].

În 1913 s-a desfășurat la Rădăuți o conferință districtuală a învățătorilor germani, la care învățătorul superior Wilhelm Serfas de la școala germană din Badeuți s-a referit, în cuvântarea sa, la problema analfabetismului și cauzele acestei stări în Bucovina. Această cuvântare a fost publicată în numerele 7017–7020 ale ziarului „Bukowiner Nachrichten". În cuvântarea sa învățătorul Serfas a utilizat datele statistice oficiale din 31 decembrie 1911, publicate de Consiliul Școlar al Țării, pentru a desprinde cauzele principale ale procentului mare de analfabeți din Bucovina. În opinia sa, una din cauzele acestei situații consta în numărul mare de școli care nu aveau clădiri corespunzătoare pentru procesul de instruire. La sfârșitul anului 1911 erau încă 94 de școli fără localuri corespunzătoare, iar în multe alte școli învățământul se desfășura în diferite clădiri închiriate[20]. O altă piedică în calea combaterii analfabetismului era dotarea insuficientă a școlilor cu materiale didactice.

Încă în 1911, după mai bine de 40 de ani de la adoptarea noii legi imperiale despre învățământ, în multe sate din Bucovina se înregistra un număr mare de copii neșcolarizați. Referindu-se la statistica din 1911, Wilhelm Serfas remarca satele cu cel mai mare număr de copii neșcolarizați: Cuciurul Mare (427), Toporăuți (227), Marenici, Bosancea și Seletin cu câte 171 copii în fiecare sat, Chiseliță (148), Carapciu pe Ceremuș (126), Serghie (121), Berhomet pe Siret (105) etc.[21]. Era foarte mare și numărul copiilor care au fost școlarizați, dar nu au fost clasificați, adică în realitate nu au frecventat școala. Referindu-se la aceeași statistică, Serfas indica câteva școli cu un număr mai mare de elevi neclasificați: la Rarancea din 622 copii școlarizați 213 nu au fost clasificați, în alte școli numărul acestor copii era de 170 la Ostrița, 162 la Botoșana, 154 la Costești, 146 la școala ruteană din Hliboca, 126 la Comarești Zrub, 120 la Șerbăuți... Este adevărat că în unele sate ca Costești, Hliboca, Comarești, Șerbăuți între timp fuseseră înființate școli particulare românești, iar o parte din copii au părăsit școlile oficiale ucrainene din aceste localități, ceea ce nu era consemnat de statistica oficială.

Învățătorul Serfas a remarcat la conferința respectivă, că în Bucovina încă nu se respecta întru totul legea privind obligativitatea instruirii copiilor de vârstă școlară, iar multe amenzi sau pedepse aplicate părinților din această cauză nu erau executate. Astfel, în anul 1911 au fost aplicate în total 54 238 de amenzi din cauza neglijenței în învățământ (în principal

neşcolarizarea sau nefrecventarea şcolilor de către copii), dar la sfârşitul anului respectiv mai rămâneau încă 23 156 de amenzi neexecutate[22]. În opinia lui Serfas, cauza principală a acestei situaţii consta în activitatea ineficientă a consiliilor şcolare districtuale, care de facto constau doar din inspectorii şcolari districtuali, ceilalţi membri ai consiliilor fiind implicaţi şi în alte activităţi. De aceea el considera că era nevoie urgent de a reorganiza structura şi componenţa consiliilor şcolare districtuale, aşa cum se ceruse şi la conferinţa provincială a învăţătorilor din 1907, pentru a eficientiza activitatea acestor organe şcolare. Această reformă era necesară pentru supravegherea mai bună a şcolilor primare din districte şi pentru îmbunătăţirea nivelului de şcolarizare şi de frecventare a şcolilor de către elevi.

În sfârşit, acelaşi învăţător mai remarca o altă cauză a procentului mare de analfabeţi din Bucovina, şi anume numărul mare de ajutori de învăţători (307 în 1911), care nu aveau pregătirea necesară pentru a instrui copiii[23]. Wilhelm Serfas concluziona, că pentru combaterea reală a analfabetismului, învăţământul din Bucovina avea nevoie de clădiri mai corespunzătoare, de dotare mai bună a şcolilor cu materiale didactice, de o activitate mai eficientă a consiliilor şcolare districtuale şi locale, de executarea amenzilor acordate din cauza neşcolarizării copiilor, de înlocuirea ajutorilor de învăţători cu cadre didactice calificate.

La începutul secolului XX nivelul de instruire a locuitorilor din statele europene varia foarte mult de la o ţară la alta. Cea mai mare pondere de locuitori analfabeţi se consemna în ţările din sudul şi estul continentului, iar cel mai bine instruiţi erau locuitorii statelor scandinave şi germanice din nordul Europei. Potrivit unei statistici, publicate la începutul secolului XX în Anglia după cele mai recente rezultate ale recensămintelor din diferite ţări europene, Rusia, România şi Serbia aveau cel mai înalt procent de locuitori necărturari de cca 80%. Aceste ţări erau urmate de Spania (cu 63%), Italia (48%), Ungaria (43%) şi Austria (30%). În Irlanda erau 21%, în Belgia şi Franţa – 14%, Olanda – 10% şi Anglia – 8%. La acelaşi nivel de instruire cu Anglia se situa populaţia albă din SUA, pe când în Scoţia acest indicator era de 7%. Popoarele germanice din Europa înregistrau cel mai mic procent. În Germania doar 1% dintre locuitori erau analfabeţi, iar în landurile Baden şi Württemberg aproape că nu erau oameni care să nu poată să citească sau să scrie[24]. Chiar dacă aceste date statistice nu se refereau la acelaşi an şi la aceeaşi categorie de vârstă a populaţiei (în diferite ţări se calcula numărul de analfabeţi în vârstă de peste 6, 7, 8 sau chiar 10 ani), este evident că nivelul de instruire a populaţiei varia foarte mult în diferite state, de la doar 1% de analfabeţi în Germania la cca 80% în statele din sud-estul continentului.

Adalbert Rom prezintă în studiile sale unele informaţii mai detaliate privind ponderea locuitorilor analfabeţi din unele state europene. El indica

pentru fiecare țară anul realizării recensământului, limita de vârstă de la care se calculase știința de carte a populației, precum și procentul de analfabeți la bărbați și femei. Astfel, în țările unde calculele s-au realizat pentru populația de peste 6 ani, proporția analfabeților era de 28% în Ungaria (în anul 1910), 38% în Italia (1911), 44,4% în Croația – Slavonia (1910), 59,6% în Grecia (1907), 65,2% în Bulgaria (1905) și 79% în Serbia (1900). Din totalul populației de peste 7 ani erau necărturari 69,7% în Portugalia (1911), 78% în România (1899) și 87,8% în Bosnia–Herțegovina (1910). În Rusia țaristă recensământul din 1897 a luat în considerare populația de peste 9 ani, astfel că în Rusia (fără Polonia) erau atunci 70% de neștiutori de carte, iar în provincia Polonia rusească acest indicator era de 59,3%. În țările unde calculele se realizau pentru populația de peste 10 ani, procentul locuitorilor care nu știau să citească și să scrie era de 12,2% în Irlanda (anul 1901), 12,8% în Belgia (1910), 13,8% în Franța (1906), 16,5% în Austria (1910). În 1910 în SUA 5% dintre locuitorii albi și 30,4% din cei negri erau analfabeți. În alte trei state, unde calculele s-au realizat pentru toată populația existentă, în 1900 erau necărturari 63,8% în Spania, 80,2% în Mexic și 85,2% în Brazilia[25].

Sunt foarte interesante și informațiile privind nivelul de instruire a tinerilor, recrutați la serviciul militar în diferite state europene. Astfel, către anul 1910 erau analfabeți 0,05% dintre recruți în Germania, 0,1% în Elveția, Suedia și Norvegia, 0,2% în Danemarca, 1% în Marea Britanie, 3,1% în Olanda, 4% în Franța, 5% în Finlanda, 10,2% în Belgia, 25,7% în Austro-Ungaria, 30% în Grecia, 31,3% în Italia, 52,7% în Bulgaria, 61,6% în Serbia, 61,7% în Rusia, 70% în Spania și Portugalia și 75% în România[26]. După alte informații statistice, către anul 1910 erau 25,7% dintre recruți analfabeți în Bulgaria, 31,1% în Italia, 41% în România și 50,9% în Serbia[27]. Așadar, în ajunul izbucnirii războiului, cel mai scăzut nivel de instruire se înregistra la recruții din statele balcanice și Rusia țaristă, dar și la cei din Spania și Portugalia.

În Rusia țaristă, ca și în monarhia habsburgică, decalajul dintre diferite popoare și diferite gubernii în ce privește nivelul de instruire a populației era foarte mare. Potrivit recensământului rusesc din 1897, doar 27,7% din totalul populației în vârstă de peste 10 ani putea să citească, dintre care 38,6% bărbați și 17% femei. Cel mai bine instruite erau popoarele protestante din Rusia. În frunte se aflau estonienii cu 94%, urmați de letoni (85%) și germani (78,5%). La această grupă aparțineau de asemenea finlandezii și suedezii din principatul Finlanda, care nu au fost incluși în recensământul rusesc, unde peste 98% știau să citească în anul 1900. De remarcat că în provinciile baltice în 1897 știau să citească[28] 96,1% dintre estonieni, 95,2% dintre germani și 92,1% dintre letoni. Aceste popoare erau urmate de evrei (50,1%), lituanieni (48,4%) și polonezi (41,8%). Dintre popoarele ortodoxe ale Rusiei țariste, în 1897 puteau să

citească 36,7% dintre greci, 29,8% bulgari, 29,3% ruşi, 20,3% bieloruşi, 19,5% georgieni, 18,9% ucraineni, 18,3% armeni şi doar 8,8% dintre românii basarabeni şi transnistreni în vârstă de peste 10 ani. La un nivel mai scăzut de instruire decât românii din Rusia ţaristă se mai situau doar popoarele din Caucazul de Nord, din Asia Centrală şi din Siberia[29]. Totodată, ucrainenii, bieloruşii, românii şi alte popoare din Rusia nu dispuneau de şcoli primare cu instruire în limba maternă, astfel că locuitorii cărturari ai acestor naţionalităţi de regulă ştiau să citească doar în limba rusă.

În România nivelul de instruire a populaţiei era comparabil cu statele vecine, Serbia, Bulgaria şi Rusia ţaristă, dar la începutul secolului XX s-a înregistrat un ritm rapid de diminuare a ponderii populaţiei analfabete. Din totalul locuitorilor în vârstă de peste 8 ani, proporţia neştiutorilor de carte s-a redus de la 78% în 1899 la 60,7% în 1912, inclusiv în zona rurală de la 84,8% la sfârşitul secolului al XIX-lea la 67,4% în ajunul izbucnirii războiului[30]. Numărul ştiutorilor de carte din România a crescut de la 1 034 597 persoane în 1899 la 1 986 983 în 1909[31] şi la 2 242 868 la sfârşitul anului 1912, adică în timp de 13 ani s-a mărit cu 1 208 271 persoane sau cu 116,8%. În 1912 erau ştiutori de carte 45,2% dintre locuitorii de peste 8 ani din Dobrogea, 41,2% din Muntenia, 39,1% din Moldova şi 33,5% din Oltenia. Cel mai mare procent de locuitori, care ştiau să citească şi să scrie, se înregistra în judeţele Covurlui cu centrul la Galaţi (56,6%), Brăila (55,1%), Ilfov cu oraşul Bucureşti (54,8%), Iaşi (47,6%), Tulcea (45,7%), Constanţa (44,8%). La polul opus se situau judeţele Vlaşca (numai 24,7%), Olt (28,1%), Dorohoi (28,4%), Teleorman (29,6%), Vaslui (30,9%)... În toate cele cinci judeţe din Oltenia cca $^1/_3$ dintre locuitorii mai în vârstă de 8 ani erau ştiutori de carte (vezi tabelul nr. 7). În judeţele din nordul Moldovei ponderea populaţiei analfabete era mai mare decât în sudul Bucovinei, dar comparabilă cu situaţia din nordul provinciei, şi constituia 71,6% în judeţul Dorohoi, 66,9% în Roman, 66,8% în Suceava şi 64,7% în Botoşani[32].

În Transilvania şi Banat nivelul de instruire a populaţiei era ceva mai bun decât în România, dar aceasta se datora în principal ponderii mai mici de analfabeţi la maghiari, secui, saşi şi şvabi. În ajunul izbucnirii războiului majoritatea românilor ardeleni şi bănăţeni erau analfabeţi, iar învăţământul în limba română s-a dezvoltat în condiţii specifice, mai ales după constituirea în 1867 a monarhiei austro-ungare şi lichidarea autonomiei Transilvaniei. La începutul secolului XX, în teritoriile ungare ale monarhiei habsburgice, practic nu existau şcoli primare oficiale cu limba română de instruire, ci numai şcoli confesionale româneşti, susţinute de biserica ortodoxă şi greco-catolică. După aprecierile lui Onisifor Ghibu, inspectorul general al şcolilor confesionale din Arhidieceza Sibiului, în 1913 Biserica Ortodoxă Română din Transilvania şi Ungaria susţinea 1 536 de

şcoli primare cu 1 780 învăţători, iar Biserica Greco-Catolică Română – 1 146 de şcoli cu 1 120 învăţători[33]. În total fiinţau atunci 2 682 şcoli confesionale româneşti cu 2 900 de învăţători, adică marea majoritate a acestor şcoli aveau doar un singur învăţător.

Onisifor Ghibu arăta în alt articol că, din 3 000 de şcoli confesionale româneşti, câte funcţionau în 1903/1904, la începutul anului 1911 au rămas 2 439, restul au fost închise din lipsă de mijloace pentru a zidi edificii şcolare după planul impus de minister şi pentru şcolarizarea învăţătorilor conform legii[34]. Numai în comitatul Hunedoarei, locuit în principal de români, în perioada 1907–1910 inspectorii şcolari maghiari au închis 135 de şcoli primare româneşti. În 1906 în acest comitat activau 222 de şcoli ortodoxe şi 30 şcoli greco-catolice, iar în 1911 din cele 420 de sate, 218 nu aveau nici un fel de şcoală. Din 63 423 copii de vârstă şcolară din acest comitat 36 423 (57,4%) nu frecventau deloc şcoala[35].

Începând cu anul 1880 recensămintele ungare au înregistrat pentru fiecare localitate şi numărul persoanelor care ştiau să citească şi să scrie. Recent un grup de istorici din Cluj, în frunte cu Traian Rotariu, au realizat o analiză foarte detaliată a acestor recensăminte, cu scopul de a aprecia exact structura etnică şi confesională a populaţiei din Transilvania şi Banat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX. Pentru a se obţine o imagine cât mai exactă a modului în care a evoluat populaţia din aceste teritorii în perioada respectivă, s-au realizat calcule în conformitate cu structurile administrative teritoriale actuale ale judeţelor din Transilvania şi Banat. Acest studiu ne permite să apreciem foarte exact nivelul de alfabetizatre al populaţiei la începutul secolului XX din aceste teritorii, în hotarele judeţelor actuale. Astfel, în 1880 în teritoriul ungar al monarhiei habsburgice, care după 1918 avea să revină României, locuiau 4 039 100 persoane, dintre care 914 779 (22,6%) erau ştiutori de carte. În 1900 în acelaşi teritoriu trăiau 4 884 470 locuitori, inclusiv 1 787 716 (36,6%) persoane cărturare. Până în 1910 numărul populaţiei din acest teritoriu a ajuns la 5 274 205 persoane, iar al celor care ştiau să scrie şi să citească – la 2 296 205 sau 43,5% din totalul populaţiei[36]. Astfel, pe parcursul a trei decenii numărul ştiutorilor de carte din teritoriul respectiv a crescut cu 1 381 426 persoane sau cu 151%.

În 1910 peste 50% din populaţia actualelor judeţe Braşov, Sibiu, Covasna, Timiş şi Harghita erau ştiutori de carte. Aceasta se datora ponderii mari a populaţiei germane şi maghiare din aceste zone. Totodată, ponderea locuitorilor analfabeţi era cea mai mare în teritoriul actualelor judeţe Maramureş, Hunedoara, Sălaj, Alba, Bistriţa-Năsăud şi Cluj, unde majoritatea locuitorilor erau români (vezi tabelul nr. 8). Aşadar, până în anul 1880 nivelul de instruire a populaţiei din Transilvania şi Banat era cu mult mai bună decât în Vechiul Regat şi Bucovina, dar până în anul 1910 acest decalaj s-a micşorat simţitor. Pentru comparaţie, în Bucovina

doar în timp de zece ani ponderea populației analfabete s-a diminuat de la 83% în 1890 la 70,3% în 1900 (vezi tabelul nr. 6), iar în Vechiul Regat proporția neștiutorilor de carte (din totalul populației în vârstă de peste 8 ani) s-a redus de la 78% în 1899 la 60,7% în 1912. În Transilvania și Banat însă ritmul de creștere a populației cărturare a fost mult mai lent – de la 22,6% în 1880 la 43,5% în 1910.

La începutul secolului XX la nivelul cel mai jos de instruire se aflau românii basarabeni. În Basarabia nu exista atunci nici o școală primară oficială, confesională sau particulară cu limba română de instruire și chiar în biserici serviciul divin se desfășura în limba rusă. Doar foarte puțini români basarabeni frecventau școlile rusești din orașe sau sate. Unicul recensământ țarist, desfășurat în 1897, prezintă informații interesante și despre știința de carte a populației Basarabiei. În întreaga gubernie erau atunci 22% dintre bărbați și 8,9% dintre femei știutori de carte, în orașe puteau să citească și să scrie 42,8% dintre bărbați și 22,3% dintre femei, pe când în zona rurală numai 18,2% dintre bărbați și 2% dintre femei erau cărturare[37].

Dintre naționalitățile care populau atunci Basarabia, cel mai bine instruiți erau germanii (63,5% dintre bărbați și 62,9% dintre femei) și polonezii (respectiv 55,6% și 52,9%), urmați de evrei, ruși, bieloruși, bulgari și găgăuzi. Cea mai mică proporție de știutori de carte se înregistra la ucraineni (15,3% bărbați și 3,1% femei) și la români (respectiv 10,5% și 1,7%), acest indicator fiind și mai mic doar la țigani (0,9%)[38]. Dintre toate ținuturile Basarabiei ceva mai bună era situația în Cetatea Albă, unde era concentrată populația germană, și în ținutul Chișinău, datorită numărului mare de ruși și evrei din capitala guberniei. În schimb în ținuturile Orhei, Soroca, Hotin și Bălți, din partea nordică și centrală a Basarabiei, doar cca 10–12% din totalul populației era cărturară (vezi tabelul nr. 9).

Recensământul rusesc din 1897 oferă și o precizare foarte interesantă pentru toate naționalitățile despre numărul știutorilor de carte în limba rusă, limba maternă sau în alte limbi. Astfel, toți rușii, ucrainenii și bielorușii, precum și aproape toți bulgarii și găgăuzii, care puteau să citească și să scrie, erau știutori de carte în limba rusă. Numai la germani au fost atestate mai multe persoane care scriau și citeau în limba maternă (12 509 în rusă și 25 203 în germană). Totodată, dintre cei 920 919 români basarabeni, înregistrați ca moldoveni, 53 803 (5,8%) puteau să citească și să scrie, dintre care 51 579 (95,9%) – în rusă și doar 2 224 (4,1%) – în limba maternă[39]. În ținutul Hotin, populat ca și Bucovina de ucraineni în nord și de români în sud, precum și de un număr important de evrei, doar 8 689 ucraineni (5,3% din total) și 2 565 (3,5%) români erau știutori de carte. Doar 25 de români din acest ținut scriau și citeau în limba maternă[40]!

Aşadar, dacă în Bucovina în anul de învăţământ 1912/1913 funcţionau 190 de şcoli primare oficiale româneşti, 24 şcoli mixte, în care se preda şi în limba română, precum şi 14 şcoli particulare româneşti, dacă în Transilvania, Banat şi alte teritorii ungureşti în 1913 activau 2 682 şcoli confesionale româneşti (1 536 ortodoxe şi 1 146 greco-catolice), atunci în Basarabia nu exista la începutul secolului XX nici o şcoală românească. Lipsa şcolilor în limba maternă era cauza principală a ratei atât de înalte a analfabetismului din Basarabia.

La începutul secolului XX în Bucovina (în 1910), dintre locuitorii în vârstă de peste 10 ani, erau ştiutori de carte 46,1%; 43,5% din totalul populaţiei din Transilvania şi Banat (în 1910), 39,3% dintre locuitorii în vârstă de peste 8 ani din România (în 1912) şi doar 15,6% din totalul populaţiei Basarabiei (în 1897). În Bucovina, în 1910, 39,6% dintre românii în vârstă de peste 10 ani ştiau să scrie şi să citească. În Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş ponderea locuitorilor cărturari era la români mai joasă decât la alte popoare, precum germani şi maghiari. Astfel, în ajunul izbucnirii primului război mondial, nivelul de instruire a românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania şi Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni.

NOTE

1 Adolf Schimmer, *Statistik der öffentlichen und Privat – Volksschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern*, Wien, 1873, p. 44, 48, 71–73, 93, 95.
2 *Ibidem*, p. 104–107.
3 *Oesterreichische Statistik*, vol. 3.2, p. 78–79; vol. 35.4, p. 184–187; vol. 79.3, p. 304–305; ediţie nouă, vol. 14.3, p. 329, 335.
4 Ignaz Hatsek, *Der Elementarbildungsgrad in Österreich-Ungarn*, în *Petermanns Mitteilungen*, vol. 30, Gotha, 1884, p. 201.
5 *Ibidem*, p. 203.
6 *Ibidem*, p. 203.
7 *Bukowiner Pädagogische Blätter*, vol. 21, Cernăuţi, 1893, p. 289.
8 *Die wichtigsten Ergebnisse der letzten ungarischen Volkszählung*, în *Petermanns Mitteilungen*, vol. 40, 1894, p. 67.
9 *Oesterreichische Statistik*, vol. 63.2, p. LXIV, 126–127.
10 *Freie Lehrerzeitung*, anul VII, 1907, nr. 8 (23 februarie), p. 7.
11 Adalbert Rom, *Der Bildungsgrad der Bevölkerung Österreichs und seine Entwicklung seit 1880, mit besonderer Berücksichtigung d. Sudeten- und Karpathenländer*, în *Statistische Monatschrift*, ediţie nouă, anul 19, Brünn, 1914, p. 595, 597.
12 *Der Volksfreund*, nr. 205 (26 iunie), Cernowitz, 1914, p. 3.

13 Adalbert Rom, *op. cit.*, p. 605.
14 *Ibidem*, p. 609.
15 *Ibidem*, p. 612.
16 *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 1.3, Wien, 1914, p. 85, 87, 95.
17 George Tofan, *Învățământul primar și roadele lui*, în „Viața Românească", anul II, nr. 11/1907, Iași, p. 276.
18 *Ibidem*, p. 276.
19 *Ibidem*, p. 278.
20 *Die Analphabetenfrage in der Bukowina*, în *Bukowiner Nachrichten*, nr. 7017 (1 iunie), Czernowitz, 1913, p. 3.
21 *Ibidem*, nr. 7018, p.2.
22 *Ibidem*.
23 *Ibidem*, nr. 7020, p.1.
24 *Freie Lehrerzeitung*, anul II, nr. 30 (1 aprilie), Cernăuți, 1902, p. 7.
25 Adalbert Rom, *op. cit.*, p. 591–592.
26 *Bukowiner Freie Lehrer-Zeitung*, anul I, nr. 35 (4 septembrie 1909), p. 6; anul II, nr. 64 (26 martie 1910), p. 6.
27 *Statistica ştiutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului din 19 decembrie 1912*, Bucureşti, 1915, p. LI.
28 Andreas Kappeler, *Rußland als Vielvölkerreich*, München, 2001, p. 255–256.
29 *Ibidem*, p. 336.
30 *Statistica ştiutorilor de carte din România...*, p. XIV–XVII, XIX.
31 *Şcoala*, anul II, nr.1, ianuarie 1911, p. 22.
32 *Statistica ştiutorilor de carte din România...* p. XIV–XVII, XIX.
33 Onisifor Ghibu, *Viața și organizarea bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, Bucureşti 1915, p. 46, 77.
34 *Şcoala*, anul III, Cernăuți 1912, p. 254.
35 *Şcoala*, anul IV, Cernăuți 1913, p. 79.
36 *Recensământul din 1880. Transilvania*, Bucureşti, 1997, p. 360–361; *Recensământul din 1900. Transilvania*, Bucureşti, 1999, p. 614, 617; *Recensământul din 1910. Transilvania*, Bucureşti, 1999, p. 596, 599.
37 *Pervaia vseobşciaia perepis naselenia Rosiskoi imperii 1897 g. III. Bessarabskaia gubernia*, 1905, p. XIX.
38 *Ibidem*, p. XIX–XX.
39 *Ibidem*, p. 97.
40 *Ibidem*, p. 115.

SUMMARY

Up to 1869 when a new law of education was passed, the education system in Bukovina was extremely poor and the largest part of the population were illiterate. Only in the last two decades of the 19th century, with the rapid development of elementary schools, there occurred a significant decrease of the uneducated population in Bukovina (from approx. 87.5% in 1880 to approx. 54%

in 1910). Still, in 1910 Bukovina was last but one among the 17 Austrian provinces with respect to the level of education, the situation being very similar to that in the districts of eastern Galitia, inhabited mostly by Ukrainians and to the counties in Transylvania and Banat, where most inhabitants were Romanians. In Bukovina Cernauti and the southern area, inhabited by Romanians and a large number of Germans had the lowest ratio of illiteracy. The highest percentage of illiteracy was in the north-east, where most of the population were Ukrainians. In 1910 approx. 20.5% of the German speaking population, 31.3% of the Polish speaking, 36.4% of the Hungarian speaking, 60.4% of the Romanian speaking population and 70.6% of the Romanian speaking population over ten years of age could not read or write. On the eve of the war the education level of the Romanians from Bukovina was somewhat better that that of their co-nationals in Transylvania and Wallachia and incomparably better that that of the Romanians in Bessarabia.

ANEXE

Tabelul nr. 1

Ponderea analfabeților din Austria în 1900 (după categorii de vârstă și limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeți după vârstă (în %)							total peste 6 ani
	6–7 ani	8–10 ani	6–10 ani	11–20 ani	21–30 ani	31–50 ani	Peste 50	
Cehă	*23,6*	*2,5*	*11,22*	*0,91*	*1,41*	*3,46*	*7,42*	***4,26***
Germană	*34,25*	*5,15*	*17,08*	*2,44*	*3,0*	*5,63*	*11,0*	***6,83***
Italiană	*41,45*	*11,93*	*23,92*	*7,49*	*9,72*	*16,99*	*27,56*	***16,44***
Slovenă	*49,74*	*11,8*	*27,74*	*6,92*	*10,18*	*22,75*	*50,6*	***23,92***
Poloneză	*68,12*	*44,41*	*48,42*	*27,91*	*33,4*	*43,14*	*60,68*	***40,82***
Maghiară	*79,35*	*38,3*	*57,79*	*37,51*	*45,12*	*61,98*	*77,92*	***56,72***
Română	*73,64*	*33,34*	*50,14*	*44,67*	*77,14*	*90,88*	*95,08*	***71,61***
Sârbo-croată	*78,68*	*61,16*	*68,38*	*61,19*	*70,73*	*80,55*	*89,68*	***74,14***
Ruteană	*79,72*	*58,64*	*67,31*	*63,31*	*72,89*	*86,03*	*93,52*	***75,79***
Alte limbi	*44,24*	*20,57*	*31,42*	*14,57*	*19,09*	*25,44*	*25,44*	***12,63***
Străini	*33,8*	*7,51*	*18,55*	*6,04*	*10,18*	*10,74*	*18,05*	***10,28***
Total 1900 **1890**	***47,29***	***20,15***	***31,36*** ***36,73***	***17,29*** ***24,11***	***19,25*** ***27,4***	***24,64*** ***29,37***	***30,38*** ***34,09***	***23,85*** ***29,53***

Sursa: *Oesterreichische Statistik*, 63 Band, 3 Heft, Wien, 1903, p. 34–36.

Tabelul nr. 2

Numărul analfabeţilor din Austria în 1910
(după categorii de vârstă şi limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeţi după vârstă (în cifre absolute şi în %)							total peste 10 ani
	11–20 ani	21–30 ani	31–40 ani	41–50 ani	51–60 ani	61–70 ani	Peste 70	
Cehă	8 325 *0,66*	7 225 *0,74*	11 722 *1,41*	19 838 *3,06*	24 959 *4,75*	23 262 *6,95*	17 660 *10,34*	**112 991** ***2,38***
Germană	18 924 *1,00*	20 476 *1,29*	26 186 *1,92*	40 745 *3,74*	52 111 *6,07*	46 944 *11,33*	33 580 *8,18*	**238 966** ***3,12***
Italiană	5 313 *3,76*	6 543 *5,48*	7 708 *7,91*	9 326 *12,07*	11 484 *17,69*	10 568 *23,43*	7 856 *30,96*	**58 798** ***10,30***
Slovenă	8 028 *3,30*	8 674 *5,04*	11 963 *8,65*	20 503 *16,37*	29 153 *27,21*	32 300 *40,18*	22 350 *54,25*	**132 971** ***14,65***
Poloneză	149 024 *13,75*	134 866 *19,70*	159 197 *27,86*	190 006 *37,73*	149 342 *44,45*	106 310 *55,37*	58 539 *63,80*	**947 284** ***27,36***
Maghiară	380 *16,34*	403 *29,23*	331 *34,84*	479 *54,50*	431 *67,34*	342 *69,80*	111 *77,08*	**2 477** ***36,39***
Română	16 278 *27,52*	21 640 *50,87*	22 019 *74,71*	23 679 *88,03*	18 794 *92,26*	10 644 *93,90*	4 274 *94,64*	**117 328** ***60,39***
Ruteană	286 675 *39,06*	283 293 *54,57*	270 552 *66,35*	271 425 *79,14*	205 944 *85,49*	119 243 *89,16*	43 504 *91,89*	**1480636** ***61,03***
Sârbo-croată	71 619 *45,32*	64 576 *56,36*	55 005 *66,12*	53 496 *75,05*	49 332 *82,36*	33 807 *86,86*	23 996 *89,97*	**351 831** ***63,67***
Alte limbi şi străini	5 372 *4,43*	12 540 *7,18*	6 446 *6,23*	6 128 *9,47*	4 573 *11,78*	3 041 *14,73*	1 693 *18,46*	**39 793** ***7,47***
Total	**569 938**	**560 236**	**571 129**	**635 625**	**546 123**	**386 461**	**213 563**	**3483075**
în % 1910	***10,00***	***12,74***	***15,73***	***21,54***	***24,24***	***27,01***	***29,94***	***16,52***
1900	***17,32***	***19,26***	***23,68***	***25,94***	***29,82***	***31,40***	***30,53***	***22,73***
1890	***24,10***	***27,40***	***28,12***	***30,90***	***33,82***	***33,89***	***34,28***	***28,47***

Sursa: *Oesterreichische Statistik*, Neue Folge, I Band, 3 Heft, Wien, 1914, p. 22*, 98–99.

Tabelul nr. 3

Numărul analfabeților din Bucovina în 1900
(după categorii de vârstă și limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeți după vârstă (în cifre absolute și în %)								total peste 10 ani
	0–20 ani	11–20 ani	21–30 ani	31–40 ani	41–50 ani	51–60 ani	61–70 ani	Peste 70	
Germană	35 219 *74,66*	6 961 *19,07*	6 048 *24,35*	5 209 *26,56*	5 665 *38,03*	4 137 *43,07*	2 302 *46,43*	935 *49,08*	**66 476** ***41,68***
Poloneză	5 756 *78,85*	1 664 *29,96*	1 677 *40,4*	1 817 *49,47*	1 423 *51,99*	1 056 *54,88*	539 *52,79*	263 *52,92*	**14 195** ***52,85***
Maghiară	2 862 *84,55*	684 *37,34*	524 *45,21*	729 *63,72*	633 *73,43*	502 *73,93*	267 *80,42*	109 *88,62*	**6 310** ***66,31***
Română	54 916 *80,07*	21 558 *44,88*	23 185 *76,93*	26 070 *89,37*	22 082 *92,61*	15 982 *94,67*	8 798 *95,58*	3 011 *95,25*	**175 602** ***76,67***
Ruteană	74 447 *85,21*	37 295 *60,3*	34 847 *84,1*	33 930 *92,31*	30 918 *94,43*	22 254 *96,08*	10 789 *96,51*	3 132 *94,68*	**247 612** ***83,15***
Alte limbi și străini	1 179 *74,8*	355 *26,3*	721 *33,7*	503 *47,8*	385 *50,3*	203 *52,3*	78 *44,6*	45 *57,7*	**3469** ***46,1***
Total Bucovina	**174 379** ***80,96***	**68 517** ***44,17***	**67 002** ***64,51***	**68 258** ***74,67***	**61 106** ***80,57***	**44 134** ***83,84***	**22 773** ***84,75***	**7 495** ***82,62***	**513 664** ***70,35***

Sursa: *Oesterreichische Statistik*, 63 Band, 3 Heft, Wien, 1903, p. 124–126.

Tabelul nr. 4

Numărul analfabeților din Bucovina în 1910
(după categorii de vârstă și limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeți după vârstă (în cifre absolute și în %)							total peste 10 ani
	11–20 ani	21–30 ani	31–40 ani	41–50 ani	51–60 ani	61–70 ani	Peste 70	
Germană	3 146 *8,28*	3 619 *13,41*	4 249 *20,87*	5 118 *31,22*	4 726 *40,32*	2 852 *47,72*	1 282 *50,79*	**24 992** ***20,50***
Poloneză	1 306 *16,65*	1 467 *25,33*	1 525 *34,21*	1 586 *42,6*	1 337 *49,63*	767 *51,61*	393 *53,11*	**8 381** ***31,34***
Maghiară	380 *16,34*	403 *29,23*	331 *34,84*	479 *54,50*	431 *67,34*	342 *69,80*	111 *77,08*	**2 477** ***36,39***
Română	16 278 *27,52*	21 640 *50,87*	22 019 *74,71*	23 679 *88,03*	18 794 *92,26*	10 644 *93,90*	4 274 *94,64*	**117 328** ***60,39***
Ruteană	27 512 *42,44*	32 699 *67,49*	27 973 *81,67*	26 851 *90,39*	22 665 *94,31*	12 365 *95,5*	4 384 *95,93*	**154 449** ***70,6***
Alte limbi și străini	186 *14,94*	379 *25,82*	274 *31,53*	262 *41,32*	170 *43,14*	84 *49,41*	46 *44,66*	**1 401** ***28,69***
Total Bucovina	**48 808** ***28,15***	**60 207** ***47,55***	**56 371** ***62,38***	**57 975** ***74,1***	**48 123** ***80,41***	**27 054** ***83,49***	**10 490** ***83,27***	**309 028** ***53,89***

Sursa: *Oesterreichische Statistik*, Neue Folge, I Band, 3 Heft, Wien, 1914, p. 94–95.

Tabelul nr. 5

Numărul analfabeților din provinciile austriece în perioada 1880–1910

Provincia	1880		1890		1900		1910	
	peste 6 ani		peste 10 ani					
Voralberg	3 197	*3,43*	944	*1,05*	1 127	*1,13*	894	*0,81*
Austria-Superioară	56 641	*8,55*	28 509	*4,66*	15 245	*2,45*	11 240	*1,72*
Boemia	400 392	*8,51*	201 443	*4,63*	141 310	*3,00*	108 039	*2,12*
Tirol	73 575	*10,58*	35 866	*5,73*	20 942	*3,19*	17 036	*2,38*
Austria-Inferioară	171 189	*8,51*	109 305	*5,26*	97 142	*4,00*	67 920	*2,43*
Salzburg	16 693	*11,69*	10 210	*7,50*	6 943	*4,65*	4 681	*2,86*
Moravia	189 724	*10,42*	99 088	*5,87*	75 977	*4,22*	56 079	*2,90*
Silezia	56 354	*11,84*	32 276	*7,22*	29 361	*5,97*	19 867	*3,65*
Ştiria	292 938	*27,79*	183 529	*18,66*	139 541	*13,32*	87 478	*7,92*
Triest	37 089	*29,52*	28 512	*23,14*	20 348	*14,37*	15 233	*8,52*
Kraina	184 559	*45,53*	124 740	*34,36*	77 411	*20,81*	46 168	*12,19*
Karintia	119 788	*39,58*	84 107	*30,41*	57 162	*20,47*	36 551	*12,29*
Görz-Gradisca	93 510	*52,77*	64 322	*40,11*	44 311	*25,86*	29 077	*15,51*
Istria	180 856	*73,64*	154 923	*66,25*	136 094	*53,60*	116 609	*39,82*
Galiţia	3 787 298	*77,12*	3 200 956	*68,27*	2 868 052	*55,97*	2 266 881	*40,60*
Bucovina	412 667	*87,50*	362 631	*80,44*	339 285	*65,90*	309 028	*53,89*
Dalmaţia	352 261	*87,34*	313 833	*83,40*	312 735	*73,37*	290 294	*62,82*
Total Austria	**6 428 731**	***34,37***	**5 035 194**	***28,47***	**4 382 986**	***22,73***	**3 483 075**	***16,52***
Pentru comparaţie								
Ungaria			***48,75***		***43,0***		***35,20***		***28,0***
Croaţia – Slavonia			***73,65***		***67,0***		***54,15***		***44,4***

Sursa: Adalbert Rom, *Der Bildungsgrad der Bevölkerung in den österr. Alpen- und Karstländer nach den Ergebnissen der letzten vier Volkszählungen 1880–1910*, în *Statistische Monatschrift*, Neue Folge, 18 Jg., Brünn, 1913, p. 796–799; idem, *Der Bildungsgrad der Bevölkerung Österreichs und seine Entwicklung seit 1880, mit besonderer Berücksichtigung d. Sudeten- und Karpathenländer*, în *SM*, Neue Folge, Brünn, 1914, p. 591, 626–627.

Notă – pentru Ungaria şi Croaţia – Slavonia calculele sunt valabile pentru persoanele de peste 6 ani.

Tabelul nr. 6

Numărul analfabeților din Bucovina în 1890, 1900 şi 1910 (repartizaţi pe districte politice)

Districtul politic	1890			1900			1910		
	faţă de populaţia totală						locuitori peste 10 ani		
	total	analfabeţi	%	total	analfabeţi	%	total	analfabeţi	%
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cernăuţi-oraş	54 171	29 239	*54,0*	67 622	28 199	*41,7*	68 181	17 186	*25,2*
Câmpulung	45 832	36 244	*79,1*	55 688	36 514	*65,5*	43 757	19 887	*45,4*

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rădăuți	92 554	74 790	*80,8*	82 152	56 414	*68,7*	64 598	31 859	*49,3*
Gura Humor				55 741	38 854	*69,7*	42 742	22 242	*52,0*
Suceava	83 250	67 228	*80,7*	62 447	43 073	*69,0*	47 893	26 089	*54,5*
Siret	54 124	46 070	*85,1*	60 743	42 937	*70,7*	45 718	25 772	*56,4*
Coțmani	90 042	80 035	*88,9*	94 633	70 747	*74,7*	32 213	18 592	*57,7*
Storojineț	70 641	64 302	*91,0*	80 100	61 196	*76,4*	48 656	30 002	*61,7*
Cernăuți-rural	91 237	79 624	*87,3*	99 438	78 637	*79,1*	73 749	47 324	*64,2*
Zastavna							36 508	23 487	*64,3*
Vijnița	64 740	59 229	*91,5*	71 631	57 093	*79,7*	39 515	25 979	*65,7*
Vașcăuți							29 879	20 609	*69,0*
Bucovina	**646 591**	**536 761**	***83,0***	**730 195**	**513 664**	***70,3***	**573 409**	**309 028**	***53,9***

Surse: 1890 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 32.1, Wien, 1892, p. 125, 127;
1900 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 63.2, Wien, 1903, p. 126–127;
1910 - *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 1.2, Wien, 1914, p. 70–71.

Tabelul nr. 7

Populația României peste 8 ani după știința de carte în 1912

Județul	total peste 8 ani	ştiutori de carte		județul	total peste 8 ani	Ştiutori de carte	
		total	în %			total	în %
Moldova				Prahova	304 148	124 510	*40,9*
Covurlui	137 318	77 728	*56,6*	Buzău	215 258	78 919	*36,7*
Iaşi	171 930	81 753	*47,6*	Argeş	194 096	70 951	*36,6*
Putna	144 643	62 634	*43,3*	Dâmbovița	202 064	73 652	*36,5*
Neamț	135 238	57 791	*42,7*	Teleorman	231 540	68 624	*29,6*
Tutova	103 332	43 424	*42,0*	Olt	134 496	37 738	*28,1*
Fălciu	85 140	33 867	*39,8*	Vlaşca	200 384	49 556	*24,7*
Tecuci	111 460	43 621	*39,0*	***Total***	***2 605 709***	***1 072 280***	***41,2***
Botoşani	154 460	54 525	*35,3*	**Oltenia**			
Suceava	119 171	39 515	*33,2*				
Roman	101 958	33 743	*33,1*	Vâlcea	184 572	67 410	*36,5*
Bacău	183 762	60 548	*33,0*	Dolj	348 654	116 024	*33,3*
Vaslui	101 295	31 345	*30,9*	Gorj	158 576	52 794	*33,3*
Dorohoi	143 707	40 882	*28,4*	Mehedinți	235 175	76 435	*32,5*
				Romanați	194 645	62 998	*32,4*
Total	***1 693 692***	***661376***	***39,1***	***Total***	***1 121 622***	***375 661***	***33,5***
Muntenia				**Dobrogea**			
Brăila	143 997	79 400	*5,1*	Tulcea	130 724	59 757	*45,7*
Ilfov	558 883	306 139	*54,8*	Constanța	164 653	73 794	*44,8*
Muscel	107 745	47 470	*44,1*	***Total***	***295 377***	***133 551***	***45,2***
Ialomița	185 828	80 663	*43,4*	**România**			
Râmnicu Sărat	127 270	54 658	*42,9*	**Total**	**5 716 400**	**2 242 868**	***39,3***

Sursa: *Statistica ştiutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 decembrie 1912*, Bucureşti, 1915, p. XIV–XVII, XIX.

Tabelul nr. 8

Ştiinţa de carte în Transilvania şi Banat în 1910
(calculat potrivit structurii administrative actuale)

Judeţul	total locuitori	ştiutori de carte		judeţul	total locuitori	Ştiutori de carte	
		Total	în %			total	în %
Braşov	237 537	143 114	*60,2*	Bihor	476 204	192 423	*40,4*
Sibiu	270 927	156 312	*57,7*	Cluj	397 420	147 258	*37,0*
Covasna	151 338	86 374	*57,1*	Bistriţa-Năsăud	212 614	78 057	*36,7*
Timiş	561 615	315 128	*56,1*	Alba	330 463	113 834	*34,4*
Harghita	241 184	129 222	*53,6*	Sălaj	223 096	68 198	*30,6*
Satu Mare	268 297	127 835	*47,6*	Hunedoara	323 526	94 680	*29,3*
Arad	330 463	230 786	*45,3*	Maramureş	310 711	80 449	*25,9*
Mureş	387 787	172 009	*44,3*	*alte**	*31 180*	*12 761*	*40,9*
Caraş-Severin	341 053	147 765	*43,3*	**Total**	**5 274 205**	**2 296 205**	***43,5***

* Localităţile care în prezent se află în componenţa unor judeţe din Moldova şi Oltenia
Sursa: *Recensământul din Transilvania 1910*, Bucureşti, 1999, p. 596, 599.

Tabelul nr. 9

Ştiinţa de carte în Basarabia în 1897

Judeţul	total locuitori	ştiutori de carte		judeţul	total locuitori	Ştiutori de carte	
		Total	în %			total	în %
Cetatea Albă	265 247	67 935	*25,6*	Orhei	213 478	25 822	*12,1*
				Soroca	218 861	24 499	*11,2*
Chişinău	279 657	57 119	*20,4*	Hotin	307 532	33 714	*11,0*
Incl. or. Chişinău	*108 483*	*42 671*	*39,3*	Bălţi	211 448	21 211	*10,0*
Ismail	244 274	40 045	*16,4*	**Total**	**1 935 412**	**301 174**	***15,6***
Tighina	194 915	30 829	*15,8*				

Sursa: *Pervaia vseobşceaia perepis naselenia Rosiiscoy imperii 1897 g. III Bessarabskaia gubernia,* 1905, p. 103, 107, 111, 115.

CONSIDERAŢII PRIVIND SITUAŢIA DEMOGRAFICĂ, SOCIO-ECONOMICĂ ŞI CULTURALĂ A COMUNITĂŢII POLONE DIN SUDUL BUCOVINEI ÎN PERIOADA 1945–1989

Florin Pintescu

Suceava

Destinul istoric şi cultural al provinciei Bucovina, situată „între Orient şi Occident" (conform aprecierii istoricului german Erich Beck), a fost unul de excepţie datorită includerii sale în zona de influenţă culturală central-europeană în perioada 1775–1918. În acest interval de timp, în Ţara Fagilor s-au petrecut numeroase transformări ce au contribuit la schimbarea fizionomiei sale etnice, culturale, economice şi demografice, conferindu-i un statut aparte în raport cu regiunile învecinate. În urma acestor transformări, Bucovina devine în conştiinţa opiniei publice cultivate o „Elveţie a Orientului" iar capitala acesteia, Cernăuţi, „Mica Vienă" sau, aşa cum se exprima Zbigniew Herbart în 1997 „ultima Alexandrie a Europei"[1].

Potrivit opiniei unor cercetători, Bucovina a constituit un strălucit exemplu de colaborare interetnică. În ultimul timp este tot mai des folosită celebra expresie *homo bucovinensis* (lansată de Hans Prelitsch în 1956), prototip al individului tolerant, ce vorbeşte cel puţin două limbi şi care oferă un model de convieţuire paşnică interetnică[2]. Conform opiniei lui Emmanuel Turczyński, un cunoscut istoric german expert în problemele Bucovinei, în Bucovina a existat un adevărat „consens ideologic" bazat pe „larg diseminata identificare a bucovinenilor cu trăsăturile regiunii, cu un sistem legal bine stabilit, toleranţă şi progres socio-cultural, unde loialitatea către aceste valori nu însemna neloialitate faţă de propria comunitate etnică sau religioasă"[3]. Unii istorici au comparat colaborarea interetnică din Bucovina cu situaţiile din Tirol şi Cipru, „modelul" bucovinean demonstrându-şi superioritatea.

Tezaurul etnic şi spiritual al acestei provincii a fost îmbogăţit şi de o populaţie poloneză relativ restrânsă numeric, dar care a contribuit în chip considerabil la înflorirea acesteia, atât în timpul perioadei administraţiei austriece, cât şi în timpul României Mari. Evoluţia promiţătoare a comunităţii polonezilor bucovineni a fost urmată de izbucnirea celui de-al doilea război mondial care, pe lângă imensele distrugeri materiale şi

umane provocate, a avut drept consecință impunerea regimurilor comuniste în estul, sud-estul și centrul Europei. În zilele noastre, „foștii bucovineni și urmașii lor locuiesc în regiunile Zielona Góra (numită chiar „România"), Jelenia Góra, Piła, Wałbrzych, Wrocław, în orașele și împrejurimile unor localități ca Nowa Sól, Nowogród Bobrzański, Żary, Jastrowie, Żagań, Bolesławiec, Dzierżoniów ș.a."[4].

Repatrierea polonezilor din sudul Bucovinei s-a făcut pe baza unui *Acord* încheiat între România și Polonia la 9 ianuarie 1947, prin care se stabilea cadrul juridic legal al plecării în Polonia a unei părți însemnate a etnicilor polonezi din Moara (Bulai), Solonețul Nou, Poiana Micului, Suceava, Rădăuți, Mușenița etc.[5]. În urma *Convenției de repatriere,* încheiată între România și Polonia la 15 ianuarie 1947, au fost repatriați circa 5 000 de etnici polonezi, cărora li s-au adăugat ulterior și alții[6]. Membrii personalului Ambasadei polone din București s-au deplasat în localitățile populate de etnicii polonezi din sudul Bucovinei pentru a-i îndemna pe cât mai mulți dintre aceștia să se înscrie pe listele de repatriere. Costurile acestei repatrieri au fost suportate de către Ambasada polonă din București[7].

Principalele surse de informații statistice privind evoluția demografică a comunităților polone din sudul Bucovinei în timpul regimului comunist sunt recensămintele generale ale populației realizate în anii 1956, 1966 și 1977, statisticile județene anuale privind nivelul de trai al populației și, mai ales, așa-numitele „pașapoarte statistice" ale localităților rurale din județul Suceava.

Conform recensământului din 1956, în „regiunea Suceava" locuiau 3 208 cetățeni români de naționalitate polonă, dintre care 1 223 în mediul urban și 1 985 în mediul rural[8]. În funcție de inserția socio-profesională, în rândul polonezilor existau 855 muncitori (463 bărbați și 392 femei), 394 funcționari (139 bărbați și 255 femei); 54 meșteșugari cooperativizați (39 bărbați și 15 femei), 1 706 „țărani individuali", neînscriși în gospodăriile colective de tip comunist (723 bărbați și 983 femei), 135 meșteșugari individuali (92 bărbați și 43 femei), 6 comercianți (1 bărbat și 5 femei), 58 persoane incluse la rubrica „Alții" (16 bărbați, 42 femei)[9].

Inserția socio-profesională a polonezilor din sudul Bucovinei a rămas în linii generale aceeași în perioada comunistă a istoriei României. În ceea ce privește situația socio-profesională actuală a acestora, menționăm că majoritatea dintre ei locuiesc în zona rurală unde cei mai mulți dintre ei sunt agricultori, forestieri și, în regiunea Cacica, mineri. Agricultorii se ocupă foarte mult cu comercializarea produselor agro-alimentare pe piețele din Suceava (în special cei din Moara). Mulți etnici polonezi, atât din mediul rural, cât și din mediul urban, sunt angrenați în activități comerciale, posedând mici chioșcuri și buticuri. Un număr mic dintre ei practică agroturismul. Exceptând localitatea Pleșa, unde dulgheritul este o ocupație

tradiţională poloneză, nu există practic profesii practicate în mod exclusiv de către membrii comunităţii polone.

Recensământul din 15 martie 1966 oferea cifra de 2 830 locuitori de naţionalitate poloneză în regiunea Suceava, raionul Suceava[10], repartizaţi pe localităţi astfel[11]:

Suceava	220
Moara Nică	71
Mihoveni	37
Frumoasa	26
Sf. Ilie	18
Bulai	150
Bosanci	2
Lipoveni	1

În raionul Gura Humorului al acestei regiuni locuiau 1 692 polonezi, majoritatea dintre ei (1 265) locuind în mediul rural. Polonezii deţineau aici majoritatea numerică în localităţile Pleşa (181 persoane), Poiana Micului (333 persoane), Soloneţu Nou (585 persoane) şi se aflau în număr semnificativ în localităţile Păltinoasa (57 persoane) şi Runcu (39 persoane)[12].

În oraşul Rădăuţi din raionul Rădăuţi locuiau 74 polonezi, iar în raionul Siret locuiau 206 etnici poloni în Vicşani, 94 în Siret, 46 în Văşcăuţi, 19 în Baineţ şi 15 în Mânăstioara[13]. Cifrele oferite de acelaşi recensământ înregistrează uşoare diferenţe în minus atunci când criteriul de recenzare nu este naţionalitatea, ci limba maternă[14].

În mod evident, aceste diferenţe se datorează faptului că populaţia polonă a suferit parţial o asimilare lingvistică, datorată în principal căsătoriilor mixte. Conform mărturiilor unor membri ai comunităţii polone din Suceava, în mediul urban din acest judeţ există un număr considerabil de familii mixte germano-polone, iar în mediul rural germano-polone şi ucraineano-polone. Potrivit aceloraşi surse, cu prilejul recensămintelor postbelice, unii poloni au confundat cetăţenia cu naţionalitatea, declarându-se în consecinţă români, iar alţii s-au declarat români pentru a nu avea probleme la locul de muncă, la înaintarea în funcţii sau în ierarhia socială.

Istoricul polonez Emil Biedrzycki arăta că în anul 1967, principalele localităţi din judeţul Suceava în care polonezii deţineau o pondere demografică semnificativă erau Soloneţu Nou (670 persoane), Cacica (480 persoane), Bulai (320 persoane), Poiana Micului (331 persoane), Pleşa (250 persoane), Păltinoasa (100 persoane) şi Soloneţ (30 persoane)[15]. Până în prezent, în aceste localităţi trăiesc cei mai mulţi etnici poloni din judeţul Suceava.

Recensământul din anul 1977 consemna existenţa în România a doar 3 481 polonezi, dintre care 2 214 locuiau în judeţul Suceava[16].

Recensământul efectuat în România la 7 ianuarie 1992 oferea la rubrica „neam" o cifră totală de 4 232 polonezi (2 011 bărbați și 2 221 femei). Dintre aceștia, 2 778 locuiau în județul Suceava. La rubrica „limba maternă" erau înregistrați doar 3 047 polonezi, dintre care 2 292 în județul Suceava[17]. Conform unor estimări interne ale Uniunii Polonezilor din România, pe teritoriul României ar locui aproximativ 12 000 etnici poloni[18].

Informațiile cele mai complete privitoare la situația demografică și socio-economică a etnicilor polonezi din sudul Bucovinei, în perioada 1945–1989, ne sunt oferite de așa-zisele „pașapoarte statistice". Oferim spre exemplificare structura unui pașaport statistic complet din perioada 1956–1965, întocmit pentru localitatea Poiana Micului. Astfel, în perioada 1956–1965 numărul polonezilor din această localitate a evoluat astfel: 522 persoane în 1956, 649 persoane în 1959, 666 persoane în 1960 și 779 persoane în 1965[19]. În localitate existau trei unități forestiere („guri de exploatare") la care lucrau 190 salariați în 1990[20]. Până în anul 1963 existau în Poiana Micului 160 gospodării ale țăranilor intrați în așa-zisele „întovărășiri agricole", formă de asociere desființată în anul 1964[21]. Pașaportul statistic al acestei localități mai conține date despre cele două școli, căminul cultural cu aparat de proiecție cinematografică, punctul sanitar, biblioteca școlară și cea comunală, bufetul și magazinul alimentar, suprafețele cultivate, construcțiile de locuințe etc. Pe baza acestor date statistice, coroborate cu literatura de specialitate și mărturiile orale, pot fi întocmite micromonografii veridice ale localităților din județul Suceava populate majoritar cu etnici poloni. Scurta noastră comunicare se dorește o pledoarie pentru realizarea acesteia.

În anul 1950 a fost interzisă activitatea Uniunii Polonezilor din România iar „Casa Polonă" (Dom Polski) din Suceava a fost naționalizată. Uniunea Polonezilor din România a fost reactivată în 1990, iar o parte din clădirea Casei Polone din Suceava a fost recuperată în urma unui proces îndelung tergiversat, abia în anul 1996.

Destinul socio-cultural al comunității poloneze din sudul Bucovinei a fost influențat în perioada comunistă a istoriei României de acțiunea combinată a trei tipuri de factori: emigrarea în Polonia; raporturile bilaterale româno-poloneze; caracteristicile regimului comunist din România.

Emigrarea unui număr mare de polonezi bucovineni în patria lor mamă a determinat o scădere a ponderii lor demografice pe teritoriul actualului județ Suceava, fapt ce a influențat negativ ansamblul activităților socio-economice și culturale de aici.

În general, raporturile postbelice dintre România și Polonia au fost reci, dar corecte. De aceea, România nu a promovat o politică oficială de persecuție sau asimilare a etnicilor polonezi din județul Suceava. La 26 ianuarie 1949 a fost încheiat *Tratatul româno-polon de prietenie, colaborare și asistență mutuală*, reînnoit cu prilejul vizitei unei delegații

guvernamentale poloneze în România (10–13 noiembrie 1970). De asemenea, între cele două state a mai fost încheiat un *Acord comercial* de lungă durată valabil pentru perioada 1966–1980 şi a fost creată o *Comisie* guvernamentală mixtă pentru întărirea colaborării economice dintre cele două state.

Relaţiile comerciale româno-polone din perioada 1948–1965 se bazau în special pe schimbul de materii prime şi produse semifabricate. După această perioadă, 50% din volumul total al schimburilor comerciale dintre România şi Polonia era deţinut de diverse tipuri de maşini şi utilaje. Relaţiile româno-polone au înregistrat în mod practic o curbă descendentă odată cu accentuarea izolării internaţionale a României, ce a corespuns cu instaurarea regimului autoritar al generalului Wojcech Jaruzelski şi cu apariţia sindicatului liber „Solidaritatea" în Polonia.

Regimul comunist din România a aderat în anii imediat următori după cel de-al doilea război mondial, datorită originii etnice a liderilor săi şi influenţei Uniunii Sovietice, la aşa-zisele valori ale „internaţionalismului proletar" care masca însă în mod practic eternul naţionalism şi imperialism rus. În perioada 1960–1964 a avut loc un proces lent de românizare a regimului comunist din România, ce s-a manifestat mai cu seamă printr-o renunţare semnificativă la valorile internaţionalismului proletar şi prin reabilitarea unor simboluri şi valori naţionale. Acest fenomen, necesar pentru obţinerea unei autonomii pronunţate faţă de Moscova (nu a unei independenţe reale), a degenerat ulterior într-un naţionalism de tip comunist, exacerbat, în vremea regimului Ceauşescu. Cu acest prilej, minorităţile naţionale din România, inclusiv cea poloneză, au suferit diverse tracasări.

Conform mărturiilor unor membri ai comunităţii polone din Suceava, autorităţile comuniste au impus la un moment dat restricţii severe, astfel că în şcoli, în case sau în biserici era interzisă folosirea limbii polone. Cu toate acestea, polonezii au continuat, în secret, să vorbească limba lor maternă, să-şi respecte religia (cea catolică), să-şi trăiască viaţa conform tradiţiilor şi să sărbătorească în conformitate cu datinile străvechi.

Instaurarea regimului comunist în România a însemnat o lovitură serioasă pentru spiritualitatea polonezilor din România deoarece acest regim a privit cu suspiciune şi a persecutat deseori Biserica Romano-Catolică, din care cvasi-majoritatea polonezilor fac parte, şi pe slujitorii acesteia.

În aceste condiţii, viaţa spirituală a polonezilor din sudul Bucovinei s-a concentrat din nou în jurul Bisericii Romano-Catolice, prin practicarea unui catolicism autentic şi militant care, în paralel cu învăţăturile religioase, a insuflat credincioşilor frumoase principii civice şi morale.

O deosebită contribuţie la menţinerea credinţei în Dumnezeu şi în biserica romano-catolică în acele vremuri de cumpănă pentru spiritualitatea creştină a avut-o preotul polonez Kazimierz Kotylewicz, care a oficiat

slujbe religioase în Bucovina de sud (în special în Solonețu Nou) între anii 1968–1989. O laborioasă activitate pentru atingerea aceluiași ideal a fost depusă de Johann Proschinger, care oficiază și în prezent slujbe religioase în bisericile catolice din Suceava și Moara. El a îndrumat munca locuitorilor din Bulai pentru construirea în această localitate a unei biserici catolice, sfințită la începutul lunii august 1984. Ridicarea acestei biserici, cu hramul „Sfântul Maximilian Kolbe", a reprezentat un exemplu de triumf al credinței creștine în condițiile existenței unui regim ateu. Un slujitor demn de respect al credinței romano-catolice în Solonețu Nou a fost preotul Józef Chachuła care a păstorit comunitatea poloneză din această localitate în perioada 1946–1967. Slujitorii altarului au avut în timpul regimului comunist un rol decisiv în conservarea și perpetuarea spiritualității polone și creștine în cadrul comunităților poloneze din județul Suceava, fapt ce le-a permis acestora să declanșeze o adevărată „renaștere spirituală" după 1989.

În faza stalinistă a regimului comunist din România învățământul în limba polonă a putut fi organizat, conform Legii învățământului din 1948, în localitățile Solonețu Nou, Poiana Micului și Pleșa. În anul școlar 1962/1963, acest tip de învățământ a fost desființat. Începând cu anul 1964, autoritățile comuniste au permis totuși predarea limbii polone ca limbă maternă.

În Cacica, elevii de origine poloneză din clasele I–IV au învățat limba polonă sub îndrumarea profesoarei Helena Czechowska. Această profesoară s-a ocupat foarte mult de copiii polonezi din Cacica, organizând împreună cu ei concursuri și spectacole în care erau prezentate tradiții specifice culturii poloneze. După pensionarea Helenei Czechowska, activitatea i-a fost continuată de doamna Ana Andronic[22]. Între anii 1967–1969 limba polonă a fost predată în această localitate de doamna Leocadia Dziubinschi. Anii 1970 au însemnat însă o îndelungată perioadă de stagnare și întrerupere a învățării limbii polone în Cacica[23].

În Solonețu Nou, în anii 1964–1972 se preda câte patru ore de limba polonă în fiecare săptămână pentru elevii claselor I–IV. După 1972 se introduce limba polonă și pentru clasele V–VIII, câte 3–4 ore în fiecare săptămână.

În Bulai (actualmente Moara) limba polonă va fi predată în școală doar până în anul 1948, an în care autoritățile române au ocupat clădirea școlii. Totuși, în perioada 1960–1989, limba polonă a fost predată de trei ori pe săptămână de către profesorii Zareba și Alexandru Kohut sau Maria Szymanska. „Cursurile" se desfășurau de trei ori pe săptămână în casa polonezei Tunea Maria (decedată în ianuarie 1999) și în casa doamnei Jadwiga Skowronski.

După anul 1989 limba polonă se predă în calitate de limbă maternă în cadrul a zece școli din județul Suceava, ce se găsesc în localitățile

Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleşa, Moara, Cacica (2 şcoli), Gura Humorului, Păltinoasa, Siret, Suceava.

Avântul luat de predarea limbii polone ca limbă maternă după 1990 corespunde cu renaşterea socio-economică şi culturală a comunității polone din sudul Bucovinei. Această realizare, coroborată cu raporturile excelente păstrate cu toate colectivitățile etnice cu care conviețuieşte, face din comunitatea polonă din sudul Bucovinei o unitate socio-economică şi culturală capabilă să ofere un aport dintre cele mai prețioase la dezvoltarea județului Suceava.

NOTE

1 Krzysztof Czyjewski, *Paul Celan and Bukovina's dialogue culture*, traducere Tomasz Wyszkowski. Articol preluat de pe site-ul ce aparține de „Borderland Foundation" din Sejny, Polonia.
2 Radu Grigorovici (1996), *Das Modell Bukowina*, în „Analele Bucovinei", an. III, nr. 2/1996, p. 261–280. Vezi şi varianta românească a studiului în acelaşi număr, p. 281–298. Acest articol fundamental arată imperfecțiunile acestui „model" al Bucovinei.
3 Krzysztof Czyjewski, *op. cit.*
4 Krzysztof Nowak, *W czadeckiem i na Bukowinie,* część 3 (în ținutul Czadec şi în Bucovina), partea 3, traducere Stanislava Iachimovschi, în „Polonus", revista Uniunii Polonezilor din România „Dom Polski", nr. 6 (79), Czerwiec/ iunie 2000, p. 4 (text polon) şi 5 (traducere română).
5 Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, editor Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 174.
6 *Ibidem*, p. 176. Diversele episoade ale repatrierii etnicilor polonezi din sudul Bucovinei sunt descrise succint la p. 174–178.
7 *Ibidem*, p. 176.
8 *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației*, Bucureşti, Direcția Centrală de Statistică, f.a., p. 217.
9 *Ibidem*, p. 316.
10 *Recensământul populației şi al locuințelor din 15 martie 1966*, vol. 1, *Populația*, Direcția Centrală de Statistică, Bucureşti, 1968, p. 94.
11 *Ibidem*, p. 95.
12 *Ibidem*, p. 103–104.
13 *Ibidem*, p. 104–105.
14 *Ibidem*, p. 110–124, *passim*.
15 Emil Biedrzycki, *Historia Polakow na Bukowinie,* Cracovia, Panstwowe Wydawn. Naukowe, 1973, p. 127.
16 *Recensământul populației şi al locuințelor din 5 ianuarie 1977*, vol. I, *Populația – structura demografică*, Bucureşti, Direcția Centrală de Statistică, 1980, p. 615.

17 *Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate generale*, București, 1993, p. 30, 31, 33, 35.
18 „Polonus" nr. 4 (45), aprilie 1997, p. 3. Redăm integral această apreciere rostită cu prilejul unui discurs al fostului președinte al Uniunii Polonezilor din România, Johan Peter Babias, rostit în cadrul Senatului Poloniei pe data de 4 martie 1997: „Comunitatea poloneză din România numără azi aproximativ 12 000 de oameni conștienți de rădăcinile lor poloneze. În mare măsură, aceștia sunt agricultori, muncitori și intelectuali care, din păcate, sunt slab reprezentați. Cu excepția câtorva cazuri izolate, la noi nu există tendința întoarcerii în Polonia sub forma repatrierii, de exemplu. Vrem să rămânem acolo unde ne-am născut. Stimăm Polonia ca Patria înaintașilor noștri, dar suntem, de asemenea, loiali României care ne-a primit".
19 *Direcția Județeană de Statistică Suceava. Pașaport statistic al comunei Poiana Micului*, p. 4. Aceste pașapoarte se găsesc în prezent la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Suceava.
20 Ibidem, p. 6.
21 Ibidem, p. 11.
22 „Polonus", nr. 10 (81), noiembrie 2000, p. 10.
23 *Ibidem*, p. 11.

SUMMARY

Nowadays, the Bukovinian Poles and their descendants live in the Zielona Góra (by some even called „Romania"), Jelenia Góra, Piła, Wałbrzych, Wrocław regions, in and around such towns as Nowa Sól, Nowogród Bobrzański, Żagań, Bolesławiec, Dzierżoniów, and so on.

The repatriation of the Poles in south Bukovina was made based on an *Agreement* between Romania and Poland signed on 9 January 1947, which established the legal juridical grounds for their moving to Poland.

The spiritual life of the Poles in southern Bukovina focused around the Roman-Catholic church, by means of an authentic and militant Catholicism.

In the Stalinist phase of the communist regime in Romania teaching in Romanian was possible according to the 1948 Education Law. In the academic year 1962–63 this kind of education was, however, suppressed. Starting 1964, communist authorities only allowed Polish to be taught as maternal language.

After 1989 Polish has been taught as maternal language in ten schools in Suceava county.

MONOGRAFIA FOLCLORICĂ A SATULUI *

Cornelia Mănicuță

Suceava

La începutul secolului al XXI-lea în plină efervescență a multiculturalismului şi a postmodernismului, a globalizării economice şi sociale, ba chiar în pofida acestora, comunitățile etnice se încăpățânează să-şi păstreze şi să-şi manifeste individualitatea, personalitatea culturală pe care şi-au conştientizat-o şi şi-au definit-o în urmă cu circa 400 de ani.

Interesul pentru cultura specifică a unor grupuri etnice sau popoare a fost declanşat de primele contacte ale europenilor cu populațiile cunoscute de navigatori în „epoca marilor descoperiri geografice" şi de primii misionari creştini care au ajuns pe continentul american. Aceştia au consemnat şi comentat comportamentul cultural al populațiilor întâlnite, pe care s-au străduit să-l înțeleagă în specificitatea lui.

Pe de altă parte, negustorii şi diplomații europeni au ajuns în Orientul mai apropiat sau mai îndepărtat, de unde s-au întors cu informații la fel de surprinzătoare ca şi cele ale călătorilor din Apus.

Cât au profitat cei „descoperiți" de prezența europenilor, este o temă de abordat, dar într-un alt context. Oricum, ca întotdeauna în istorie, binele şi răul se amestecă în vârtejuri amețitoare, până când apele se limpezesc.

Cu siguranță însă, cultura europeană a beneficiat din plin şi într-un mod neaşteptat. Europenii s-au întors spre propriile lor origini cu o altă privire, care pătrundea în trecut mai departe decât până acum şi care dădea o interpretare nouă faptelor descoperite sau redescoperite. Dacă Renaşterea fusese preocupată mai ales de filosofia anticilor, iar Clasicismul – de câteva „modele", teme şi motive literare, secolul al XVIII-lea acumulează atât de multe informații, încât poate să descompună şi să recompună structurile culturilor antice şi straturile lor succesive, pentru a le crea o altă imagine, cu o altă semnificație în antropologia culturală şi în filosofia

* Studiu introductiv la cartea în curs de apariție la Editura „Alexandru cel Bun", *Un sat bucovinean de pe Valea Siretului. Mărturii spirituale. Colecția folclorică a profesorului Valeriu Zmoşu.*

culturii. Montaigne (în secolul al XVI-lea) şi mai apoi iluminiştii (Montesquieu, Lafiteau, Dimitrie Cantemir în secolul al XVIII-lea) ajung chiar la formularea unor doctrine de filosofie a culturii, speculând în jurul faptelor de cultură arhaică, antică şi tradiţională din culturile europene, atât cât erau ele cunoscute la acea dată.

Cultura greco-romană, de la poemele homerice şi creaţia poetică în general şi până la instituţiile juridice, este interpretată de un istoric şi un filosof de mare anvergură, Giambatistta Vico. Tratatul său *Ştiinţa nouă* (în trei versiuni: 1725, 1730 şi 1744 – anul morţii filosofului) este un caz de studiu interdisciplinar al culturii şi civilizaţiei europene, începând cu preistoria şi cu miturile ei. Pentru prima dată, miturile sunt folosite ca sursă de informaţie istorică, din care istoricul (omul de ştiinţă) şi metafizicianul (filosoful) desprind informaţii despre „instituţiile civilizatoare": *căsătoria, înmormântarea, cultul religios, legile juridice*. Opera filosofică a lui Vico va influenţa cercetările etnografice, de antropologie culturală şi de filosofie a culturii în toată epoca modernă.

Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, popoarele Europei au intrat într-o efervescenţă politică şi culturală, a cărei energie izvora, în mare măsură, din *conştiinţa naţională*. Conştientizarea specificului cultural al fiecărui popor a determinat identificarea, colecţionarea şi interpretarea faptelor de cultură ale comunităţilor etnice, care au devenit din popoare – naţiuni. Consecinţa a fost că oamenii de cultură, istorici şi artişti, mai ales, au devenit mai atenţi la manifestările spirituale ale altor comunităţi, pentru a recunoaşte şi pentru a înţelege mai bine, prin comparaţie, spiritualitatea propriului popor.

Un moment foarte important îl constituie opera ştiinţifică şi culturală a lui Johann Gotfried Herder, personalitate proeminentă şi multilaterală a unei epoci de tranziţie, la interferenţa Iluminismului cu Romantismul. În 1778–1779, Herder publică cele două volume ale unei inedite culegeri de *Cântece populare*, precedate de un amplu studiu de istorie a cântecului (sinteză de poezie şi muzică), culegere numită mai târziu *Glasuri ale popoarelor în cântece* (titlu dat de Johann Georg Müller în 1807). Studiul introductiv insistă asupra specificităţii cântecului în fiecare epocă istorică (de la Homer până în secolul al XVIII-lea) şi la fiecare popor (de la grecii antichităţii până la popoarele moderne).

Întreprinderea lui Herder se înscrie în devenirea unei concepţii filosofice şi a unor comentarii analitic-comparative care exprimă o nouă **forma mentis**. Romantismul european a întreţinut constant interesul pentru individualitate, specificitate şi originalitate. Or, aceste caracteristici nu pot fi identificate decât prin comparaţie cu celelalte culturi, creaţie a celorlalte comunităţi etnice. Sunt primele manifestări ale unei discipline ştiinţifice care se va numi mai târziu **etnologie comparată**.

*

* *

În acest timp, în România, încă foarte tânără ca stat şi anacronică din punct de vedere economic şi social, se impuneau mutaţii care să o modernizeze şi să-i asigure stabilitate. O personalitate providenţială a fost economistul Ion Ionescu de la Brad care a folosit metode de cercetare modernă pentru a urmări efectele aplicării reformei agrare din 1864. Sub influenţa şi sub îndrumarea lui s-a redactat o serie de studii sub titlul *Agricultura română în judeţul...* Treptat, metodologia şi domeniul de cercetare au devenit mai complexe şi mai riguroase. Este citată, ca fiind exemplară, lucrarea lui S. P. Radianu, *Judeţul Bacău, studiu agricol şi economic* (1889)[1]. Aşa se explică faptul că, după 1890, sunt redactate foarte multe lucrări cu titlul *Monografia comunei...*, în care sunt înregistrate faptele vieţii sociale, economice şi culturale aşa cum au fost găsite la acea dată. Este vorba, aşadar, de un descriptivism obiectiv şi util din perspectivă istoriografică.

Reformele economice, care vizau şi efecte sociale, au fost însoţite de reforme culturale, în primul rând în învăţământul secundar şi în cel superior (echivalent cursului liceal de azi). Spiru Haret, ca ministru al cultelor şi instrucţiunii publice (1897–1915), izbuteşte să înfiinţeze circa 2 340 de şcoli în mediul rural. El a instituit principiul conform căruia învăţătorul trebuie „să fie sătean el însuşi", adică să aparţină comunităţii al cărei mentor şi reper moral trebuia să devină.

Simultan cu cercetările şi acţiunile economiştilor şi cu reformele lor susţinute de forţele politice moderne ale timpului, se produc mutaţii importante şi în domeniul culturii. Culegerea şi publicarea colecţiilor de folclor iniţiate şi susţinute de mişcările romantice naţionale impun foarte repede cercetarea ştiinţifică. Şi deoarece faptele folclorice au caracteristici care le diferenţiază substanţial de faptele culturii majore (scrise), s-a ajuns destul de repede la constituirea unor doctrine şi a unor metode ştiinţifice de cercetare adecvate acestor caracteristici. În cultura română, iniţiatorul primei şcoli ştiinţifice din domeniul folcloristicii a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu, influenţat de Herder. Este vorba despre şcoala mitologică şi comparativistă, cu o pleiadă strălucită de reprezentanţi, dintre care cel mai valoros a fost preotul bucovinean Simion Florea Marian.

În 1892, la Fălticeni apare revista „Şezătoarea" care urmăreşte, în primul rând, culegerea şi cunoaşterea cât mai multor fapte folclorice din toate zonele etnografice româneşti. Sunt publicaţi specialişti celebri ca Artur Gorovei şi Tudor Pamfile. Dar lucrul cel mai important este că revista susţine studiul monografic al satelor şi al ţinuturilor ca entităţi etno-geografice. Sunt antrenaţi intelectualii satelor, mai ales învăţătorii (ca „oameni ai locului"), în redactarea monografiilor şi sunt publicaţi colaboratori din Bucovina, Banat, Oltenia, Moldova de sud. Astfel se

creează tradiția ca învățătorii și preoții din mediul rural să studieze istoria, viața economică, viața socială și viața culturală a comunităților în care trăiesc și să redacteze monografii ale satelor, comunelor și ținuturilor. Datele acumulate în aceste monografii au o excepțională valoare documentară, pentru că nici o instituție științifică de specialitate nu ar putea acoperi tot spațiul de cercetat.

Rezultatele tuturor acestor culegeri, cercetări și studii, de la cele empirice (Vasile Alecsandri), la cele serios fundamentate științific (Simion Florea Marian), de la cele economice (Ion Ionescu de la Brad), la cele culturologice (Bogdan Petriceicu Hasdeu), inclusiv monografiile redactate **în** și **din** interiorul comunităților rurale, vor fi preluate, completate și reinterpretate de cercetarea științifică modernă interdisciplinară.

În ultima parte a secolului al XIX-lea apar și primele semne, primele manifestări ale unei alte discipline științifice care se va maturiza în secolul următor și care va influența puternic cercetarea etnologică: **sociologia**. Comunitățile umane (lat. *socium, -i*) sunt studiate ca grupuri de indivizi aflați în relație de intercondiționare, după cum și comunitățile se intercondiționează, formând un *mediu social*. Componenții mediului social creează atât valori economice, cât și valori culturale care exprimă concepția de viață și atitudinea existențială a comunității, fără a-și pierde, însă, individualitatea. În consecință, sociologia ca știință se dezvoltă pe mai multe direcții și astfel apar diverse specializări, printre care și **sociologia culturii**.

În anii '20 ai secolului al XX-lea, în România ia amploare cercetarea sociologică prin școala lui Dimitrie Gusti[2]. După câteva studii dominant teoretice care stabilesc obiectul de studiu și specificitatea sa (*Despre natura vieții sociale*), urmează o perioadă dedicată cercetărilor de teren și acțiunilor sociale. Astfel Gusti ajunge la o teorie sociologică proprie și o metodă proprie de cercetare. Conceptul fundamental al școlii Gusti – cel de „întreg social" (ceea ce azi numim „structură socială") – exprimă o viziune nouă asupra vieții comunitare. „Categoriile naturale" (*cadrul cosmic* și *cadrul biologic* care alcătuiesc datele preexistente ale vieții umane) și „categoriile sociale" (*cadrul istoric* și *cadrul psihic,* care alcătuiesc mediul creat de om) interferează și acționează unele asupra altora. Este teza științifică pe care se fundamentează școala sociologică românească sau „școala sociologică Gusti". Aceasta se impune mai ales prin metodologia cercetării de teren și prin abordarea cercetării de către echipe mixte, alcătuite exclusiv din specialiști (sociologi, etnologi, folcloriști, lingviști, istorici etc.) care lucrează pe bază de chestionare foarte elaborate.

Ca în multe alte cazuri din istoria culturii, preocupările, acțiunile și metodele de lucru ale cercetătorilor din domeniul științelor culturii se răsfrâng, ca un ecou, în viața socială și în viața culturală. Cercetările etnologilor și ale sociologilor, coroborate cu reformele economice, sociale

şi culturale au declanşat un fenomen social şi cultural încă viu – după aproape un secol!

La începutul secolului al XX-lea, mulţi intelectuali din mediul rural au fost antrenaţi într-o amplă acţiune prin care se culegeau, se descriau şi se stocau în culegeri şi monografii cât mai multe informaţii, date, acte şi texte aparţinând atât tradiţiei, cât şi actualităţii comunităţilor ţărăneşti. Lucrările de acest fel au generat o stare de spirit şi o amplă mişcare culturală benefică, în primul rând, chiar pentru membrii comunităţii, pentru viaţa lor spirituală şi pentru conştientizarea valorii acestora.

Dar aceste colecţii au şi o importanţă ştiinţifică. Pe măsură ce metodele de lucru ale culegătorilor benevoli şi entuziaşti s-au perfecţionat, iar circumstanţele istorice au permis, datele culese au contribuit la rezolvarea unor dificultăţi de documentare primară. Coroborate cu cercetările ştiinţifice ale etnografilor, ale folcloriştilor şi ale sociologilor, astfel de colecţii contribuie la mai buna cunoaştere şi la mai justa evaluare a patrimoniului cultural naţional.

*

* *

Profesorul Valeriu Zmoşu continuă această tradiţie. Aparţinând satului, îl cunoaşte în mod natural, prin *trăire*. Cărturar fiind, priveşte „dinafară" şi evaluează oamenii şi creaţiile lor cu metodele şi criteriile unui demers ştiinţific, pe cât posibil obiectiv. A rezultat o colecţie de fapte şi texte folclorice remarcabilă prin bogăţia repertoriului consemnat, prin complexitatea unora dintre fenomene şi prin valoarea estetică a celor mai multe dintre textele incluse în colecţie.

Deşi nu îşi propune să fie propriu-zis o monografie a satului Pătrăuţii-de-Jos din regiunea Cernăuţi, lucrarea se deschide cu un studiu în care sunt menţionate şi comentate principalele date istorice, începând cu documentele din secolul al XV-lea şi sfârşind cu fenomenele economice şi sociale din ultimii ani (inclusiv migrarea forţei de muncă în străinătate şi impactul mass-media asupra comportamentului cultural al satului). Sunt consemnate date istorice, documente, acte emise de cancelarii voievodale, acte juridice începând cu Alexandru cel Bun, trecând apoi prin toată istoria Moldovei feudale, prin perioada stăpânirii austriece şi prin perioada regimului sovietic. Autorul ajunge până în prezentul aproape la fel de dramatic ca şi trecutul. Sunt consemnate date referitoare la componenţa etnică şi mişcările demografice, la structurile şi relaţiile sociale, la instituţiile culturale (biserică şi şcoală), la evenimentele istorice şi politice care au determinat mutaţii sociale şi culturale. Sunt prezentate succint tragedii produse de politica sovietică de deznaţionalizare şi de schimbare forţată a componenţei etnice şi a structurilor sociale. Faptele sunt relatate

sec, fără nici un fel de comentarii patetice şi de aceea sunt cu atât mai convingătoare.

În buna şi vechea tradiţie a lucrărilor monografice, studiul istoric este însoţit şi de un studiu lingvistic. Antroponimicele şi toponimicele, abordate etimologic şi explicate prin fapte istorice şi folclorice, sunt argumente aduse în sprijinul apartenenţei acestei comunităţi la istoria culturii româneşti.

Studiul etnofolcloric propriu-zis constă în descrierea celor mai importante ritualuri, ceremonialuri şi producţii literare prin care se manifestă locuitorii din Pătrăuţii-de-Jos, regiunea Cernăuţi, un sat a cărui istorie este cu adevărat dramatică. Convulsiile politice şi sociale prin care a trecut, mai ales în ultimii 200 de ani, se regăsesc în repertoriul de teme şi motive din întregul corpus cultural produs şi colportat de pătrăuţeni.

RITURILE DE TRECERE

Naşterea

Ciclul riturilor şi obiceiurilor care însoţesc **naşterea** unui copil este descris în capitolul intitulat *Cumătria*, ceea ce pune în evidenţă importanţa cu totul excepţională pe care o are relaţia părinţilor şi a copilului cu naşii de botez. Prin cumătrie se stabilesc relaţii sociale noi între familia copilului nou-născut şi una sau mai multe cupluri de naşi. Funcţia de socializare a relaţiei de cumătrie este bine marcată de obiceiul ospăţului ritualic de la casa naşilor. Astfel se consolidează o relaţie de grup diferită de relaţia de neam, dar la fel de puternică.

Desfăşurarea practicilor ritualice are însă un alt protagonist: moaşa („moaşa împărătească", cum este numită în Bucovina, are studii de specialitate şi lucrează într-o instituţie de stat, spre deosebire de moaşa din comunităţile tradiţionale; termenul datează din perioada când Bucovina era provincie a Imperiului Austro-Ungar). Ea „închină" copilul naşilor, strânge darurile, îndeplineşte ritualul primului scăldat şi tot ea însoţeşte fiecare act, fiecare etapă a întregului ceremonial (care durează mai multe zile) cu cântece şi versuri. Este vorba de formule de urare (cu funcţie magică, apotropaică şi premonitorie), formule de integrare socială a copilului care este „închinat" naşilor şi formule de trecere de la un moment al ceremonialului la altul. La ospăţ, tot moaşa este maestrul de ceremonii care coordonează desfăşurarea acestuia şi-l transformă în petrecere prin orăţii, cântece, versuri umoristice şi glume. Toate aceste funcţii şi atribuţii presupun că moaşa este nu numai o persoană importantă şi respectată în

comunitate pentru actul medical în sine, ci şi o personalitate puternică, bine marcată cultural.

După încheierea ciclului de practici ritualice, şi rolul mamei în viaţa copilului, şi importanţa ei socială se accentuează şi se complică. Relaţia mamă - copil din primele luni de viaţă este nu numai biologică, ci şi psihologică şi, într-un anume sens, socială. Complexitatea acestei relaţii se reflectă în cântecul de leagăn, care are o triplă funcţie: *magică* (urările făcute copilului), *psihologică* (induce copilului o stare psihică benefică), *lirică* (mama se confesează, vorbind despre griji, preocupări şi, uneori, despre sine). Monografia etnofolclorică a satului Pătrăuţii-de-Jos cuprinde şi un corpus de cântece de leagăn în care se identifică uşor toate aceste funcţii.

Variantele aflate acum în circulaţie în Pătrăuţii-de-Jos păstrează, în mare parte, teme, motive şi imagini poetice aflate şi în variantele consemnate de Simion Florea Marian cu circa 125 de ani în urmă (*Naşterea la români*). Şi totuşi, prin secvenţele lirice confesive din cântecul de leagăn acestea se actualizează şi se individualizează, devin mărturisire patetică a unor drame şi suferinţe pe care mama le trăieşte în intimitate: „Taică-tu de-acasă-i dus,/ Dus e de trei luni de zile/ Şi scrisoare nu mai vine./ Ne-a lăsat pe amândoi/ Şi el e dus la război (...) Aceasta e greu odată/ Să creşti copil fără tată (...) Tat-tu-acasă când s-a-ntoarce/ Mare-i fi... nu te-a cunoaşte".

Nunta

Ca *rit de trecere* şi ca *rit de întemeiere*, **căsătoria** este marcată printr-un complex de obiceiuri care începe cu stărostia (peţitul) şi culminează cu ospăţul de nuntă (masa mare), deoarece tinerii trec de la un statut social la altul şi astfel îşi asumă responsabilităţi sociale (perpetuarea neamului şi a valorilor comunităţii) prin „întemeierea" (termen foarte semnificativ) unei familii şi, implicit, a unei gospodării ca structură economică şi socială.

Ca în toată Bucovina şi în satul Pătrăuţii-de-Jos, ceremonialul nupţial are o amplă desfăşurare spectaculară avându-i în centru pe mirii secondaţi de părinţi, cele două cupluri de socri. Actanţii cei mai importanţi ai ceremonialului sunt starostii, vorniceii (vătăjeii) şi druştele. În monografia sa Valeriu Zmoşu insistă în mod deosebit asupra corpusului poetic din complexul ceremonial, de la marile oraţii de nuntă (peţitul, logodna, iertăciunea etc.), până la cântecele şi strigăturile umoristice, chiar satirice. Din cântecul peţitoarei şi din oraţia de logodnă aflăm că valorile cele mai preţuite sunt hărnicia, buna înţelegere, sănătatea, frumuseţea şi cumsecădenia, deoarece scopul căsătoriei este „Viaţa-n pace să-şi trăiască,/ Copiii frumos să-şi crească,/ Neamul să ni-l înmulţească".

Nunta propriu-zisă este o succesiune de acte solemne (uneori chiar patetice, ca iertăciunea, de exemplu) şi de bună dispoziţie (strigăturile şi cântecele druştelor). Ca orice trecere de la o stare la alta, de la un statut existenţial la altul, căsătoria presupune nişte convulsii şi nişte riscuri (e vorba şi de declanşarea unor drame personale). Mai ales riscă femeia – de aceea cântecele şi versurile triste se referă mai ales la schimbarea statutului ei social. În schimb, mirele este întâmpinat şi însoţit de cântece şi strigături umoristice, uneori acide, căci bărbatul nu este compătimit chiar dacă şi el îşi pierde libertatea şi îşi asumă responsabilităţi importante.

Printre momentele cele mai solemne şi mai-bine marcate poetic este iertăciunea. Oraţia rostită înainte de plecarea mirilor la biserică are ca scop purificarea lor, necesară actului de întemeiere, şi justifică interpretarea căsătoriei ca întemeiere pentru că o asociază cu actul cosmogonic şi cu actul antropogonic. Se simte un fior metafizic în versurile care exprimă uimirea omului în faţa miracolului creaţiei, căci Dumnezeu a făcut lumea şi toate frumuseţile ei „numai cu cuvântul". „Fiinţa omenească" a fost creată anume ca să stăpânească aceste frumuseţi. De aceea, Dumnezeu l-a făcut pe om „după chipul şi asemănarea sa", ca apoteoză a actului creator, şi a pus în el „trup din pământ", „suflet din Duhul Sfânt", ochii din stele şi frumuseţea din soare. Dar ceea ce uimeşte cel mai mult sunt mintea – „din ceruri", graiul – „de la îngeri" şi gândul – „din iuţeala fulgerului", deci atributele gândirii – darul divin suprem. Forţa demiurgică a Părintelui ceresc se transmite şi părinţilor pământeşti ai mirilor: „Blestemul părinţilor/ Risipeşte casa fiilor (...) Iertăciunea şi binecuvântarea părinţilor/ Întăreşte casa fiilor,/ Fie făcută din craci de alune/ Cât lumea şi pământul o să ţie".

Astfel de sensuri mitico-ritualice se găsesc pe tot parcursul ceremonialului nupţial, de la logodnă şi tocmirea zestrei, până la „calea primară" (prima vizită făcută de noua familie la casa părinţilor miresei).

Înmormântarea

Ritualul funerar, **înmormântarea**, este descris cu rigoare şi parcimonie. În general, este vorba despre o succesiune de acţiuni şi gesturi bine controlate de regulile tradiţionale (impuse sau tolerate) şi de biserică. Atrag atenţia câteva secvenţe, întâlnite astăzi mai rar în alte zone. În casa în care este depus defunctul, curăţenia este întreţinută de o femeie străină. În timpul priveghiului, copiii şi tinerii îşi petrec timpul cu jocuri de perspicacitate şi cu jocuri erotice.

Interesul autorului se îndreaptă mai ales spre repertoriul poetico-ritualic al înmormântării, aşa-numitele bocete. Acestea ar putea fi clasificate în două mari categorii, în funcţie de locul pe care îl ocupă în desfăşurarea

ritualului, în funcție de circumstanțele morții și în funcție de mesajul pe care îl transmit comunității.

În prima categorie pot fi incluse bocetele pe care autorul culegerii le identifică în momentele ceremonialului: „când se merge cu lumină", „când este gata sicriul", „când stă mortul pe masă" etc. Interesant este că, în multe dintre aceste texte ritualice, bocitoarea vorbește în numele defunctului: „Veniți prieteni cu toții/ Să-mi petrec cu ceasul morții" sau „Vine moartea-n neamul meu/ Dintre toți primul mor eu" etc. În altele, mai ales în partea a doua a ceremonialului, bocetele exprimă suferința rudelor și descriu dezechilibrarea și degradarea produse în familie și în gospodărie prin plecarea definitivă a unuia dintre membrii ei. Se adaugă reflecții filosofice și etice despre sensul existenței umane și despre valorile ei esențiale. Toate bocetele din această primă categorie au o funcție dominant ritualică, apropiindu-se uneori de cântecul ceremonial de înmormântare[3].

În a doua categorie se înscriu bocetele individualizate care relatează circumstanțele morții în cazuri de excepție – ca, de exemplu, moartea unui tânăr elev, moartea unei mame tinere, a unei tinere răpuse de boală și moartea unei femei ai cărei frați sunt plecați la lucru în străinătate. Fiind vorba de relatarea unor fapte, aceste bocete au un accentuat caracter narativ sau dramatizat (de exemplu, dialogul soției cu soțul mort prematur).

Un caz special îl constituie așa-numita „iertăciune după mamă": mireasa orfană merge în cimitir, la mormântul mamei, pentru a îndeplini o secvență esențială din ceremonialul nupțial.

Leit-motivul comun tuturor acestor texte este opoziția dintre „lumea aceasta" și „lumea cealaltă".

CICLUL OBICEIURILOR CALENDARISTICE

Din ciclul obiceiurilor calendaristice, colecția folclorică a profesorului Valeriu Zmoșu consemnează *colindatul*: colindele de Crăciun și obiceiurile de Anul Nou.

Una dintre marile surprize pe care ni le face colecția este corpusul de colinde, în care se află atât texte tradiționale, unele cu motive arhaice, cât și texte moderne, cu tematică socială și mesaj moralizator.

În repertoriul obiceiurilor de Crăciun au supraviețuit câteva motive arhaice, precreștine, calificate, uneori, ca fiind profane[4]. De fapt, sunt motive precreștine, ecouri îndepărtate și vagi ale credințelor totemice: colindul „pentru fată mare" cu motivul „leagănul de mătase purtat de boul sur" și colindul „pentru flăcău" cu motivul „voinicul vânător". În spațiul cultural românesc, acest tip de colind se găsește mai ales în Transilvania,

în Maramureş şi la zonele de interferenţă cu celelalte provincii, inclusiv în zona Dornelor.

Dominante sunt desigur colindele cu temă creştină, dar şi în această categorie tematică apar câteva fenomene particulare şi foarte interesante atât din punct de vedere repertorial, cât şi funcţional. Tema naşterii Domnului se realizează prin motivele tradiţionale: Fecioara Maria caută adăpost să nască la Bethleem, pelerinajul crailor de la Răsărit (numiţi, într-o variantă, „filosofi"), la care se ataşează, uneori, motivul „Irod şi uciderea pruncilor", în naraţiuni mai succinte sau mai detaliate. În acest fel, colindele actualizează prin rememorare evenimentul sacru petrecut în preajma solstiţiului de iarnă. Dar multe texte narează fie trădarea şi sacrificarea lui Iisus (Iuda şi Pilat), fie izgonirea lui Adam din rai. Una dintre variante pare a fi o versiune „de autor", pentru că apar motive inedite provenite dintr-o sursă livrescă şi interpretate foarte original. De altfel informatorul este cantor bisericesc. Este vorba despre motivul „pactul cu diavolul". Alungat din rai, Adam suferă şi este speriat. Satana profită şi cere cuplului primordial să-i dea „spre ascultare" „fiii ce se nasc pe lume". Adam acceptă cu uşurinţă şi, pentru că nu ştie să scrie, „semnează" un zapis modelat din lut, punând palma. Zapisul este ascuns sub o piatră la izvorul Iordanului, păzit de „draci păzitori". Aşa se explică greşelile şi păcatele oamenilor (inclusiv „închinarea la idoli" care cer sacrificarea copiilor). Este posibil să avem de-a face cu o legendă versificată chiar de informator, având în vedere anumite particularităţi stilistice, şi transformată în colindă, prin schimbarea funcţiei.

Tot o schimbare de funcţie a suferit şi o legendă despre Sfânta Vineri, personaj total diferit de cel din basme. Este vorba despre martirizarea unei femei care a încercat încreştinarea prin botez şi care, scăpând cu viaţă, se asociază cu prorocul Sântilie pentru a-l pedepsi pe Irod – ceea ce, desigur, nu se leagă logic de evenimentele biblice. Din nou, o contaminare de motive din surse diferite.

O altă colindă tratează o temă socială (generozitatea săracului în opoziţie cu zgârcenia bogatului) într-o legendă versificată, avându-i ca protagonişti pe Dumnezeu şi Sfântul Petru, călătorind pe pământ printre oameni.

Cea mai spectaculoasă schimbare de funcţie o constituie transformarea colindelor în cântec cu temă etică şi funcţie moralizatoare. Colportorii (care, desigur, îşi au contribuţia lor creatoare) pornesc de la o constatare: degradarea morală a comunităţii. Relele despre care vorbesc mai multe colinde din colecţie sunt: violenţa, minciuna, lăcomia, vrajba, hoţia şi, mai presus de toate, beţia. Textele par a fi predici versificate. Şi totuşi, uneori se ajunge şi la imagini poetice: „Sus e cer, jos pământul./ Jos pământul plin de rele,/ Sus strălucesc stelele,/ Jos pe lume relele./ Numa-n cer este dreptate,/ Pe pământ e răutate".

Combinația de tradiție și inovație se remarcă și în obiceiurile de Anul Nou, atât în cele arhaice (teatru cu măști zoomorfe), cât și în cele agrare (urătura-pluguşorul).

În general, repertoriul este cam același în întreaga zonă dintre Nistru și Carpați. De remarcat, însă, că aici se face diferența între *pluguşor*, o colindă agrară care se conformează tradiției (descrierea muncilor agricole și a recoltei fabuloase într-un text narativ cu funcție magică) și *urătură*, care actualizează motivele tradiționale din pluguşor într-o reflectare satirică și, în același timp, dramatică a realităților contemporane. Teatrul popular are trei straturi istorice: jocul cu măști zoomorfe (*ursul*, *capra*, supraviețuirea unor vechi culte totemice, și *călușul*, rit de inițiere a bărbaților tineri), *Irozii* (dramatizare a unei secvențe din biografia lui Iisus) și teatrul istoric (*Bujorul*, *Jienii*, *Brâncovenii*). Dacă pentru jocul cu măști zoomorfe originea și funcția sunt astăzi bine stabilite de etnografi, în legătură cu teatrul istoric sunt încă destule controverse. *Bujorul* păstrează o amintire vagă a epocii fanariote, în timp ce *Jienii* se referă cu destulă precizie la rezistența militară a autohtonilor în epoca fanariotă, transmițând un mesaj patriotic direct formulat (Anul Vechi se plânge că a suferit mult „pentru acest popor iubit"). În centrul acțiunii se află o căpetenie militară din Țara Românească – Iancu Jianu. Și tot istoria Țării Românești oferă subiectul pentru o altă dramatizare istorică, *Brâncovenii*, în care este evocat sfârșitul tragic al domnitorului muntean și al fiilor săi. Este cu adevărat o piesă de teatru bine construită dramaturgic, cu acțiunea condusă în crescendo. Maximul emoțional este dat de al treilea fiu al voievodului martirizat care, copil fiind, nu înțelege sensul sacrificiului care i se cere.

Dar repertoriul teatral al satului Pătrăuții-de-Jos oferă și surprize. *Făt-Frumos* este un fel de dramatizare a unui model de basm, iar *Ginoveva* este adaptarea unui subiect luat (nu se știe pe ce cale) dintr-un roman medieval cavaleresc. Siegfried a devenit Sigefre și se luptă cu turcii, intrigantul se numește Golo, fiul lui Sigefre și a Ginovevei se numește Benone etc. O melodramă simplificată la maximum, cu replici patetice și cu deznodământ fericit, care, probabil, este o dramatizare din mediul urban intrată în circuit folcloric.

LIRICA POPULARĂ

Cântece de război și de cătănie

Istoria recentă (ultimul secol) a Bucovinei de nord a fost cu adevărat zbuciumată și dramatică prin imprevizibil, prin răsturnări de situație politică năucitoare și printr-o succesiune de modificări sociale, care au tulburat viața

comunităților și viața fiecărei familii, a fiecărui ins în parte. Evenimentele istorice majore care au provocat fenomenul au fost cele două războaie mondiale, cu moartea unui imperiu multinațional și nașterea altuia. Cântecele de război din repertoriul folcloric nu comentează, însă, evenimentul istoric ca atare. Ele exprimă doar suferințele provocate de perturbarea vieții de familie, a rânduielilor gospodăriei și a satului prin absența îndelungată a bărbaților tineri și prin iminența morții pe câmpul de luptă. Indiferent care ar fi adversarul, care ar fi cauzele sau scopurile războiului, consecințele sunt aceleași: „Multe case-o sărăcit/ Și năveste-o văduvit./ Copilașii cei cuminți/ Au rămas fără părinți". În cântece plâng și se revoltă femeile tinere, mamele soldaților și copiii care-și presimt deja nenorocirile.

În corpusul de cântece pe tema războiului se fac referiri la viclenia și lăcomia „împăratului" (care a mobilizat chiar și rezerviștii) și la violența încă nemaiîntâlnită a luptelor de la Odesa care „au semănat moarte" – cum spune o metaforă des întâlnită în limbajul poetic-folcloric. În acest caz vocea lirică este a unor combatanți care au trăit la maximum experiența traumatizantă a războiului. Se găsesc aici câteva motive poetice expresive ca, de exemplu, „soldatul însurat cu moartea" (care amintește de „nunta mortului" din ceremonialul funerar rezervat tinerilor necăsătoriți) și motivul orfanului, care, deși copil, deja se simte *străin*, adică fără rost – în situație de risc social.

În colecția profesorului Zmoșu, tema războiului este însoțită de tema cătăniei. Plecarea la cătănie (pentru instrucție militară, pentru serviciu militar) provoacă o serie de perturbări în viața familiei și în viața tânărului care tocmai trece de la adolescență la maturitate psihică și socială. Evenimentul afectează și viața altora, ca, de exemplu, prietena sau logodnica cu atât mai mult cu cât, pe teritoriul imperiului sovietic (ca și în cazul altor imperii) stagiul cătăniei era destul de lung și comporta riscuri destul de mari. Discursul poetic nu are dramatismul întunecat al cântecelor de război, dar uneori are accente patetice susținute de figuri stilistice și retorice remarcabile, mai ales când este evocată lumea satului și a neamului în opoziție cu rigorile lumii străine și riscante în care a ajuns tânărul soldat. La urma urmei, este vorba de o ipostază specială a temei înstrăinării.

Ciclul războiului și cătăniei se poate încheia cu un text intitulat de culegător *Cântec de pace*. Un caz tipic de „folclor nou", credibil însă (cu toate suspiciunile unor folcloriști), dacă-l raportăm la experiența istorică a comunității și la frecvența temei războiului.

Folclorul deportaților

În capitolul *Folclorul deportaților* sunt strânse cântece, culese de la pătrăuțenii care au cunoscut direct experiența tragică și traumatizantă a

deportării, a înstrăinării forţate de mediul natural, social şi cultural care le-a configurat personalitatea, modul de a fi şi modul de a trăi.

În comunităţile tradiţionale, apariţia unui *străin* poate provoca perturbări. *Străinul* vine dintr-un alt model cultural, definit fie etnic, fie social (orăşeanul, funcţionarul de stat, intelectualul, ţăranul venit din altă parte – inclusiv femeia venită prin căsătorie din alt sat). El era acceptat greu şi cu suspiciuni. Pe de altă parte, *străin* se simte orice ins obligat să-şi părăsească familia, neamul, satul, comunitatea cu structura ei socio-culturală şi obligat să vieţuiască într-un mediu necunoscut, nefamiliar şi, de aceea, perceput ca ostil. În acest caz, este vorba de *înstrăinare*. Iar înstrăinarea este sursa şi hrana unei suferinţe acute, pe care nici măcar obişnuinţa, panaceul durerilor sufleteşti, nu o poate vindeca cu totul.

Oamenii au fost deportaţi din satul lor şi s-au trezit străini în Kazahstan. Străinătatea nu a fost liber aleasă şi liber consimţită. De aceea, ei nu sunt *acasă* nicăieri. Acesta este marele rău care li s-a făcut unor oameni întru totul nevinovaţi. Evenimentele istorice şi consecinţele pe care le-au avut în viaţa oamenilor obişnuiţi au fost trăite nu numai ca drame personale, ci şi ca experienţe existenţiale. Dovadă stau versurile de meditaţie etico-filosofică în care se pune problema relaţiei dintre moralitate (valoare individuală) şi destin. Or, experienţa trăită dovedeşte că lumea se află în profundă criză morală, de unde un accentuat sentiment al nedreptăţii în plan existenţial: „Necazul nu te-ntreabă/ Dacă tu eşti om de treabă./ Poţi să fii tu cât de bun,/ Norocul nu stă în drum".

Deportaţii şi-au trăit soarta îndurerați şi nedumeriţi. Neînţelegând mecanismele absurde ale istoriei care i-a prins între roţile ei, au resimţit nenorocirea ca pe un fel de pedeapsă pentru o vină neştiută şi s-au gândit la cea mai gravă dintre greşelile posibile. Şi-au supărat părinţii, probabil, şi au atras asupra lor cea mai cumplită pedeapsă, blestemul mamei: „Nu ştiu, mamă, ce-am făcut/ Că ţie nu ţi-am plăcut./ Poate că te-am supărat,/ Din somn dulce te-am sculat/ Că aşa rău m-ai blestemat./ Eu te rog frumos mă iartă/ Că mult necaz mă aşteaptă,/ Numai tu mă poţi salva/ Ca să scap de aicea/ Şi să mă întorc în sat/ De unde am fost deportat".

Alteori este invocată soarta numită „noroc rău": „Ardă-l focul noroc rău/ Lasă-l certe Dumnezeu/ Şi pe tine soarta-amară/ Că ne-a scos din a mea ţară". Într-o viziune mai cerebrală şi mai realistă, unii dintre deportaţi îşi susţin categoric nevinovăţia. În disperarea acestora se simte şi revoltă: „... am fost deportaţi/ Deportaţi *fără de vină* (subl.n.)/ Şi duşi în ţară străină".

Consecinţele deportării s-au resimţit mult timp în cazul celor care, întorşi în sat, şi-au pierdut rostul şi rosturile şi au devenit străini în satul lor. Ei înşişi trăiesc simultan în două locuri, aici, în satul în care s-au născut şi acolo, în exil, în locurile care le-au rămas în memorie şi care li se actualizează în vise chinuitoare.

Aşa se explică frecvenţa unor teme şi motive poetice ca *dorul*, *codrul-pădurea* ca spaţiu protector şi *cucul* – emblemă a singurătăţii şi a tristeţii.

Lirica socială

În circa şaizeci de ani, viaţa socială a cunoscut mai multe schimbări dramatice produse de regimul politic şi de reformele economice pe care le-a impus. Una dintre consecinţe a fost perturbarea codului etic. Conştiinţa morală a satului sesizează degradarea vieţii comunitare şi o judecă obiectiv, dar cu durere. Confiscarea tuturor uneltelor şi a animalelor, munca neplătită de la colhoz şi abuzurile oficialităţilor i-au obligat pe ţărani să fure pentru a supravieţui. Păcatul este recunoscut şi mărturisit, dar este justificat cu asupra de măsură prin absurditatea sistemului economic şi prin constrângerile regimului politic. Pentru ţăran, colhozul este întruparea răului absolut pentru că a perturbat tot sistemul de valori morale.

Căderea regimului comunist nu a rezolvat cu adevărat problemele sociale şi etice, ci doar le-a înlocuit cu altele. Un topos al folclorului bucovinenilor este admiraţia pentru frumuseţea şi bogăţia ţinutului lor numit, metaforic, „mândră floare". Dar în prezent, ca şi în alte epoci istorice nu prea îndepărtate, locuitorii regiunii se văd jefuiţi de stăpânii ţinutului. Creaţii poetice foarte recente consemnează şi acuză criza economică şi morală în forma ei actuală – încă o dovadă că există folclor contemporan. Şi vechea metaforă este dezvoltată într-o alegorie: „Mândră floare-i Bucovina/ Dar o-năbuşă neghina".

Lirica de reflecţie etică şi filosofică are un orizont ficţional şi ideatic oarecum incert, destul de greu de configurat. Câteva poezii se referă la relaţia de autoritate părinţi - copii, mai ales la relaţia mamă - fiică (de altfel, toate aceste versuri sunt colportate de femei!). Înainte de căsătorie, fata îşi revendică libertatea de a iubi, după căsătorie se plânge că obligaţiile familiei şi gospodăriei o copleşesc. Iar dacă femeia a fost obligată să se mărite cu „urâtul" şi nu suportă situaţia, se revoltă – pleacă să-şi caute singură norocul.

Tocmai *norocul* este leit-motivul liricii reflexive din colecţia lui Valeriu Zmoşu. Ca şi *dor*, *noroc* este un termen abstract pe care, însă, imaginaţia poetică îl corporalizează: este floare, val de apă în pârâu sau o fiinţă cu formă incertă, dar cu care se poate vorbi. Se fac reflecţii generalizante asupra misterioasei forţe sau legi care determină existenţa fiecărui ins şi care nu poate fi influenţată prin voinţa sau acţiunea umană.

Cântece de dragoste şi dor

Un corpus amplu şi dens în teme şi motive lirice folclorice îl alcătuiesc *Cântecele de dragoste şi dor*, titlu de capitol sub care sunt strânse multe şi variate ipostaze ale temelor enunţate şi ale altor câtorva

teme oarecum înrudite. Ca în orice culegere de poezie populară de dragoste, se desfăşoară toate ipostazele, toate gradele de intensitate şi toate nuanţele afectului, de la jocul iubirii juvenile la bucuria iubirii împărtăşite, de la neliniştile dorului şi ale incertitudinii – la deznădejdea iubirii neîmplinite. Câmpia, dealul, muntele, livada, pădurea, poiana, fagul, paltinul, luna, pârâul, moara, florile, cicoarea, sulfina, liliacul, mierla, cucul, hulubul alcătuiesc topografia iubirii şi, în acelaşi timp, un cod de simboluri. Pentru a mărturisi sentimentele şi pentru a relata jocurile şi dramele iubirii, se folosesc mai toate tipurile de discurs: monologul liric, monologul liric cu inserţii narative şi chiar foarte succinte, secvenţe dramatizate în care îndrăgostiţii dialoghează cu obiectele poetice din universul lor. Aşa se explică varietatea şi densitatea figurilor poetice, de la cele semantice (personificarea, în primul rând) la cele retorice (repetiţii, paralelisme sintactice, interogaţii).

EPICA POPULARĂ

Jurnalul oral

Epicul este mai puţin reprezentat în culegerea profesorului Zmoşu. Pe lângă câteva legende şi snoave, atrag atenţia câteva naraţiuni în versuri pe care folcloriştii le numesc „jurnale orale"[5].

Sub titlul *Memoria*, culegătorul reproduce un text poetic epico-liric complex în care naratorii relatează propria experienţă de război. Este vorba de un jurnal oral cu amintirile din primul război mondial ale unui combatant care a trecut printr-o experienţă-limită: o rană gravă şi riscul mutilării evitat în ultimul moment. În cea mai mare parte, discursul poetic este o naraţiune simplă, caracteristică jurnalului oral; dar există şi pasaje de autentică frumuseţe poetică, mai ales în secvenţa despărţirii de cei dragi. Aici textul este dominant liric şi preia motive şi formule poetice din cântecul de înstrăinare şi din bocet. Leit-motivul este teama de moarte, o moarte prematură, printre străini, absurdă şi dramatică. Remarcabilă este aşa-numita „scrisoare din câmp pentru mamă", unde textul poetic eminamente liric atinge maximum de concentrare imagistică şi de tensiune emoţională. Teama de moarte este, însă, pusă în balanţă cu valoarea idealului patriotic şi a sentimentului naţional foarte puternic, exprimat cu sinceritate patetică.

În satul Pătrăuţii-de-Jos cultura populară este un proces viu, în derulare permanentă. Dovadă este creativitatea comunităţii în interiorul modelului tradiţional, aşa cum se concretizează în relatarea unor întâmplări

din cotidianul imediat. De exemplu, o crimă „banală" din zilele noastre este relatată într-o narațiune simplă însoțită de câteva comentarii etice.

MĂRTURII, MEDITAȚII, EVOCĂRI LIRICE

Valeriu Zmoşu este el însuşi creator de versuri. Tematica, ficțiunea poetică şi discursul liric îl plasează în zona unei poezii tradiționaliste de tip transilvănean – şi nu întâmplător, dacă avem în vedere similitudinile din istoria imperiilor. Este o poezie cu mesaj național în care se recunosc ecouri din George Coşbuc, Ştefan Octavian Iosif şi mai ales din elegiile politice ale lui Octavian Goga. Dar cea mai interesantă şi mai dramatică temă este, ca şi în repertoriul folcloric al satului, înstrăinarea prin deportare (cândva) şi prin migrare (acum). Şi astfel retorismul patetic de tip neoromantic se justifică prin sinceritatea sentimentelor, a ataşamentului față de spațiul cultural de baştină cu simbolurile sale şi față de valorile conservate cu încăpățânare şi cu durere pe „plai străbun", în „codrii Bucovinei".

În felul acesta se realizează unitatea cărții alcătuite dintr-un studiu monografic dedicat satului, în care trăieşte un învățător – cărturar devotat „neamului" său – şi un corpus de poezii lirice în care acelaşi învățător, poet el însuşi, îşi mărturiseşte liric apartenența la universul poetic şi la tradiția culturală a poporului său.

În totalitatea ei, cartea nu este doar o colecție de folclor, ci şi o biografie intelectuală a întregii comunități. Profesorul Valeriu Zmoşu, autorul ei, aparține aristocrației intelectuale a satului românesc.

NOTE

1 Cf. Ovidiu Bădina, *Studiu introductiv* la Dimitrie Gusti, *Opere*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1968.

2 Doctrina ştiințifică şi metodologia lui Gusti preced metoda monografică teoretizată şi aplicată în Europa Occidentală (Şcoala de la Durkheim, până la Mauss şi Şcoala Lévi Strauss), în SUA (Sorokin şi Parsons), în Asia (Teizo Toda din Japonia) cu cca 10 ani mai târziu (cf. Ovidiu Bădina, *Studiu introductiv* la Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1968, p. 66).

3 Cântecul ceremonial de înmormântare încă mai este funcțional în unele zone etnofolclorice româneşti, mai ales în Mehedinți şi în Oltenia, dar şi în zona Dornelor.

4 Cf. Monica Brătulescu, ***Colinda românească***, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, şi Petre Caraman, ***Colindatul la români, slavi şi alte popoare***, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.

5 Spre deosebire de cântecul epic propriu-zis (sau baladă), care relatează evenimente din trecut (mit, legendă, istorie medievală), jurnalul oral relatează evenimente relativ recente la care naratorul a participat sau a fost martor, deci pe care le-a cunoscut prin experienţă personală.

SUMMARY

The material is an introductory study for the book put together by professor Valeriu Zmoşu, which gathers his folk collection compiled over a period of several years in his native village, Pătrăuţii de Jos, Storojineţ district, Cernauti region, Ukraine.

Although the book is not meant as a monograph proper of the Pătrăuţii de Jos village in Cernauti, it opens with a study which mentions the main historical data. Documents, data, deeds issued by dynasts are included.

The ethno-folkloric study as such consists in the description of the most important rituals, ceremonials and literary productions of the inhabitants of the Pătrăuţii de Jos village. The political and social convulsions it has been through, especially over the past 200 years, are mirrored in the repertoire of themes and motives of the entire cultural corpus produced and disseminated by the people in the village.

The folkloric material is arranged by chapters and includes: passing rites (birth, sponsorship, wedding, funeral); the ritual calendar, popular lyrical poetry (war and soldiers' songs, folklore specific to the deported, social poetry, ethical and philosophical poetry, love and yearning songs); popular epics.

ŞTEFAN CEL MARE ÎN VIZIUNEA EMINESCIANĂ

Lucia Olaru Nenati

Botoşani

E învederat că ursitoarele destinului nostru naţional şi-au ales în Eminescu exponentul, mintea care să conceapă şi inima care să simtă acest tipar ideal, acest *arheu* al existenţei, mai ales a celei sociale şi naţionale, care-l preocupa în cel mai înalt grad; ghinda care să poarte în ea stejarul împlinirii variantei benefice a destinului acestei naţiuni. De fapt, de aici vine drama lui funciară: nu în primul rând din condiţia geniului neînţeles, sau nu numai, ori nu neapărat din perceperea accepţiunii de geniu doar în sens literar, în zona creaţiei estetice; nici măcar în cel filozofic, de condiţie tragică a naturii umane; sau nu numai. Ci din aceea că, spre deosebire de toţi ceilalţi oameni, preocupaţi nativ în mod exclusiv sau în primul rând, în diferite grade, de propria lor existenţă, chivernisire, satisfacere a nevoilor fizice, sociale, psihologice, de reprezentare etc. (vezi scara lui Marlow, şi aceasta atemporală), faţă de care interesele generale, ale comunităţii de spaţiu, limbă, credinţă, habitudini etc., numite naţionale, sunt importante doar în măsura în care o parte a lor se răsfrânge şi asupra propriului lor interes; aşadar, comparativ cu acest tip de oameni, majoritar, *tipul Eminescu* este acela pentru care interesele, problemele, imaginea, destinul etc. colectiv, deci al naţiunii sale, sunt *prioritare* pentru el ca individ, în mod profund, firesc, netrucat. El este în mod funciar un exponent înainte de-a fi un individ. Este exponentul alternativei celei mai faste a destinului naţiunii sale, a unei variante ideale a acestuia, pe care el îl simte, îl percepe, şi-l reprezintă şi de aceea luptă pătimaş, energic, chiar panicat de spaima de-a nu avea timp să-şi ducă misiunea la îndeplinire, în slujba acestui destin. Este un *ostaş* al acestei utopii, al acestui destin *nec plus ultra*, nu numai un poet unic într-o eră. De aici atitudinea lui paradoxal de vindicativă pentru conceptul de poet, căreia-i sunt acceptate atitudini de reverie, de contemplare, nu cele combative, greu de găsit la alţi poeţi ai lumii la o privire cel puţin sumară. El este combativ, vehement, dârz până la vitejia de tip feudal, cavalerească, pentru că apără o Dulcinee, o entitate arhetipală, arheală: destinul ideal al naţiunii sale situată egal în contextul celorlalte naţiuni.

Ca atare, el are mereu în cuget o contrapondere a unei realități curente pe care o critică și încearcă să o îndrepte, un model pozitiv la care raportează realul vremii sale. Acest model are mai multe componente, dar în aria preocupării pentru binele națiunii, modelul domnitorilor vrednici și viteji din trecut este unul de temelie. Aceștia sunt Alexandru cel Bun, Grigore Ghica, Mircea cel Bătrân, Al. I. Cuza, dar mai ales, Ștefan cel Mare, cu tot corolarul său de fapte semnificative. Imaginea acestuia l-a urmărit în toate faptele și exprimările sale, fie ele sub formă poetică, dramaturgică sau jurnalistică.

Ca unul preocupat de studierea istoriei națiunii sale, pe care o cunoștea încă de acasă, din cărțile aflate în biblioteca părintelui său, dar și din cele din casa lui Aron Pumnul de la Cernăuți, el are mai târziu prilejul de-a aprofunda această cunoaștere prin studierea documentelor lui Eudoxiu Hurmuzachi, adunate în lucrarea acestuia *Fragmente zur Geschichte der Rumänen,* pe care o traduce la Florești în vara anului 1878 și care va fi tipărită în anul următor. Cunoscându-l deci atât de bine, el se referă adesea la Ștefan, la portretele sale făcute de cronicari sau creionate de el însuși. Iată asemenea mostre, dincolo de portretul arhicunoscut al lui Grigore Ureche care-i era familiar, dar care este deja știut de toți românii; de astă dată unul cu referire la un tablou mai puțin cunoscut: „După original el au fost mic de stat dar cu umere largi, cu fața mare lungăreață, cu fruntea lată, ochii mari, plecați în jos. Smead și îngălbenit la față, părul capului lung și negru acoperea umerii și cădea pe spate. Căutătura era tristă și adâncă ca și când ar fi cuprins de o stranie gândire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci pietre nestemate. ... Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorât cu guler de aur, iar la gât îi atârna un engolpion din pietre și mărgăritare"[1] sau altădată: „Capul ce stă sub această coroană e mare, fruntea largă, ochii mari, pe jumătate închiși, căutătura tristă și întoarsă oarecum în sine însuși, sprâncenele lungi, nasul fin, fața lungăreață și palidă, barba mică și neagră în furculițe, părul capului lung, acoperind spatele și umerele. E Ștefan cel Mare, zugrăvit la anul 1456. Pe piept îi atârnă un lanț scump care se încheie într-un engolpion de aur"[2]. Așadar, un portret în care poetul stăruie atât pe trăsăturile chipului, pe elementele vestimentare, dar, mai ales, pe expresia psihologică a acestuia. De altfel, tot scrisul eminescian, fie el literar sau publicistic, e plin de referiri, mai consistente sau mai lapidare, la faptele și la însemnătatea domnitorului în viața poporului român. Vom reproduce iar câteva exemple elocvente, începând cu scrisul său *publicistic*, în care ideile se exprimau direct fără medierea procedeelor artistice proprii literaturii. „Și ce străluciți într-adevăr, ce nemăsurat de mari sunt reprezentanții din trecut ai neatârnării statelor române, față cu epoca noastră! Oare Mircea, în cei 38 de ani, Ștefan cel Mare, în cei 46 de ani ai domniilor lor, au avut o altă preocupare decât neatârnarea țării?"[3]. Pentru

Eminescu, aşa cum arată patrimoniul textelor sale publicistice, Ştefan a fost „o culminaţiune a trei mari dinastii române", eroul cel mai sublim al naţiunii[4], „pavăza creştinătăţii întregi", cel care „crease un rol atât de strălucitor pentru vremea sa"[5], „puternic şi înfricoşat" dar şi „pios şi blând în pace" zidind „câte războaie atâtea mânăstiri", „neobositul şi neînvinsul erou"[6], „gigantul trecutului", „scutul creştinătăţii"[7], „creştinul pios", dar şi „model de toleranţă religioasă", „nebiruitul Ştefan vodă"[8], având „o idee superioară individualităţii sale"[9], ducând admiraţia sa până la fruntariile sanctificării, prin alăturarea de Hristos, anticipând deci, cu atâta vreme, gestul timpului de azi de a-l fi sanctificat: „Christ a învins cu litera de aur a adevărului şi a iubirii, Ştefan cu spada cea de flăcări a dreptului. Unul a fost libertatea, celălalt apărătorul evangheliei ei"[10].

Dar în acest şir de epitete encomiastice el are capacitatea de-a conferi imaginii acestuia şi o doză de ironie oarecum sarcastică, proprie, cum se ştie, publicisticii sale, dar în ale cărei tonalităţi se prefigurează parcă, într-un textualism continuu, nuanţa ce-i va fi specifică lui Marin Sorescu: „Bietul Ştefan Voievod! El voia să facă fărâme pe turci, tătari, leşi şi unguri, ştia niţică slavonească, avusese mai multe rânduri de neveste, bea bine la vin vechi de Cotnari şi din când în când tăia capul vreunui boier sau nasul unui prinţ tătăresc. Apoi descăleca târguri de-a lungul râurilor, dăruia panţârilor şi dărăbanilor locuri bune pentru păşunarea hergheliilor de cai moldoveneşti, a turmelor de oi şi vite albe, făcea mănăstiri şi biserici şi apoi iar bătea turcii, şi iar descălica şi iar se-nsura, până ce şi-a închis ochii în cetate la Suceava şi l-au îngropat cu cinste la mănăstirea Putnei"[11].

Umbra luminoasă a marelui domn sfinţeşte spaţiile peste care se proiectează, aşa încât ţinutul Sucevii şi Bucovina voievodală sunt în imaginea lui Eminescu teritorii edenice proiectate într-o aură legendară, ideală: „Vatra aşezării Moldovei, stupul de unde au pornit roiurile care au împodobit Ţara de Jos, mormintele domnilor, vechea sa capitală, Mitropolia veche" sau: „Partea cea mai veche şi mai frumoasă a ţării noastre", ţinut nepreţuit , „căci acolo e sfânta cetate a Sucevei, scaunul domniei vechi cu ruinele măririi noastre...acolo Ştefan, zidul de apărare al creştinătăţii"[12].

Sufletul său respiră întreg în acest tărâm compensatoriu (după înţeleapta spusă a Ioanei Em. Petrescu), acolo, în ţinutul şi în timpul de măreţie ale lui Ştefan, găsindu-şi tăria şi satisfacţia deplină a aspiraţiilor sale. Căci Suceava lui Ştefan are „ţinuturi dotate de natură şi de oameni cu cele mai bogate daruri, cu cele mai frumoase podoabe şi îţi răpeşte vederile şi îţi dezmiardă sufletul". Cu atât mai amar este sentimentul caducităţii acestei măreţii, el găsind tonuri de adâncă suferinţă pentru a deplânge decăderea ce-a urmat acelei străluciri. „Şi nu mai arde candela veşnică la capul binecredinciosului şi de Hristos iubitorului Ştefan Voievod. Biserica lui Alexandru cel Bun în Suceava stă de 80 de ani în ruină; iar

Mitropolia Sucevei cu moaştele Sf. Ioan, cine se îngrijeşte de ea?"[13]. Faptul că această oază spaţio-temporală constituie pentru el apoteoza împlinirii destinului naţional, pentru a cărei dramatică sfâşiere prin trădare mişeleaască suferă cumplit, se vede şi din legenda pe care o repovesteşte despre răspunsul tulburător al Putnei la sfâşierea Bucovinei prin asasinarea lui Grigore Ghica voievod". Atunci, în noaptea începutului sfârşitului, candelele pe mormântul lui Vodă se stinseră de la sine, deşi aveau undelemn destul, icoana lui se întunecă, clopotul Buga începe să sune din senin iar biserica mânăstirii a fost deodată învăluită într-o mare şi nefirească lumină ce-a dispărut imediat[14]. Nu vom şti nicicând dacă aceste lucruri s-au întâmplat cu adevărat şi el le-a aflat din altă sursă sau le va fi inventat imaginaţia lui neostenită. Oricum ar fi, se *non e vero, e ben trovato*, conform dictonului italian. Acestea sunt elementele alese de el pentru a deplânge nemângâiata pierdere a măreţiei, prin „acea faptă a întunericului, ...acea neruşinată pălmuire a slăbiciunii şi dezbinării poporului românesc"[15], căci această din urmă slăbiciune ancestrală a fost şi atunci, cum limpede a văzut Eminescu, dar este mereu cauza tuturor nenorocirilor acestui neam.

Această adevărată pasiune pentru simbolurile istorice naţionale, în care Ştefan deţine un rol de frunte, nu se putea să lipsească din ceea ce a fost încercarea lui Eminescu de a construi o *dramaturgie* istorică. Ce se poate spune în puţine cuvinte despre aceste fragmente dramatice, este că ele dovedesc interesul pentru istoria şi identitatea, pentru fiinţa naţiunii noastre, că proiectul său se constituie într-un ansamblu grandios de o amplitudine hugoliană, o adevărată epopee naţională de la Decebal la Tudor Vladimirescu, vizând începuturile istoriei noastre ca mit; că a înţeles să slujească această idee prin luminarea unor personaje istorice reprezentative pentru acţiunea pe care dorea s-o urmărească. Dintr-un manuscris al său aflăm despre intenţia sa de-a realiza de fapt un Dodecameron dramatic, în care ar fi voit să „dramatizeze întreaga istorie a Moldovei din vremea Muşatinilor". Cum se ştie, el n-a putut să ducă la bun sfârşit acest proiect şi n-a reuşit să finalizeze pe deplin nici măcar drama istorică Bogdan-Dragoş, prima din planul menţionat, la care a lucrat mult între anii 1876–78, ca şi toate celelalte, consemnate ca proiecte, căci viaţa i s-a stins prea curând, la o vârstă când alţii abia-şi încep întemeierile. Dar chiar şi aşa se poate vedea şi, mai ales, imagina ce ar fi fost această întreprindere dacă ar fi fost dusă la bun sfârşit. Lecturate azi aceste texte relevă o densitate de materie ideatică, de simboluri, de asociaţii, de străluminări fulgerătoare, în pagini orânduite adesea în versuri perfecte într-o curată şi elevată limbă românească în care se percep structuri, construcţii, evoluţii, premize, conflicte, supuse ulterior decantării unui timp de gestare şi perfecţionare, deci de finisare specifică autoexigenţei eminesciene.

Dar aşa, vedem doar că tema de amploare a acestui proiect teatral rămâne istoria Moldovei sub dinastia Muşatinilor, al cărei vârf apoteotic este Ştefan cel Mare care, chiar atunci când nu apare ca personaj în aceste fragmente dramatice, există în subsidiar pretutindeni, ca element de susţinere a aspiraţiilor eroice, ca fundal de contrast al faptelor reprobabile, în orice caz ca factor major de referinţă. Figura lui apare în replicile personajelor în repetate rânduri, ca, de pildă, în proiectul piesei *Alexandru Lăpuşneanu,* unde se face referire la vremea sa de mărire şi mândrie a izbânzii: „Dar când năvăli-n Moldova au găsit şi el pe dracul / Cine i se puse-n cale? Ştefan vodă, el săracul", cel ce avea să repurteze o izbândă de răsunet şi impact european la Podul Înalt: „Şi când lumea biruinţa au putut s-o înţeleagă / Clopotele de la Roma au sunat o zi întreagă / De-au cutremurat văzduhul şi zidirile cetăţii / Şi dintâi i-a zis lui Ştefan Papa: Scut creştinătăţii[16]". La fel, în piesa *Mira* apare evocat de hatmanul Arbore ca un personaj legendar: „Ştefan Vodă Domnul sfânt / Fără seamăn pe pământ".

Şi seria exemplelor poate continua, fie şi cu faptul că întreaga intrigă a piesei *Ştefan cel Tânăr* se învederează a fi o alcătuire menită să pună în contrast nevrednicia urmaşului faţă de măreţia de nerepetat a marelui său înaintaş, de care primul se dezice şi faţă de care se simte împovărat, drept care hatmanul Arbore, purtătorul memoriei celui Mare constată cu amărăciune elocventă: „Trecu Ştefan cel Mare... *o dată* l-am avut / S-a dus să se îngroape în trista vecinicie!"[17]. De asemeni, în piesa *Cel din urmă Muşatin*, Petru povesteşte acea legendă cu miracolul petrecut la Putna cu stingerea candelei lui Ştefan, semn de mare tulburare care-şi va avea replica doar atunci „când Buga va suna din nou de sine însuşi, când sfânta mănăstire Putna se va lumina din morminte"[18]. Într-un ultim fragment component al Dodecameronului dramatic eminescian, *Povestea*, apare însuşi Ştefan în chip de umbră, bătrân, cu plete şi barbă albă, ca un leu muribund şi susţine un lung monolog scenic în care-şi recapitulează posteritatea, adesea prea puţin demnă de gloria sa, dar glorifică, înfiorat de mândrie, marea realizare a Unirii Principatelor, ca un eveniment demn de trecutul eroic: „C-o Românie una există pe pământ / Şi au făcut credinţa, voinţa lor cea tare / Din două ţări mici, slabe, o Românie mare!" dar, mai ales, îşi exprimă speranţa că această voinţă a poporului va duce şi mai departe visul său de glorie, până când se va întrupa: „Ideea reînviată a Ulpiei Traiane / A Daciei bătrâne, a Daciei Romane", ce va trebui să se întindă „De unde sună marea prin stâncile cernite / Pân-unde Tisa-şi mână undele reci şi creţe / Peste câmpii mănoase, peste pustii măreţe / De unde Nistrul curge în leagănu-i de-argint, / Pân-unde Istrul curge, ca taurul mugind"[19].

De remarcat că această viziune a lui Ştefan, prea puţin luată în seamă, constituie o primă exprimare a idealului realizării Marii Uniri a

întregii țări, conturată profetic în opera eminesciană, cu atâta vreme înainte de realizarea sa istorică de la 1918.

Asupra calităților scenice ale scrisului dramatic eminescian, autoarea acestor rânduri a avut prilejul de a se convinge în anul centenarului morții poetului, 1989, când, în calitate de director al Teatrului „Mihai Eminescu" din Botoșani, am inclus în repertoriu un colaj construit din fragmente dramatice eminesciene, materializat în spectacolul intitulat *Întemeietorii*, pus în scenă de către regizorul Dan Alexandrescu de la Târgu Mureș, acesta fiind cel de-al doilea demers de acest fel, primul fiind realizat tot la teatrul botoșănean, sub direcția lui Costin Dinischiotu. Rostirea scenică a replicilor dramatice eminesciene a reușit adesea să capteze atenția și interesul spectatorilor și să demonstreze ceea ce nu se știa prea bine până atunci și anume că textul dramatic eminescian, chiar așa incomplet, greoi pe alocuri, nefinisat, lăsat în stadiu de proiect, se deosebește de textul său poetic, *are teatralitate*, are coerența și energia replicii și *se aude*, sugerând presupunerea că Eminescu auzea replicile atunci când le scria, apropriate fiecărui personaj în parte, ca un autentic dramaturg. Referitor la acestea, ne ispitește tentația de-a cita, *mutatis mutandis*, din aprecierile lui Eminescu despre scrierea lui Bălcescu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*: „O neobicinuită căldură sufletească răspândită asupra scrierii întregi topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg și, asemeni scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încât toată descrierea persoanelor și întâmplărilor e dramatică fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprii ca poeții"[20].

Referiri la acel timp glorios al lui Ștefan sunt prelevabile adeseori și în *poemele* eminesciene, ca să ne amintim doar de evocarea acestui chip în poezia sa de tinerețe *Epigonii,* cu referire la regele poeziei, Vasile Alecsandri, printre ale cărui merite se numără și acela de-a fi evocat, spre deșteptarea dorului „«țării cei străbune», «dulci icoane a istoriei minune», / Vremea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sumbru și regal"[21]. La fel, chipul lui Ștefan apare cântat de toți printre domnii neamului Mușatin în cuvintele: „Ștefan, Ștefan, Domnul sfânt / Ce nici în ceruri seamăn n-are / Cum n-are seamăn pe pământ"[22] (*Umbra lui Istrate Dabija Voievod).* În poemul *Mușatin și codrul* apare chipul marelui voievod, de astă dată tânăr, având viitorul înainte: „Ștefan Vodă tinerel / Trece puntea singurel / Cu pieptarul de oțel / Cu cușma neagră de miel", acompaniat de toate elementele naturii, iar atunci când coboară în jos pe Bistrița și vede vizionar un *topos* falnic al unei țări alească pentru glorie, totul în jur se asociază sentimentului ascendent de sublim și-i cântă, prin glasul șoimului: „Să trăiești Măria ta!"[23]

Consonantă cu această stare de glorificare generală, creația eminesciană conține și proiectul unui imn dedicat marelui domnitor, scris în

1883, la ceas de reamintire: „Să arză tulpine / Întrege de brazi / Căci astăzi ne vine / Eroul viteaz / Ne vine Ştefan cel Mare“[24].

Dar cea mai cunoscută şi mai zbuciumată, în destinul ei ulterior, a fost poezia sa *Doina,* pe care Octavian Goga, poetul pătimirii noastre, o recunoştea ca fiind „cea mai categorică evanghelie politică a românismului“. Scrisă în timp, într-o lungă şi contorsionată geneză, de-a lungul mai multor ani, poezia a fost adusă la Iaşi pentru lecturare, cu prilejul dezvelirii aici a statuii lui Ştefan cel Mare, în 1883. Poemul a cunoscut, aşa precum se vede din manuscrisele sale – supuse analizei atente pentru prima dată de Perpessicius – 8 variante, a căror dinamică constituie în sine o radiografie psihologică şi poetică a atitudinii sale faţă de această temă, a strădaniei sale de-a o exprima cât mai adecvat. Revenirea lui repetată în acest număr record asupra acestei idei poetice denotă o adevărată obsesie a sa atât pentru starea de suferinţă a naţiunii pe care el o percepe acut – nu numai cu referire la afacerea Strasbourg de actualitate atunci, dar şi faţă de răpirea Basarabiei, moment cu care coincide scrierea primei variante – cât şi în genere, ca şi faţă de eroul salvator pentru care el a dezvoltat, cum se vede, un adevărat cult. Deşi varianta ultimă fusese, aşa cum relevă eminescologii, pregătită pentru a fi lecturată cu acest prilej, el n-o citeşte la ceremonie, din motive ce pot fi doar presupuse – poate, aşa cum s-a presupus iniţial, şi din rezerva sa de ordin emoţional, manifestată şi altă dată, de-a vorbi în faţa unui public larg – dar o citeşte totuşi într-o ambianţă în care se simţea în largul său, la Cenaclul „Junimea“, unde a fost viu aplaudată de cei prezenţi. Deşi nu a citit poemul la festivitate, referirile sale în presă despre această manifestare denotă o cunoaştere a evenimentului pe care doar participarea ca martor ocular o poate furniza, dar pe de altă parte, pot oferi şi alte explicaţii ale refuzului său de-a o citi şi care constituie, în sinteză, o atitudine polemică faţă de transformarea manifestării într-o mascaradă politicianistă, în dezacord cu locul înalt pe care-l merita eroul sărbătorit. Dovadă afirmaţiile sale făcute în articolul din „Timpul“ referitor la acel eveniment: „Ar fi fost drept, credem, ca eroul cel mai sublim al naţiunii, ca marele Ştefan, campionul creştinătăţii admirat de Europa întreagă în toată a doua jumătate a secolului al cincisprezecelea, s-ar fi cuvenit, zicem, ca acest mare geniu român, revenit între noi în imagine plastică, în carne şi oase de bronz, să treacă la nemurire în ochii celor vii fără a fi exploatat în trecerea sa“ şi din care se degajă de fapt motivele reale ale neparticipării sale la manifestare concentrate într-o propoziţie revelatoare: „De aceea lumea mai bună n-a venit la serbare“[25].

Poemul este arhicunoscut, cel puţin în varianta ultimă, şi apelul său disperat către eroul naţional al gloriei de altă dată a românilor se dovedeşte a fi un strigăt de speranţă într-o mare de deznădejde a prezentului, consonant cu toată manifestarea sa publicistică de atunci. El vede rezolvarea

situației tragice a poporului, strivit de viitura străinilor, acea „clasă superpusă", veștejită în toată publicistica sa, doar printr-o miraculoasă redeșteptare a entității celei mai vrednice și glorioase a esenței naționale, Ștefan, pe care-l invocă patetic: „Ștefane, Măria ta / Tu la Putna nu mai sta / Las-arhimandritului / Toată grija schitului"[26], căci nu e vreme de stat atunci când floarea neamului geme sub împilare, când „numai biet român săracul, înapoi tot dă ca racul" și când intervenția, ca *deus ex machina*, a voievodului poate avea, singură, efect restaurator: „De-i suna a treia oară / Toți dușmanii or să piară / Din hotară în hotară".

Din păcate, acesta avea să fie și începutul sfârșitului, al declinului minții sale geniale, care de atunci a dat semne de mare oboseală prevestitoare ale prematurului său sfârșit. Revelator pentru marea pertinență a acestui profetic poem-strigăt de disperare avea să fie și destinul său de mai târziu când, sub acțiunea unei viituri uriașe a „muscalilor de-a călare" ce-au adus peste țară ciuma bolșevică, poezia *Doina* a fost interzisă, epurată, scoasă din edițiile poemelor sale; pentru recitarea ei s-a făcut închisoare, deportare, s-au îndurat persecuții politice, mai bine de o jumătate de veac. Toate acestea sunt înfățișate în cartea universitarului ieșean Petru Ursache, intitulată simplu *Doina*, în care se face monografia completă a destinului acestui poem esențial eminescian, care se confundă cu destinul neamului nostru, mereu supus agresiunilor unor râvnitori la ființa sa națională, la bunurile și avutul său.

Sub lumina acestor exemple care sunt doar câteva dintre cele ce pot fi prelevate din scrisul eminescian – mai amplu cantitativ parcă decât cantitatea de timp în care a fost scris – se situează și faptele sale de început în acest domeniu și anume rolul său în Serbarea de la Putna din 1871, organizată pentru comemorarea marelui Voievod, contribuția sa la acest important eveniment istoric. Astfel, cunoscând azi toate textele stabilite care ar fi fost elaborate de el în conexiunea acelui eveniment, toate mărturiile despre acțiunile și atitudinile lui de atunci, putem să afirmăm că, deși marea Serbare de la Putna din 1871 a fost o realizare a tineretului entuziast al Societății „România Jună" din Viena, Eminescu a fost autorul a ceea ce s-ar numi azi *„proiectul cultural"* al manifestării în cauză, atât ca elaborare teoretică dar și sub aspectul coordonării generale a desfășurării sale până în cele mai mici amănunte. Astfel, înainte de manifestare el îi stabilea scopul, acela de-a fi „piatra de hotar ce desparte pe planul istoriei un trecut nefericit de un viitor frumos", aceasta trebuind să aibă nu doar un caracter religios, ci și unul național și, mai ales, să fie „purtătoarea unei idei", aceea a „unității morale a națiunii noastre"[27]. Căci Eminescu a avut în vedere ca acea sărbătoare să fie, în esență, „un pelerinagiu de pietate către trecut și un congres al inteligențelor din respect pentru viitor"[28]. Iar după ce s-a ocupat cu atenție și pragmatism de o sumedenie de treburi administrative, până și de coacerea și transportul colacilor din comuna Crasna, supraveghind

pregătirea frigărilor uriaşe, a tacâmurilor şi farfuriilor, a locurilor de dormit pentru toată suflarea, ca un „diriginte de şantier" consultat de toată lumea, dar ocupându-se şi de poemul care trebuia recitat cu acel prilej, de pregătirea congresului studenţesc, după ce toate lucrurile s-au desfăşurat cu strălucire şi deplină mulţumire, tânărul de 21 de ani care era, totuşi, pe atunci, studentul Eminescu, nu se lasă purtat nici de beţia succesului, nici de aceea a vinului, cum făceau ceilalţi şi cum ar fi avut dreptul să facă şi el, bucuros de izbândă, ci, retras deoparte, face ceva ce iarăşi putem numi cu un cuvânt modern: *evaluarea proiectului,* a manifestării. El afirmă – aşa cum avea să povestească Ştefanelli – liniştit, fără exagerări, „fără a lăuda şi fără a mustra", adică *sine ira et studium*, că sărbătoarea „în total considerată a reuşit foarte bine şi comitetul are cauză să se mândrească cu acest rezultat" care este, dincolo de toate, cel moral, căci „se va ridica simţul moral aproape adormit şi va lua alt avânt", iar studenţii vor lua cu ei în toate colţurile românităţii „impresiuni neşterse şi vor fi prin vremi propagatorii cei mai zeloşi ai ideii că lucrând uniţi şi conduşi de acelaşi ideal vor contribui la deşteptarea neamului lor în provinciile de unde vin"[29].

Aşadar, atât de tânărul Eminescu se dovedeşte a fi de pe atunci ceea ce ştim azi, omul interesat de marile desfăşurări viitoare ale acţiunilor de conştiinţă naţională, de ideal şi de anvergură, şi nu de propriile sale interese, drept care singurul lucru de care n-a avut grijă a fost – în mod simbolic – acela al asigurării propriului său loc de dormit şi de aceea se va culca în fânul clopotniţei care va deveni astfel, aşa cum spune Giovanni Papini despre locul naşterii lui Iisus, staulul sfânt din Bethleemul nostru de la Putna. Prin contribuţia sa ideologică programatică, alături de ceilalţi tineri entuziaşti actanţi ai serbării de atunci, Slavici, Xenopol şi alţii, el va fi coautorul cel mai important al direcţiei de conştiinţă a viitorului naţiunii îndreptată către unire. Ca atare, putem spune că momentul de atunci a fost Big-Beng-ul conştiinţei naţionale a necesităţii Unirii ce se va înfăptui peste o jumătate de veac.

La capătul acestui succint excurs prin activitatea, creaţia literară şi publicistica eminesciană axată pe figura lui Ştefan cel Mare, credem a avea încă o dovadă a aserţiunii cu care am început acest text şi anume a calităţii sale de individ preocupat prioritar de varianta optimă a destinului naţiunii sale, prin toate manifestările sale: fapte, jurnalistică, creaţie literară, între care există o legătură de coerenţă categorică. El reprezintă omul care, deschis şi avid de cunoaşterea informaţiilor universale le subsumează scopului său capital: *potenţarea identităţii naţionale româneşti într-o ipostază calitativă superioară, aptă a oferi lumii un model axiologic românesc autonom, energic şi demn de a se opune permanentelor tendinţe de disoluţie a identităţii naţionale de orice natură: socială, economică, politică, intelectuală, culturală.* Iar identitatea lui Ştefan cel Mare i-a servit de minune acestui scop, el reprezentând exact acest prototip dezirabil,

al întrupării româneşti a demnităţii depline. Ştefan cel Mare este, aşadar, pentru Eminescu, un element de antiteză, cel pozitiv, opus universului dezagreabil al realităţii contemporane lui, populat cu „răi şi fameni", cunoscută fiind apetenţa lui pentru construirea de perechi antitetice, intens polarizate pe sistemul pozitiv-negativ („poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere" – epigoni nevrednici, „clasa superpusă" – ţăranul temelie a ţării, ostaş viteaz luptător pentru Independenţă – politicieni ignari care nu-l răsplătesc îndeajuns, Venere şi Madonă ş.a.m.d.).

De aceea, acest model a şi fost perceput ca atare, conştient sau nu, de-a lungul timpului şi a stat la baza oricărei resurecţii a acestei atitudini, în diferite etape ale diacroniei naţionale, chiar dacă uneori dusă către exagerăţiuni extreme. De remarcat şi de reţinut este faptul că atitudinile sale personale ce au putut părea unora ca violente sau xenofobe (cum s-a afirmat nu o dată, mai ales de către cei din tabăra agresoare), nu sunt niciodată *acţiuni primare*, ci doar *reacţii* ale sale la fenomene agresive, forme de apărare prin atac a fiinţei naţionale, faţă de care el se simţea mereu responsabil. Şi în general, el se arată a fi fost din acea categorie de indivizi pentru care binele general, cauza comună, lucrul bine făcut erau chestiuni importante pentru el, în numele cărora se angaja în luptă fără a-şi socoti interesul sau avantajele sale personale deductibile din aceasta. Pur şi simplu se simţea dator şi responsabil pentru bunul mers al treburilor lumii din jurul său, al naţiunii sale în primul rând. Aşadar, Eminescu a fost în toată viaţa lui ca individ, preocupat funciar de ce avea *a da* şi nu de ce avea *a primi*. Stirpe rarissimă!

Ţinând cont tot de o afirmaţie a sa de la Putna că „istoria omenirii este desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu"[30], am avut revelaţia continuităţii în plan macro-istoric a destinului ascendent al naţiunii noastre, a legăturii dintre principalii săi actanţi, dintre personalităţile macroenergetice spirituale ale naţiunii noastre. Astfel, în anul când Al. I. Cuza, simbolul primei Uniri, dispărea de pe scena românească, în 1866, plecând în tristul său exil, apărea pe această scenă un alt actant esenţial, Mihai Eminescu, ce debuta atunci în literatură. În anul 1871, când avea loc la Putna acel eveniment esenţial pentru destinul şi conştiinţa naţională la care ne referim acum, dedicat unui erou de prim rang al naţiunii noastre, Ştefan cel Mare, a cărui efigie a fost, aşa cum ne-am străduit a demonstra aici, *o adevărată obsesie de conştiinţă a lui Eminescu, un mit lucrător*, se năştea la Botoşani un alt actant de importanţă covârşitoare pentru continuitatea ideologică, politică şi naţională, care a contribuit enorm la pregătirea sufletească şi la realizarea politică a Unirii, Nicolae Iorga, acela care avea să realizeze, primul, dimensiunea universală a lui Eminescu, nu numai ca poet, ci şi ca „pedagog al naţiunii", cum avea să afirme Noica mai târziu, prelungindu-i ideea.

Aşadar, nu putem să nu constatăm această tulburătoare continuitate, manifestată în semne presărate de-a lungul istoriei noastre, acest lanţ

semnificativ al „desfăşurării gândirii lui Dumnezeu", de-a lungul căruia personalităţi decisive ale istoriei, eroi produşi de naţiunea noastră la timpul potrivit, în accepţiunea filozofului englez Thomas Carlyle, respectiv Ştefan cel Mare, Al. I. Cuza, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, s-au întâlnit „în cuget şi-n simţiri" de parcă şi-ar fi predat unul altuia ştafeta, acea *„lampada tradunt"* a anticilor, spre a duce la împlinire un destin naţional, ai cărui destinatari responsabili suntem, *nolens-volens*, şi noi, cei de azi.

NOTE

1 M. Eminescu, *Opere, III, Publicistică. Corespondenţă. Fragmentarium*. Ediţie îngrijită de D. Vatamaniuc, prefaţă de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, Academia Română. Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, colecţia „Opere fundamentale". Coordonatorul colecţiei acad. Eugen Simion, Bucureşti, *La anul 1774...*, p. 231.
2 Idem, *Între legendele noastre*, p. 473.
3 Idem, *Studii asupra situaţiei*, p.365
4 *Ar fi fost drept*, în: M. Eminescu, *Opere, XIII, Publicistică, 1882–1883,1888–1889*. Ediţie critică întemeiată de Perpessicius, Academia Română, Muzeul Literaturii Române, Editura Academiei, 1985, Bucureşti, p. 312.
5 M. Eminescu, *Opere, III, Publicistică. Monumente*, p. 197.
6 Idem, *Opere, XIII, Ar fi fost drept*, p. 312.
7 *Serbarea guvernamentală*, în *M. Eminescu, Opere, XIII, Publicistică, 1882–1883, 1888–1889*, p. 317.
8 M. Eminescu, *Opere, III, Publicistică. Cu greu se va găsi*, p. 399.
9 Idem, *Are haz românul*, p. 448
10 *In ziua de 15/27 august*, în: *Serbarea naţională de la Putna, 15/27 august 1871 (Documente)*. Ediţie şi prefaţă de Nicolae Cârlan, Uniunea Românilor Bucovineni, Editura Mirton, Timişoara, f.a., p.13
11 M. Eminescu, *Opere, III. Publicistică. Din abecedarul ecònomic*, p. 39.
12 *Ibidem, La anul 1774...*, p. 227.
13 *Ibidem, Se vorbeşte că-n consiliul*, p. 156.
14 *Ibidem, La anul 1774*, p. 231.
15 *Ibidem*, p. 125.
16 M. Eminescu, *Opere, II. Proză. Teatru; Literatură populară*. Ediţie îngrijită de D. Vatamaniuc, prefaţă de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, Academia Română. Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, colecţia „Opere fundamentale". Coordonatorul colecţiei acad. Eugen Simion, Bucureşti, *Ştefan cel Mare*, p. 836.
17 Mihai Eminescu, *Opere III. Teatru. Ştefan cel tânăr*, p. 637.
18 *Ibidem, Cel din urmă Muşatin*, p. 689.
19 *Ibidem*, p. 831.
20 Idem, *Opere, III. Publicistică. Bălcescu şi urmaşii lui*, p. 243.

21 Idem, *Opere, I, Poezii, Epigonii*, p. 90.
22 *Ibidem*, *Umbra lui Istrate Dabija voievod*, p. 628.
23 Idem, *Opere, II. Proză. Teatru. Literatura populară, Muşatin şi codrul*, p. 1073.
24 Idem, *Opere I. Poezii. Ştefan cel Mare. Schiţe de imn*, p. 813.
25 *Ar fi fost drept*, în: M. Eminescu, *Opere, XIII, Publicistică, 1882–1883, 1888–1889*. Ediţie critică de Perpessicius, Academia Română, Muzeul Literaturii Române, Editura Academiei, 1985, p. 312.
26 Idem, *Opere, I. Poezii. Doina*, p. 233
27 *În ziua de 15/27 august*, în: *Serbarea naţională de la Putna, 15/27 august 1871*, p. 14.
28 *Ibidem*, p. 14.
29 *Eminescu şi Serbarea de la Putna*, în: Teodor V. Ştefanelli, *Amintiri despre Eminescu*. Ediţie îngrijită, prefaţă, bibliografie şi indice de Constantin Mohanu, Editura Junimea, colecţia „Eminesciana", 31, Iaşi, 1983, p. 138.
30 *În ziua de 15/27 august*, în: *Serbarea naţională de la Putna, 15/27 august 1871, Domnului Dumitru Brătianu*, p. 25.

SUMMARY

A special place in the panoply of grand personalities of the Romanian people is occupied by Stephen the Great, Moldavian dynast.

Mihai Eminescu resorts to the figure of Stephen the Great and his part in history in several of his poems, in drama projects, in published articles, in the famous *Doina*, attributing him, each time, a messianic role in the becoming of the Romanian people.

The author of this article goes briefly through Eminescu's activity, literary and journalistic creation, which revolves around the figure of Stephen the Great. The dynast, the author concludes, is for Eminescu a positive reference term, as opposed to the disagreeable universe of the reality of his time.

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA ANALIZA COMPARATIVĂ A SISTEMELOR FONETICE ALE LIMBILOR UCRAINEANĂ ŞI ROMÂNĂ

Natalia Paliy

Cernăuți

Cercetarea lingvistică comparativă a limbilor ucraineană şi română este un domeniu neexplorat ştiinţific, dar şi o problemă didactică aplicativă în procesul predării/învăţării limbii ucrainene ca limbă de comunicare oficială în condiţiile bilingvismului activ româno-ucrainean sau chiar a trilingvismului româno-ruso-ucrainean.

Lucrarea propusă prezintă o analiză comparativă morfonematică a limbilor română şi ucraineană, bazându-se pe propria experienţă de predare a limbii ucrainene studenţilor români.

Aparţinând unor grupuri lingvistice diferite (slavon şi romanic), limbile ucraineană şi română, practic la toate nivelurile – fonetic, gramatical, stilistic, grafic – au un şir de calităţi deosebite, dar şi asemănătoare. Depăşirea diferenţelor sau, dimpotrivă, sesizarea asemănărilor condiţionează apariţia unor dificultăţi în procesul de însuşire a limbii de către reprezentanţii altor naţionalităţi. În dependenţă de materialul învăţat, experienţa lingvistică a elevilor (începând cu clasele primare) şi a studenţilor se va manifesta în mod diferit.

În cazurile studierii fenomenelor fonetice comune devine posibilă o aplicare pozitivă a cunoştinţelor, priceperilor şi deprinderilor din limba maternă, ceea ce duce la o însuşire rapidă a vorbirii în limba ucraineană de către elevi şi studenţi. În cazurile când materialul fonetic este diferit sau coincide parţial, se observă interferenţa deprinderilor, ceea ce duce la apariţia unor greşeli atât în vorbirea orală, cât şi în cea scrisă [8, p. 166].

Astfel, în procesul de predare a limbii ucrainene ca limbă secundară, pedagogul trebuie să cunoască în ce cazuri e posibilă orientarea spre aplicarea corectă a cunoştinţelor şi să ştie s-o organizeze cât mai efectiv. Studiind fenomenele lingvistice, profesorul trebuie de asemenea să cunoască cazurile, când e necesar să se prevină interferenţa; să formeze deprinderi noi, selectând metodele de studiere corespunzătoare.

Aspectele metodice discutate fac actuală necesitatea efectuării unei analize comparative a materialului bilingv învăţat, iar rezultatele obţinute

oferă posibilitatea de a organiza corect din punct de vedere metodic procesul de învățământ.

Realizată conform normelor prevăzute de programul de învățământ pentru instituțiile şcolare de gradul I–II de acreditare din Ucraina, analiza comparativă a sistemelor fonetice ale limbilor ucraineană şi română impune următoarele concluzii:

I. Sistemul vocalic

În limba ucraineană sunt 6 sunete vocale şi câteva variante ale acestora, care se redau grafic prin 10 litere. Analizând clasificarea vocalelor, se pot constata următoarele particularități:

1. Vocala [i] se foloseşte numai după consoanele palatale şi semipalatale, vocala [î] * – acest sunet se foloseşte la sfârşitul cuvintelor înainte de [i] scurt – numai după consoanele tari.

2. Vocalele [u], [a] şi în majoritatea cazurilor [i] nu-şi schimbă proprietățile fonetice în poziție neaccentuată. Celelalte sunete însă, în procesul vorbirii, pot forma variante noi, apropiindu-se în pronunțare de alte vocale.

3. Vocalele, care se folosesc atât după consoanele tari, cât şi după cele moi se deosebesc prin calitățile lor articulatorii [7, p. 25].

Sistemul vocalic al limbii române se prezintă prin cele 7 sunete, care sunt redate grafic prin 8 litere. Semnele grafice [â] şi [î] reprezintă acelaşi sunet. Vocalele româneşti [i] şi [e], spre deosebire de cele ucrainene uneori (de exemplu: l[i]htar), niciodată nu înmoaie consoana precedentă: *telefon, teatru, tineri* etc.

Astfel se explică natura greşelilor ortoepice ale celor care învață limbile respective, greşeli care pot fi găsite şi în unele manuale. Efectuând un aşa-zis transfer al articulării sunetelor din limba maternă în altă limbă (în cazul dat în ucraineană), elevii pronunță consoana înainte de [i] în cuvintele ucrainene aşa cum o pronunță în limba română.

Pentru a evita greşelile de acest tip, e necesar, începând cu primul an de studiere a limbii ucrainene, să se efectueze sistematic exerciții articulatorii, în cadrul cărora profesorul trebuie să explice şi să demonstreze elevilor cum se pronunță corect îmbinarea consoanelor cu sunetul [i]. Ar fi benefice şi exercițiile în fața oglinzii.

În limbile română şi ucraineană sunetele vocale se deosebesc prin particularitățile lor de a forma silabele.

După cum se ştie, în limba ucraineană, „*silabă* se numeşte partea cuvântului care este alcătuită dintr-o vocală sau o îmbinare a acesteia cu una sau câteva consoane şi care se rosteşte printr-un singur efort expirator" [6, p. 46].

---

* Aici şi mai departe în text reprezentarea grafică redă sunetul respectiv şi nu este o transcripție fonetică.

Aşadar, toate cele 6 vocale în limba ucraineană sunt sunete pline şi pot forma silabe. Vocalele limbii române au câteva particularităţi specifice. Ele se împart în două grupuri: vocale *plenisone* – [a, ă, i], care întotdeauna formează silabe, şi vocalele [e, i, o, u] care, în dependenţă de poziţie, pot fi atât *plenisone* cât şi *semivocale*. Făcând legătura fonetică cu vocalele plenisone, aceste sunete au capacitatea de a forma diftongi şi triftongi – „îmbinări fonetice a două sau trei vocale, ce se pronunţă ca o singură silabă" [4, p. 225].

Al treilea fenomen, caracteristic sistemului de foneme vocalice al limbii române, este *hiatul* – îmbinarea a două vocale, ce se rostesc separat la capătul a două silabe şi chiar cuvinte, de exemplu: a-le-e, po-et [2, p. 65]. În limba ucraineană o astfel de îmbinare a vocalelor se întâlneşte în cuvintele de tipul *neabîiak*, *neuzgodjeno*, *neekonomno* şi altele, atunci când fonemul vocalic, la îmbinarea morfemelor, aparţine unor silabe diferite.

Pentru a evita greşelile la împărţirea în silabe, trebuie, pornind de la cunoştinţele din limba maternă, să se explice elevilor principiul de bază al împărţirii cuvintelor în silabe, să se corecteze atunci când ei „cântă" cuvintele pe silabe.

Se observă unele deosebiri considerabile şi la redarea sunetelor vocale prin litere. Ele se referă la limba ucraineană. Acestea sunt literele iotacizate – [я], [ю], [э], care, în dependenţă de poziţia lor în cuvânt, marchează sunetul vocalic şi palatalizarea consoanei precedente, iar la începutul cuvântului sau a silabei – două sunete [ia], [iu], [ie].

Confundarea celor două poziţii existente ale vocalelor iotacizate provoacă apariţia unui şir de greşeli la scrierea cuvintelor în clasele primare, iar în clasele mari – la analiza fonetică (redarea prin transcripţie fonetică). Evitarea unor astfel de greşeli se poate face prin citirea sistematică a cuvintelor (cu o articulaţie corectă), în care literele [я], [ю], [э] să se găsească la începutul cuvintelor: *Ievropa, iascravo, iunak*; la sfârşitul lor: *svitaie, molodaia, vîkonuiu*; precum şi analiza articulatorie a sunetelor în poziţiile discutate.

Practica demonstrează că elevii rostesc destul de frecvent la sfârşitul cuvintelor în loc de două sunete [ia], [iu], [ie] – numai unul – [a], [u], [e].

Unele abateri neînsemnate de la normele ortoepice se observă la pronunţarea consoanelor care se palatalizează prin iotacizare. Utilizarea analizei lingvistice comparative în cadrul unei limbi favorizează o articulaţie mai bună: *maliuie – litn'e, liudî – p'iut', reasnîi – m'iata.*

O atenţie deosebită trebuie să acordăm literei [ї], prezentă doar în limba ucraineană. După cum se observă, majoritatea elevilor articulează acest sunet ca [i], ceea ce provoacă şi apariţia unui număr considerabil de greşeli ortografice. Cauza acestor greşeli o găsim în natura articulatorie a celor două sunete. Conform clasificării, sunetul [j] (iot) este consoană

prepalatală, fricativă, sonoră, moale [7, p. 60], sunetul [i] – vocală, anterioară, nelabială, de intensitate [7, p. 60].

Obişnuiţi cu articularea consoanelor tari, inclusiv şi a sunetului [j], românilor le vine greu să schimbe poziţia organelor articulatorii şi să le orienteze spre formarea unui [j] moale. La lecţiile de limbă ucraineană se propun exerciţii speciale orientate spre o pronunţare „unită" a sunetelor [j] şi [i] în cuvintele de tipul: *prî[ii]jdjatî, [ii]jac, [ii]ja.*

Cu scopul diferenţierii pronunţării sunetelor ce se redau prin literele [é], [ï], utilizarea metodei de confruntare în cadrul aceleiaşi limbi este cea mai efectivă. De exemplu: h'eroi – h'eroii, crai – craii, urojai – urojaii [8, p. 155].

De menţionat, că în cazul unor astfel de confruntări pot fi comise greşeli la redarea literei [й] prin [i]. Aplicând cunoştinţele din limba maternă, elevii confundă adeseori îmbinările vocalelor de tipul [ai, oi, ui, îi] cu diftongii corespunzători ai limbii române [ai, oi, ui]. Sunetul [j] în limba ucraineană e unica semivocală, care după vocalele plenisone poate forma un gen aparte de diftong (de exemplu, în cuvintele: ceaj, zmij, napij) [1, p. 21].

II. Sistemul consonantic

Sistemul consonantic al limbilor ucraineană şi română e foarte bogat şi în majoritatea sa coincide prin specificul sonor.

Clasificarea consoanelor în limbile moderne literare ucraineană şi română se bazează pe principiile generale de formare a sunetelor consonante, realizându-se prin două aspecte principale: prin funcţionarea organului de vorbire principal şi prin metoda creării zgomotului.

Rolul aspectelor auxiliare ale clasificării revine împărţirii consoanelor în grupe conform sonorităţii şi corelaţiei dintre zgomot şi voce, iar în cazul limbii ucrainene – conform gradelor diferite de palatalizare.

După cum se ştie, conform clasificării consoanelor cu participarea vocii şi a zgomotului în limba ucraineană se deosebesc sunete sonore: [r, r', l, l', m, n, n', v, j]; zgomotoase sonore – b, d, d', z, z', j, dz, dz', dj, h, g, zgomotoase surde – p, f, t, t', s, s'.

În limba română clasificarea consoanelor preconizează împărţirea sunetelor în sonore şi surde, dintre care sunete sonore sunt [m, n, l, r], iar surde – p, f, t, ţ, s, c, ş, h.

Este certă o oarecare necorespundere în clasificarea unor consoane aparte la o grupă sau alta, ceea ce nu duce însă la încălcarea de către elevi a normelor ortoepice şi ortografice.

Sunetului românesc [g] îi corespunde sunetul ucrainean [ґ] – consoană postpalatală, explozivă, care în limba ucraineană se foloseşte într-un număr relativ mic de cuvinte moştenite sau provenite din limbi străine. Consoana

românească [h] este asemănătoare cu sunetul ucrainean [г]. Limba ucraineană face parte din limbile indoeuropene, în care oclusiva postpalatală [г] a trecut în sunetul gutural [г]. Acest fenomen este caracteristic şi pentru limbile bielorusă, slovacă şi altele.

În limba română fonemele corespunzătoare sunetelor din limba ucraineană [г] şi [h] se redau printr-o singură literă [h].

Clasificării consoanelor în tari şi moi îi sunt caracteristice deosebiri considerabile. În limba română pot fi moi doar două sunete – k' şi g', care se redau prin îmbinarea de litere [che, chi] şi [ghe, ghi]. Celelalte consoane, indiferent de mediul fonetic, rămân tari.

Limba ucraineană însă se caracterizează prin câteva grade de palatalizare a consoanelor, dintre care cel mai înalt grad revine consoanelor dentale. După ele urmează consoanele labiale, apoi cele posterioare şi vibrantul [r].

În afară de aceasta, palatalizarea se realizează în poziţii clar delimitate:

1) toate consoanele înainte de vocala [i], cu excepţia cazurilor când ele sunt separate de o pauză între prefix şi rădăcină sau între părţile cuvintelor compuse;

2) consoanele prepalatale [d, t, z, s, dz, ţ, l, n] înainte de alte consoane moi şi înainte de [j] (iot), de exemplu: *d'n'i, z'n'atí*.

Fonemul [č] în limba ucraineană e consoană tare, în limba română acest sunet se formează doar în poziţii fonetice concrete – /č/ c+e, c+i; ca şi sunetul /ğ/ g+e, g+i, care se redă în limba ucraineană cu îmbinarea de sunete [dj]. Specifice limbii ucrainene sunt sunetele dz, dz' şi litera [щ], care redă sunetele [şci].

III. *Normele ortoepice*

Normelor ortoepice ale ambelor limbi de asemenea le sunt caracteristice particularităţi diferite. Limbii române, spre deosebire de cea ucraineană, nu-i sunt caracteristice fenomene de asimilare a consoanelor, simplificări în grupele de consoane, prezenţa diferitelor variante de sunete în dependenţă de poziţia lor în cuvinte.

Însuşirea normelor ortoepice este strâns legată de particularităţile ortografice.

Metoda principală de lucru constă în cercetarea contrastivă a normelor ortoepice ale limbilor ucraineană şi română, cu scopul de a înlesni însuşirea corectă a acelor caracteristici care le deosebesc. Astfel se propun trei etape de studiere a limbii ucrainene la nivel ortoepic:

1. explicarea normelor ortoepice şi rostirea sunetului;
2. exerciţii de însuşire a normelor ortoepice;
3. verificarea gradului de însuşire.

La conştientizarea normelor ortoepice, la formarea simţului limbii, la diferenţierea sunetelor limbilor respective contribuie exerciţiile de recunoaştere a sunetelor după auz. În formarea deprinderilor ortoepice, în majoritatea cazurilor, succesul depinde de măsura în care profesorul este atent la pronunţare. În acest caz, o importanţă deosebită îi revine metodicii de corectare a greşelilor. Din punct de vedere psihologic, nu se recomandă ca elevul să fie corectat în timpul răspunsului, deoarece el va repeta mecanic după profesor, fără ca să sesizeze greşeala sa. Elevul trebuie întrerupt, apoi i se demonstrează cum trebuie pronunţat corect sunetul sau cuvântul (se explică poziţia organelor articulatorii). După aceea se reia pronunţarea în cor cu toată clasa. E important să se organizeze şi controlul reciproc al pronunţării, în cadrul căruia se aplică un anumit model de corectare.

Aşadar, în timpul formării deprinderilor de pronunţare corectă în limba ucraineană literară se iau în considerare mai mulţi factori, care într-un fel sau altul influenţează acest proces [8, p. 140].

Comparând cunoştinţele, capacităţile şi deprinderile, formate la lecţiile de limba maternă în timpul studierii temelor de fonetică, cu acele cunoştinţe care trebuiesc însuşite la lecţiile de limba ucraineană, e necesar să menţionăm că unele dintre ele pot avea o aplicare pozitivă, iar altele interferează.

Comune pentru ambele limbi sunt noţiunile: despre sunetele limbii şi locul de formare a acestora; despre vocale şi consoane şi despre clasificarea lor; despre accent şi silabă; despre priceperea de a face o analiză fonetică. Profesorul trebuie să aibă ca bază materialul în limba maternă, pentru a realiza cu maximum de eficienţă transferul de cunoştinţe, priceperi şi deprinderi dintr-o limbă în alta. Desigur, se vor folosi şi cazurile de interferenţă.

În acest scop este necesară realizarea unor analize contrastive, în baza cărora profesorul va putea determina corect obiectivele studierii pentru ca, în ultimă instanţă, să le rezolve efectiv.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1 A. O. Bileţki, *Despre limbă şi lingvistică*, Kiev, „Artec", 1996.

2 E. Berea-Găgeanu, D. Moigrădeanu, F. D. Popescu, C. Tabarcea, *Limba romană*, vol. I, Editura Didactică şi Pedagogică, R. A., Bucureşti, 1992.

3 A. Bronsika, *Aspectul lingvo-ukrainean în predarea limbii ucrainene ca limbă străină*, în: „Divoslovo", nr. 7, 2000, p. 43–44.

4 V.T. Busel, *DEX al limbii ucrainene contemporane*, Kiev, 2003.
5 P. S. Dudik, *Limba ucraineană*. Partea I, Kiev, 1988.
6 O. Ponomariv, *Fonemele* r *şi* ŕ, în „Ridni djerela", nr. 2, 2003, p. 12–15.
7 M. I. Pliuşci, *Limba ucraineană literară contemporană*, Kiev, 1994.
8 O. N. Horoşkovsika, *Sistemul lingvodidactic de însuşire a limbii ucrainene în clasele primare*, Kiev, 1999.

SUMMARY

The article delas with the comparative analysis of phonetic systems of Ukrainian and Romanian languages. The comparison of sound phenomena gives the possibility to designate the proper methods of approach and ways in the process of study of Ukrainian language as the official one. The author writes about the apportionment of common phonetic features of both languages, under the condition of their working up the positive transference of pupils" knowledge takes place, and distinct features, in case of their study the interference of skills and commitment of errors are observed.

The analysis of phonetic systems has been made within the requirements of educational programmes of institutions of the 1st–2nd levels of accreditation in Ukraine, as a result of the research work the conclusions about common and distinct features in the vocalism and consonantism of both languages, the errors, which are committed owing, to their misunderstanding or unconsciousness have been described, the methodical ways of warning and overcoming of phonetic errors have been outlined.

The specificity of the articulation of the (Ukro) sounds and sound combinations in Ukrainian language has been described in comparison with Romanian, the causal connection between the forming of the correct sound articulation and orthographic skill has been observed.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ISTORIOGRAFIEI DEDICATE ETNOGRAFULUI SIMION FLOREA MARIAN

Antonie Moisei

Cernăuți

Simion Florea Marian este una din cele mai cunoscute personalități din etnografia românească. Grație unei munci neobosite, el a colectat pentru poporul său un valoros tezaur spiritual. Numit – pe drept cuvânt – de către Bogdan Petriceicu Hasdeu „singurul etnograf român", prin activitatea științifică și-a făcut cunoscut numele dincolo de hotarele patriei sale.

Format sub influența școlii romantice, Simion Florea Marian a fost un ferm adept al școlii etnopsihologice, anunțând totodată școala sociologică în etnografia română.

Istoriografia dedicată lui Simion Florea Marian, comparativ cu cea a altor buni cunoscători ai culturii tradiționale bucovinene (Ion Sbiera, Dimitrie Dan, Leonida Bodnărescu, Elena Niculiță-Voronca ș.a.), e mult mai voluminoasă și temeinică. Diversitatea ei ne permite o grupare tematică, fapt pentru care vom evidenția: 1) lucrări cu caracter biografic; 2) lucrări în care se analizează activitatea lui scriitoricească; 3) materiale ce studiază contribuțiile lui științifice; 4) studii care apreciază locul ocupat în procesul de constituire a etnografiei românești; 5) articole cu caracter enciclopedic. Mai importante însă pot fi considerate: 1) lucrările dedicate activității etnografice a lui Simion Florea Marian; 2) materialele inedite ce au văzut lumina tiparului; 3) studiile referitoare la cercetarea patrimoniului manuscris; 4) investigațiile monografice; 5) articolele introductive la colecțiile lui etnografice.

Primele informații despre Simion Florea Marian apar la mijlocul anilor '70 ai secolului al XIX-lea. În 1875, filologul francez P. Meyer publica știri despre activitatea etnografului bucovinean în două reviste de specialitate: „Biblioteca Școlii din Chartre" (Paris) și „Darea de seamă a Societății Filologice pe anii 1875–1876" (Londra), în timp ce, în limba română, unul dintre articolele sale era inserat în revista „Convorbiri literare"[1]. Un an mai târziu, în 1876, lucrarea de sinteză a lui Vasile G. Pop, *Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei de la început și până astăzi*[2] acorda un spațiu mai generos activității lui Marian; de fapt,

ea cuprindea aprecieri referitoare la primele investigații folclorice, cercetătorul fiind considerat „viitor savant cu perspectivă". La rândul ei, *Enciclopedia română* (1904), elaborată de Constantin Diaconovici includea un articol despre Simion Florea Marian semnat de Ion G. Sbiera[3].

Totuşi, viaţa şi activitatea ştiinţifică a lui Simion Florea Marian au fost supuse unei analize mai profunde după moartea sa. Concomitent cu editarea unui şir de memorii, din 1907 au fost publicate lucrări în care se încerca reconstituirea biografiei savantului. Dintre ele amintim micromonografia lui Liviu Marian, *Simion Florea Marian. Schiţe biografice*[4], ieşită de sub tipar la Bucureşti, în 1910 – aceasta fiind totodată şi primul dintre demersurile menite să surprindă descrierea complexă a vieţii şi creaţiei marelui etnograf. În cele nouăsprezece pagini, autorul expunea, detaliat, biografia tatălui său, de la anii de gimnaziu şi studenţia la Institutul Teologic din Cernăuţi şi până la serviciul duhovnicesc, activitatea de cercetare sau istoria distincţiilor sale etc. Erau, apoi, trecute în revistă lucrările ştiinţifice ale lui Simion Florea Marian publicate pe spesele Academiei de Ştiinţe, dar şi date din domeniul didactic ori din cel obştesc. Capitolele dedicate metodei de muncă ştiinţifică cotidiană şi ordinei de zi au servit ca bază pentru viitoarele articole şi monografii consacrate lui Simion Florea Marian.

La rândul său, Mihai Cărăuşu, ginerele lui Simion Florea Marian, a aprofundat informaţia despre casa părintească a savantului din Ilişeşti, publicând fotografii ce înfăţişează locuinţa, familia etc. În plus, Cărăuşu a dorit să înţeleagă şi care a fost efectul influenţei exercitate de către Vasile Alecsandri şi Bogdan Petriceicu Hasdeu asupra lui Simion Florea Marian, propunând, de asemenea, în anexe, o listă a celor mai importante lucrări etnografice aparţinând savantului[5].

Cât priveşte interesul acordat de către D. Florea-Rarişte genealogiei şi onomasticii familiei Marian, el poate părea firesc, ţinând cont de faptul că autorul provenea din acelaşi sat cu acesta. Tema a fost abordată pentru prima oară în articolul „Simion Florea Marian. Originea familiei. Originea numelui"[6], care cuprindea arborele genealogic al familiei savantului. De fapt, lucrarea a marcat începutul unei serii de articole[7], cu tematică similară, dedicate etnografului bucovinean, investigaţiile sale – mai ales pe tărâm filologic – conducând la rezultate inedite şi însemnate.

Activitatea obştească a lui Simion Florea Marian a fost prezentată în lucrările lui Gheorghe Giurcă[8] şi Paul Leu[9], cei doi autori propunând o analiză minuţioasă a informaţiei referitoare la implicarea savantului în activităţile desfăşurate de către Societatea „Şcoala Română", în fondarea Internatului de băieţi „Vasile Cocârlă" sau a claselor paralele cu limba română de predare.

De altfel, cercetătorului sucevean Paul Leu – care, practic, s-a consacrat muncii de investigare a operei lui Simion Florea Marian – îi aparţine o serie de articole ce surprind încercările de poet[10], dramaturg[11]

şi prozator[12] ale savantului. Acelaşi autor a elaborat lucrări care dezvăluie relaţiile, pe tărâm ştiinţific, ale lui Marian cu Titu Maiorescu[13] ori cu Vasile Alecsandri[14] sau momente importante din activitatea sa, precum cel al primirii lui în Academia Română[15]. Un subiect asemănător se regăseşte atât în articolul lui G. Alexe[16], care tratează dialogul stabilit între Marian şi folcloristul T. Bălăşel, cât şi în lucrarea lui Iordan Datcu, *Simion Florea Marian şi etnografii francezi*[17].

În rândurile care urmează, vom evidenţia un şir de articole dedicate memoriei etnografului şi care apreciază rolul lui în procesul de constituire a etnografiei româneşti. Dintre ele, o atenţie deosebită merită studiile semnate de Paul Leu[18], Iordan Datcu[19], Eugen Dimitriu[20], Ovidiu Bârlea[21], M. Boca[22], N. Jula[23], Zigu Ornea[24], George Podani[25]. Interesante ni se par cele aparţinând lui Paul Leu şi Iordan Datcu şi aceasta pentru că, pornind de la o bază factologică solidă, în ele se propune determinarea rolului şi a locului ocupat de Simion Florea Marian în ierarhia etnografilor români. La rândul său, Eugen Dimitriu aminteşte de concursurile, festivalurile şi festivităţile consacrate memoriei lui Simion Florea Marian, ca şi de organizarea casei-muzeu din Suceava etc. Despre dificultăţile survenite în procesul reeditării operelor lui Simion Florea Marian scrie şi Zigu Ornea, scopul articolului său, „Un nedreptăţit", fiind acela de a atrage atenţia asupra numărului mare de termeni teologici utilizaţi de către etnograful român, număr poate prea mare pentru a fi pe placul recenzorilor marxişti (iritaţi, oricum, de poziţia cercetătorului în structura ecleziastică). De asemenea, merită a fi amintit şi articolul muzeografiei Aura Doina Clopotari, custode al Fondului memorial din Suceava, în care se vorbeşte despre istoria întemeierii muzeului, despre manuscrisele savantului, despre biblioteca şi expoziţia care dau valoare acestui aşezământ. Insistând asupra importanţei operei lui Simion Florea Marian în cadrul ştiinţei etnologice româneşti, autoarea accentuează ideea potrivit căreia casa memorială a etnografului Marian e unică în România. De fapt, multe dintre consideraţiile deja expuse se regăsesc în articolul lui George Podani, publicat în limbile română şi ucraineană, şi care reiterează opinia conform căreia despre Simion Florea Marian se poate spune că este un „clasic" al ştiinţei etnografice româneşti[26].

Dincolo de toate aceste aprecieri, o simplă privire asupra titlurilor apărute în publicaţii, periodice, dicţionare, monografii sau sinteze, ne indică faptul că anul 1968 este unul cu valoare-simbol pentru istoriografia dedicată lui Simion Florea Marian. Prima analiză concretă a lucrărilor fundamentale se regăseşte în dicţionarul *Folcloriştii şi folcloristica românească*[27], aparţinând profesorului Ion Chiţimia de la Universitatea din Bucureşti[28]. Alături de datele biografice binecunoscute, el a sondat interesele literare şi istorice ale savantului, activitatea lui în domeniul folcloristicii şi etnografiei, publicând, de asemenea, lista lucrărilor (145 titluri) pe care le-a şi împărţit, tematic, în grupe şi subgrupe. În dicţionarul amintit, locul

lui Simion Florea Marian e situat lângă cel al lui Vasile Alecsandri şi Bogdan Petriceicu Hasdeu, fapt ce semnifică, în esenţă, recunoaşterea meritelor savantului bucovinean în etnografia românească.

Tot în anul 1968 a fost editată culegerea lui G. Vrabie, *Folcloristica română. Evoluţie, curente, metode*[29], lucrare care, deşi conţine informaţii mai „modeste" din punctul de vedere al ineditului, apreciază obiectiv rolul lui Simion Florea Marian în procesul evoluţiei etnografiei româneşti, vorbindu-se chiar despre o „creangă de aur" a poporului român[30]. Lucrarea interesează şi din perspectiva încercării de a pune, faţă în faţă, coordonatele creaţiei lui Marian şi cele ale operei vestitului etnograf englez J. Frezer.

Activitatea ştiinţifică desfăşurată de către Simion Florea Marian a devenit un subiect predilect pentru specialiştii din domeniu, cu precădere după 1974. Aşa se explică prezenţa permanentă a informaţiei referitoare la cercetătorul bucovinean în lucrări capitale, dicţionare sau sinteze precum *Istoria folcloristicii româneşti* (1974, autor Ovidiu Bârlea)[31], *Folcloriştii români* (1977, autor V. Ene)[32], *Dicţionarul folcloriştilor. Folclor literar românesc* (1979, autori Iordan Datcu şi S. Stroiescu)[33], *Dicţionarul etnologilor români* (vol. II, 1998, autor Iordan Datcu)[34] ş.a. Desigur, în majoritate, aceste ediţii cuprind doar scurte date biografice, cele mai importante lucrări ale savantului ori bibliografia consacrată vieţii şi activităţii ştiinţifice a lui Simion Florea Marian.

Cât priveşte încercarea de clasificare a scrierilor lui Simion Florea Marian, ea apare chiar la începutul secolului XX, printre iniţiatori figurând şi numele lui Ilarie Chendi[35]. Supunând unei temeinice analize formularea şi stilul utilizate de etnograful român, comparativ cu cele ale savanţilor germani, criticul literar aprecia, la Simion Florea Marian, caracterul „adecvat" al limbajului. De asemenea, potrivit concepţiei lui Chendi, scrierile lui Simion Florea Marian consacrate culturii spirituale a poporului român pot fi sistematizate, după temă, în trei grupe: lucrări care descriu momentele de referinţă din viaţa omului, lucrări care abordează problematica credinţelor populare, lucrări despre percepţia naturii de către om. Din această ultimă categorie fac parte: *Insectele în limba, obiceiurile şi credinţele poporului român*, *Ornitologia populară română*, manuscrisul *Botanica populară română*. Rezultatele unor asemenea investigaţii – conform aprecierii lui Ilarie Chendi – aparţin unui adevărat savant-naturalist, ele rămânând şi pentru posteritate un real fundament al cercetărilor în acest domeniu.

În acelaşi registru, al analizei materialului etnografic masiv acumulat de Simion Florea Marian, se înscriu şi cercetările realizate în perioada interbelică. Savantul austriac S. Dische reliefa trăsătura caracteristică a moştenirii etnografice lăsate de Marian, moştenire ce permitea reconstituirea unor practici sau obiceiuri, dispărute pe parcursul mai multor secole[36].

Un aport considerabil la cunoaşterea metodologiei de lucru a lui Simion Florea Marian l-a adus şi cercetătorul român Vasile Andrucovici[37], care a analizat două din cele mai importante metode de muncă ale etnografului: răspândirea anchetelor prin intermediul ediţiilor periodice şi contactul personal cu creatorul popular. N-a rămas în afara atenţiei lui Vasile Andrucovici nici instrumentarul de muncă al lui Marian, relaţiile lui cu etnografii contemporani, biblioteca de specialitate, erudiţia savantului.

Etnologul român Ilie Moise a urmărit, la rându-i, influenţa lui Bogdan Petriceicu Hasdeu asupra formării, la Simion Florea Marian, a viziunii etnologice asupra culturii tradiţionale româneşti. Conform opiniei sale, activitatea lui Simion Florea Marian a evoluat pe două direcţii: culegerea materialului folcloric – aspect caracteristic pentru etapa iniţială a formării sale – şi investigaţia anumitor momente importante în viaţa omului: naşterea, nunta, înmormântarea, sărbătorile etc. Cercetătorul atrăgea atenţia asupra lucrărilor etnografice care au îmbogăţit, deopotrivă, limba literară şi terminologia ştiinţifică: *Cromatica poporului român*, *Ornitologia populară românească*, *Insectele în limbă, obiceiurile şi credinţele poporului român*[38].

Un succes incontestabil în cercetarea activităţii etnografice a lui Simion Florea Marian l-a reprezentat editarea, de către Muzeul Etnografic din Suceava, în anul 2000, a culegerii: *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*[39]. Volumul omagial cuprinde o serie de lucrări speciale, menite să contribuie la lărgirea problematicii amintite. În acest sens, merită evidenţiate articolele semnate de Mircea Fotea[40], Paul Leu[41], Ion Popescu-Sireteanu[42], M. Cojocaru[43] ş.a.[44] În articolul lui Mircea Fotea, de exemplu, activitatea ştiinţifică a lui Simion Florea Marian e divizată în trei etape: I – 1866–1869; II – 1869-1881; III – 1882–1907. După părerea cercetătorului, în prima etapă, Simion Florea Marian s-ar fi aflat sub influenţa coordonatelor „şcolii romantice", aşa cum fuseseră ele înţelese de către Vasile Alecsandri; în a doua etapă, Marian şi-ar fi perfecţionat metoda de lucru graţie influenţelor venite din partea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, în timp ce în a treia perioadă, el şi-ar fi găsit propria cale de urmat. Conform determinării lui Mircea Fotea, lucrările ştiinţifice ale lui Simion Florea Marian, apărute pe parcursul etapei finale din activitatea sa, pot fi împărţite în două grupe: lucrări folclorice şi studii dedicate culturii tradiţionale a poporului român. Şi articolul lui Paul Leu analizează aportul lui Simion Florea Marian la etnobotanica românească şi mondială.

Spre deosebire de Mircea Fotea şi Paul Leu, lucrarea lui Ion Popescu-Sireteanu este circumscrisă studierii specificului materialului etnografic bucovinean în lucrările lui Simion Florea Marian, reeditate în 1981 sub titlul *Legende istorice din Bucovina* (coordonator Paul Leu), identificând, totodată, o mulţime impresionantă de denumiri topice bucovinene.

Dar interes prezintă şi restituţiile documentare referitoare atât la viaţa cât şi la activitatea ştiinţifică a lui Simion Florea Marian. Dintre ele trebuie menţionate „Corespondenţa lui V. G. Pop către Simion Florea Marian" (1983, autori Petru Froicu şi Eugen Dimitriu)[45] – în care se reflectă prietenia şi colaborarea dintre cei doi cercetători români – şi „Simeon Florea Marian, inedit" (1991, autor Stelian Mândruţ)[46] – în care a fost publicată, pentru prima oară, scrisoarea lui Simion Florea Marian către I. Ciocan (colegul lui Marian de la gimnaziul din Năsăud). Alte mărturii documentare sunt puse în circuitul ştiinţific de către Adrian Fochi şi N. Mironescu[47], care publică trei epistole ale lui Simion Florea Marian către B. P. Hasdeu; scrisorile, descoperite în Arhivele Statului din Bucureşti (fondul manuscriselor lui Bogdan Petriceicu Hasdeu), conţin detalii, necunoscute până atunci, ale colaborării celor doi renumiţi savanţi: planurile pe viitor, împărtăşite de Simion Florea Marian lui Hasdeu, schimbul de informaţie şi cărţi, concepţia lui Marian asupra metodologiei de culegere a materialului etnofolcloric.

Atenţia cercetătorilor români a fost atrasă, de asemenea, de patrimoniul manuscris al lui Simion Florea Marian. Printre articolele care tratează acest subiect pot fi amintite cele ale lui N. Jula[48], Paul Leu[49], Elena Brânduşa Steiciuc[50], Aura Doina Clopotari[51] ş.a. Ele semnalează tezaurul manuscris al lui Simion Florea Marian, păstrat în *Fondul memorial-documentar* al Casei-muzeu „Simion Florea Marian" din Suceava şi în *Fondul de manuscrise ale lui Simion Florea Marian* aflat în Biblioteca Naţională a Academiei Române. Cercetările minuţioase întreprinse relevă: însemnările făcute de Marian în timpul sau după peregrinările sale în Transilvania, textele discursurilor ţinute în faţa elevilor de la gimnaziul din Suceava, manualul de religie elaborat de el sau lucrări precum *Botanica poporului român*, *Mitologia populară românească*, *Tinereţea la români* ş.a.

Prima monografie închinată vieţii şi activităţii ştiinţifice a lui Simion Florea Marian a fost publicată în 1987 de către profesorul de la Facultatea de Litere a Universităţii din Iaşi – Mircea Fotea, lucrarea purtând titlul *Simion Florea Marian folclorist şi etnograf*[52]. În paginile ei, autorul şi-a expus opinia despre locul ocupat de savant în timpul său şi în prezent, analizând temeinic activitatea ştiinţifică a lui Simion Florea Marian, de la începutul acumulării materialului folcloric şi căutarea căii proprii în ştiinţă şi până la perioada redactării monografiilor fundamentale etc. O atenţie sporită merită şi clasificarea lucrărilor etnografice ale lui Simion Florea Marian, clasificare propusă de autor: I – lucrări dedicate momentelor cruciale din viaţă (*Naşterea la români*, *Nunta la români*, *Înmormântarea la români*); II – lucrări din ciclul de obiceiuri calendaristice (*Sărbătorile la români*, în trei volume); III – lucrări dedicate denumirilor şi termenilor populari (*Ornitologia poporană română*, *Cromatica poporului român* ş.a.). Desigur, şi profesorul Fotea insistă asupra scrierilor inedite lăsate de Simion

Florea Marian, organizând, într-un capitol aparte, patrimoniul manuscris al savantului bucovinean.

Monografia elaborată de Paul Leu, *Simion Florea Marian*[53], a fost publicată în 1996, fiind reeditată apoi în 1999 sub titlul *Ctitorul etnografiei româneşti*[54]. Analiza activităţii ştiinţifice a etnografului a fost, şi de această dată, însoţită de un bogat material documentar descoperit în fondurile Casei-muzeu din Suceava. În comparaţie cu monografia semnată de Mircea Fotea, lucrarea lui Paul Leu păstrează o structură mai tradiţională, ea evidenţiindu-se printr-o străduinţă şi scrupulozitate mai mare a investigaţiei. În paginile ei sunt inserate descrierea vieţii lui Simion Florea Marian, începând cu genealogia neamului şi terminând cu înmormântarea savantului; destul de minuţios e studiată activitatea ştiinţifică, dar şi interesul lui faţă de povestea populară. În ochii cititorului, în viziunea lui Paul Leu, Marian reînvie deopotrivă ca „păstor de suflete" şi ca „autor de manuale". Monografia e completată printr-o amplă bibliografie, un glosar de nume şi alte anexe.

Desigur, nu pot fi omise rezultatele investigaţiilor întreprinse în ultimii ani, ca de pildă, cele ale cercetătoarei bucureştene A. Olteanu care însoţesc volumele *Botanica românească* (2000)[55], *Mitologia românească* (2000)[56], sau cum este „Cuvântul înainte" al lui Iordan Datcu la monografia lui Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români* (2001)[57].

În istoriografia ucraineană, informaţii despre Simion Florea Marian se regăsesc în lucrarea universitarului român Grigore Bostan, *Poezia populară românească în spaţiul carpato-nistrean*[58]. În ea, autorul tratează activitatea savantului bucovinean în domeniul folcloristicii, insistând asupra specificului materialului etnofolcloric prezent în scrierile despre obiceiurile familiale şi calendaristice, în basme, balade, doine etc.[59]. Într-o altă lucrare a lui Grigore Bostan, realizată, de această dată, în colaborare cu Lora Bostan[60], îşi găseşte loc şi textul uneia din legendele culese de Simion Florea Marian şi mai puţin cunoscute: „Cetatea tătarilor"[61]. Alături de cele două volume amintite, pe lângă o întreagă serie de articole consacrate lui Simion Florea Marian[62], trebuie menţionată şi lucrarea intitulată *Simion Florea Marian – etnograf al Bucovinei* (2003)[63] şi apreciată drept prima monografie dedicată savantului în afara României.

În concluzie, istoriografia despre Simion Florea Marian se desfăşoară pe o durată de timp ce depăşeşte un secol, însumând o literatură bogată şi care abordează diferite aspecte ale problemei. Chiar şi aşa, creaţia etnografului român mai reclamă noi cercetări, specificul bucovinean rămânând încă necunoscut pe de-a-ntregul. Actualele posibilităţi de investigaţie, interesul manifestat pentru restituirea valorilor culturii româneşti impun o continuare a demersurilor începute anterior, în scopul redării operei lui Simion Florea Marian în circuitul ştiinţific românesc, ucrainean şi nu numai.

NOTE:

1 *Raportul dlui Paul Meyer*, „Convorbiri literare", IX, 1875, nr.8, p. 332.
2 Vasile G. Pop, *Conspect asupra literaturii române şi scriitorilor ei de la început şi până astăzi*, partea a II-a, Bucureşti, 1876.
3 Ion Sbiera, *S. Fl. Marian*, în *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 206.
4 Liviu Marian, *Simion Florea Marian. Schiţe biografice*, Bucureşti, 1910, 19 p.
5 Mihai Cărăuşu, *Simion Florea Marian. Schiţă biografică*, „Suceava – Anuarul Muzeului Judeţean", V, 1977, p. 191–204.
6 D. Florea Rarişte, *Simion Florea Marian. Originea familiei. Originea numelui*, „Arhiva" (Iaşi), XLVII, 1940, nr. 12, p. 116–199.
7 Idem, *Contribuţia lui S. F. Marian la cunoaşterea şi studiul limbii române*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «A.I. Cuza» din Iaşi", tom. IV, secţiunea III, 1953, p. 215–222; idem, *50 de ani de la moartea folcloristului Simion Florea Marian*, „Steaua" (Cluj-Napoca), IX, 1957, nr.4, p. 71–75; idem, *Contribuţia lui Simion Florea Marian la cunoaşterea şi studiul limbii române*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «A.I. Cuza» din Iaşi", tom. IV, secţiunea III, 1953, p. 215–222.
8 Gheorghe Giurcă, *Simion Florea Marian, promotor al învăţământului din Suceava*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 53–58.
9 Paul Leu, *Simion Florea Marian, profesor la gimnaziul din Suceava*, „Suceava – Anuarul Muzeului Judeţean", XIII–XIV, 1986–1987, p. 49–61; idem, *Simion Florea Marian, profesor la gimnaziul din Suceava*, „Suceava – Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei", XXI, 1994, p. 459–463.
10 Idem, *Simion Florea Marian, poetul (I)*, „Zori noi", XXXI, 1977, nr. 8672, p. 3; idem, *Simion Florea Marian, poetul (II)*, „Zori noi", XXXI, 1977, nr. 8682, p. 3.
11 Idem, *Încercări dramatice ale lui Simion Florea Marian*, „Zori noi", XXXI, 1977, nr. 8693, p. 3.
12 Idem, *Scriitorul Simion Florea Marian*, „Buletinul de informare şi documentare metodico-ştiinţifică. Suceava", vol. II, 1988, p. 151–158.
13 Idem, *Din relaţiile lui Simion Florea Marian cu Titu Maiorescu*, „Zori noi", XXIX, 1975, nr. 8235, p. 5; idem, *Consideraţii privitoare la relaţiile dintre V. Alecsandri şi Simion Florea Marian*, „Zori noi", XXVIII, 1972, nr. 7737, p. 3.
14 Idem, *Consideraţii privitoare la relaţiile dintre V. Alecsandri şi Simion Florea Marian*, „Zori noi", XXVIII, 1972, nr. 7737, p. 3.
15 Idem, *Primirea lui Simion Florea Marian în Academia Română*, „Cercetări istorice" (Iaşi), 1980, p. 421–428.
16 G. Alexe, *La 50 de ani de la moartea preotului folclorist S.Fl. Marian. Legăturile lui cu preotul folclorist T. Bălăşel*, „Mitropolia Olteniei", 1957, nr. 9, p. 482–486.
17 Iordan Datcu, *Simion Florea Marian şi etnografii francezi*, „Manuscriptum", VII, 1977, nr. 4, p. 181–182.

18 Paul Leu, *Simion Florea Marian în contemporaneitatea sa europeană*, „Cercetări istorice" (Iaşi), VII, 1977, p. 543–554; idem, *Ecouri naţionale şi internaţionale la moartea lui Simion Florea Marian*, „Cercetări istorice" (Iaşi), IX–X, 1978–1979, p. 673–678; idem, *Introducere* la vol. Simion Florea Marian, *Legende istorice din Bucovina*, ediţie îngrijită de Paul Leu, Iaşi, Editura Junimea, 1981, p. VII–VIII.

19 Iordan Datcu, *Simion Florea Marian – 150*, „Steaua", 1997, nr. 9–10, p. 15; idem, *Posteritatea operei lui Simion Florea Marian*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 21–28.

20 Eugen Dimitriu, *Simion Florea Marian – comemorarea marelui etnograf şi folclorist*, „Suceava – Anuarul Muzeului Judeţean", IX, 1982, p. 29–38.

21 Ovidiu Bârlea, *Cincizeci de ani de la moartea lui Simion Florea Marian*, „Revista de folclor", 1957, nr. 3, p. 122–123.

22 M. Boca, *Preotul folclorist Simion Florea Marian (1847–1907), 50 de ani de la moartea* sa, „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 1957, p. 317–322.

23 N. Jula, *Simion Florea Marian*, „Luceafărul", 1967, nr. 30, p. 11.

24 Zigu Ornea, *Un nedreptăţit*, „România literară", 1992, nr. 21, p. 11.

25 George Podani, *Simion Florea Marian, un clasic al ştiinţei etnofolclorice*, „Lumea Carpatică", 2002, nr. 4, p. 38–41.

26 *Ibidem*, p. 38.

27 Ion C. Chiţimia, *Folcloriştii şi folcloristica românească*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii România, 1968, 404 p.

28 *Ibidem*, p. 159–191.

29 George Vrabie, *Folcloristica română. Evoluţie, curente, metode*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, 446 p.

30 *Ibidem*, p. 215.

31 Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974, 597 p.

32 V. Ene, *Folcloriştii români*, Timişoara, Editura Facla, 1977, 203 p.

33 Iordan Datcu, S. Stroiescu, *Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, 501 p.

34 Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români*, vol. II, Bucureşti, Editura Saeculum IO, 1998, 327 p.

35 Ilarie Chendi, *Părintele Simion Florea Marian*, „Gazeta Bucovinei" (Cernăuţi), VII, 1907, nr. 9, p. 13.

36 S. Dische, *Amintiri despre Simion Florea Marian*, „Glasul Bucovinei" (Cernăuţi), XVIII, 1935, nr. 4518, p. 213, 374.

37 Vasile Andrucovici, *Contribuţii la cunoaşterea metodologiei cercetării la S. F. Marian*, „Suceava – Anuarul Muzeului Judeţean", V, 1978, p. 413–420.

38 I. Moise, *Simion Florea Marian sau viziunea etnologică asupra culturii tradiţionale româneşti*, „Revista de etnografie şi folclor", 1995, nr. 3, p. 277.

39 *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian, Cuvânt înainte*: N. Cojocaru, Suceava, 2000, 78 p.

40 Mircea Fotea, *Simion Florea Marian. Etapele activităţii sale de folclorist şi etnograf*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 916.

41 Paul Leu, *Simion Florea Marian, ctitorul etnobotanicei române*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 35–40.
42 Ion Popescu Sireteanu, *Bucovina în legendele istorice culese de Simion Florea Marian*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 41–52.
43 N. Cojocaru, *Simion Florea Marian, personalitate teologică în folcloristica românească*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 17–20.
44 L. Berdan, *Simion Florea Marian, trilogia vieţii: I. Naşterea*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 29–34; S. Cărăuşu, F. Cărăuşu, *Observaţie de medicină populară în opera folcloristului Simeon Florea Marian*, în vol. *Studii şi comunicări. Simion Florea Marian*, Suceava, 2000, p. 65–70.
45 Petru Froicu, Eugen Dimitriu, *Corespondenţa lui Vasile Gr. Pop către Simion Florea Marian*, „Buletin ştiinţific al Institutului de Învăţământ Superior Suceava Lucrările Laboratorului de cercetări istorice", Suceava, 1983, p. 111–113.
46 Stelian Mândruţ, *Simion Florea Marian, inedit*, „Anuarul Arhivei de Folclor" (Cluj-Napoca), VIII–XI, 1991, p. 191–195.
47 Adrian Fochi, N. Mironescu, *Contribuţii la cunoaşterea vieţii şi operei lui Simion Florea Marian*, „Revista de folclor", V, 1960, nr. 1–2, p. 134–136.
48 N. Jula, *Lucrări inedite ale lui Simion Florea Marian*, „Revista de folclor", III, 1958, nr. 3, p. 115–118.
49 Paul Leu, *Simion Florea Marian pe urmele lui Avram Iancu*, în vol. *Comunicări şi referate metodico-ştiinţifice. Limba şi literatura română*, Suceava, 1980, p. 178–192; idem, *Marian S. F. inedit. Prefaţă la „Botanica poporană română"*, în „Convorbiri literare", 1983, nr. 5, p. III; idem, *Un inedit manual de religie la Suceava*, „Bucovina literară", II, 1991, nr. 11–12, p. 2–3.
50 Elena Brânduşa Steiciuc, *Contribuţii la cunoaşterea ineditelor lui Simeon Florea Marian*, „Revista de etnografie şi folclor", 1988, nr. 3, p. 269–272.
51 Aura Doina Clopotari, *Un capitol inedit din botanica poporană română de S. F. Marian. Trestia*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei", XIX, 1990–1991–1992, p. 341–350; idem, *„Junetea la români" de Simion Florea Marian*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei", XX, 1993, p. 239–246.
52 Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian folclorist şi etnograf*, Bucureşti, Editura Minerva, 1987, 244 p.
53 Paul Leu, *Simion Florea Marian. Monografie*, Suceava, Editura Euroland, 1996, 456 p.
54 Idem, *Ctitorul etnografiei române*, Suceava, Editura Euroland, 1999, vol. I, 560 p.; vol. II, 472 p.
55 Simion Florea Marian, *Botanică românească*, A. Olteanu, *Cuvânt înainte*, Bucureşti, Editura Paideia, 2000, p. 5–14.
56 *Ibidem*, p. 5–11.
57 Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, ediţie îngrijită şi introducere de Iordan Datcu, vol. I, Bucureşti, Editura „Grai şi suflet – Cultura Naţională", 2001, p. V–XV.
58 Grigore Bostan, *Poezia populară românească în spaţiul carpato-nistrean. Istoriografie, studiu comparat, texte*, Iaşi, Editura Cantes, 1998, 280 p.

59 *Ibidem*, p. 16–22.
60 Grigore Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, Cernăuți, 2000, 638 p.
61 *Ibidem*, p. 65–70.
62 A. A. Moisei, *Simion Florea Marian (1847–1907) – doslinok etnografii Bucovono,* on *Potannia starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnologii*, Cernivți, Zoloti litavrî, T. I, 2001, p. 335–339; A. A. Moisei, *Prația S. F. Mariana, „Sviata u rumuniv" iak vajlîve djerelo z etnografii Pivnicinoi Bucovînî*, „Bucovînskiy istorikoetnograficinîi visnîk", Cernivți, 2001, Vîp. 3, p. 133–134; G., Kojeleanko A. Moisei, *Simeina obriadovisti v etnograficiniy spadşcini S. F. Mariana*, on *Potannia starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnologii, Zbirnîk naukovîh prați*, Cernivți, Zoloti litavro, T. I, 2002, p. 278–290; G. Kojeleanko, A. Moisei, *Kalendarna obriadovisti bukovonsikih rumuniv u doslidjeneah S. F. Mariana*, on *Potannia starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnologii, Zbirnîk naukovîh prați*, Cernivți, Zoloti litavro, T. II, 2002, p. 179–187; A. Moisei, *Prația S. F. Mariana „Rumunska narodna ornitologia" iak vajlîve djerelo z etnografii Bukovînî*, on *Materialî studentskoi naukovoi konferenții. Gumanitarni naukî*, Cernivți, Ruta, 2002, kn. 1, p 81–82; G. Kojeleanko, A. Moisei, *Ucini ta poslidovnoko etnografa S. F. Mariana*, on *Potannia starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnologii, Zbirnîk naukovîh prați*, Cernivți, Zoloti litavrî, T. I (15), 2003, p. 170–177; A. Moisei, *Budonok a–('a–muzei S. F. Mariana v Suceavi*, on *Materialî studentskoi naukovoi konferenții 14–15 travnia 2003 roku,* Cernivți, Ruta, 2003, kn. 2, p 131–132; A. Moisei, *Porivnialna harakterîstîka kulturî i pobutu ukrainţiv i rumuniv Bucovînî u prațiah rumunskih etnografiv (druga polovîna XIX – poceatok XX st.* on *Potannia starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnologii, Zbirnîk naukovîh prați*, Cernivți, Zoloti litavrî, T. II, 2003, p. 228–240; A. Moisei, O. Şchiopu, *Naukova şcola B. P. Hasdeu ta ii vplîv na S. F. Mariana, Materialî studentskoi naukovoi konferenții 14–15 travnia 2003 roku,* Cernivți, Ruta, 2003, kn. 2, p. 263–264.
63 A. Moisei, *Simion Florea Marian – etnograf Bucovînî*, Cernivți, Ruta, 2003, 160 p.

SUMMARY

The current article is meant as a survey of the studies dedicated to the life and work of Simion Florea Marian, one of the most representative researchers of Romanian folk culture at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Starting from the observation that the historiography of the topic, as compared to the writings about other notable experts in Bucovinian traditions, is much ampler and more thorough, the author attempt to highlight the monographs compiled both by contemporaries of the ethnographer and the posterity: materials focusing on the study of S.F. Marian's activity, posthumous publication of his manuscripts and studies referring to the research of the manuscript patrimony.

RĂSFOIND PRESA CERNĂUȚEANĂ

Vasile Tărâțeanu

Cernăuți

I.

După cum se știe în momentul de față în spațiul informațional din actuala regiune Cernăuți, spre deosebire de perioada de până în 1991, apar mai multe publicații în limba română.

Şi lucrul acesta nu poate să nu bucure publicul cititor din rândurile populației românești a ținutului, care, împreună cu reprezentanții minorității noastre din regiunile Odesa şi Transcarpatică, Nicolaev, Herson, din orașul Kiev şi din alte localități ucrainene, constituie cea de a treia etnie din Ucraina din punct de vedere numeric. Or, până la acea renaştere, declanşată la sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, în regiunea noastră apărea doar o singură publicație în limba română, ziarul „Zorile Bucovinei", care până în 1967 a purtat titlul „Bucovina sovietică".

În perioada care a trecut de atunci, au apărut o duzină întreagă de publicații noi, deşi unele dintre ele, din cauza condițiilor economice impuse de perioada de tranziție şi – de ce n-am spune-o deschis? – în urma dezinteresului manifestat de instituțiile statului față de sprijinirea publicațiilor minorităților naționale, au încetat să mai apară ori au o periodicitate sporadică.

Oricum, nu putem spune că publicul cititor, dornic de informații şi de opinii diferite în diverse domenii, n-ar avea acum posibilitatea să se aboneze, să procure sau să obțină gratuit diverse publicații în limba română, fie că sunt tipărite în regiunea Cernăuți, fie că în afara hotarelor ei (la Bucureşti – revista trimestrială „Glasul Bucovinei", redactor-şef doamna Alexandrina Cernov; la Târgu-Mureş – Almanahul „Țara Fagilor", redactor-şef Dumitru Covalciuc).

Pentru început le vom enumera pe toate în ordinea apariției lor în lumea presei bucovinene: „Zorile Bucovinei", „Plai românesc", „Cuvântul adevărului", „Concordia", „Gazeta de Herța", „Arcaşul", „Curierul de Cernăuți", „Lumea-Svit", „Junimea", „Libertatea cuvântului" (care dublează parțial ziarul de limbă ucraineană cu acelaşi titlu), revista pentru copii „Făgurel", „Septentrion literar", „Familia", la care am putea adăuga

dublajele în limba română ale săptămânalelor oficiale ale administrațiilor și Consiliilor raionale din Hliboca („Monitorul de Hliboca"), Storojineț („Meleag natal") și Noua Suliță („Cuvântul adevărului").

Unele din aceste publicații, bunăoară, „Cuvântul adevărului", organ al Societății „Golgota" n-a apărut decât o singură dată, la începutul anilor '90 secolul trecut, altele, de exemplu, „Plai românesc" (după care publicul cititor regretă în mod deosebit) și „Lumea-Svit", ambele având o apariție mai îndelungată – prima de circa doisprezece, cea de a doua – trei ani, au dispărut nu demult de pe arena mass-mediei bucovinene.

Cu mari întreruperi apar „Curierul de Cernăuți" și „Junimea". Despre periodicitatea apariției lor se poate spune că „apar când pot". Iar în anul curent n-a apărut nici un număr.

Vom începe această trecere în revistă a presei de limba română din regiunea Cernăuți cu bisăptămânalul „Zorile Bucovinei", cea mai veche publicație din ținutul nostru. Ziarul are format mare, 4 pagini, redactor-șef Nicolae Toma, tiraj – peste 16 000 exemplare.

Ne vom opri doar la articolele, care după părerea noastră, abordează cele mai importante probleme din viața comunității noastre, lăsând la o parte informațiile, corespondențele ce oglindesc diverse evenimente cu caracter local, adunări, ședințe, consfătuiri, manifestări culturale curente, precum și felicitările conducătorilor regiunii și orașului, a liderilor politici adresate populației regiunii cu prilejul diverselor sărbători naționale ucrainene sau profesionale pe care ziarul le publică de obicei în pagina întâi. Vom trece cu vederea și paginile tematice de agrement cum sunt *Calendar*, *Credința*, și alte materiale care prezintă diverse cazuri particulare.

În această ordine de idei reproducem un fragment din articolul „*Anul demnității naționale*" (nr. 1 din 1 ianuarie 2005) semnat de scriitorul și publicistul Dumitru Covalciuc, publicat în pagina a doua a ziarului, în care sunt puse mai multe probleme ale comunității românești din Ucraina. Autorul lui menționează că „*Anul demnității naționale n-a fost declarat nici de UNESCO, nici de patria noastră istorică, ci încercăm să-l declarăm noi, în plan regional, întru consolidarea forțelor naționale și asigurarea progresului național al neamului românesc în Bucovina*".

Chiar dacă n-am prea înțeles cine se ascunde după acest **noi**: colaboratorii ziarului „Zorile Bucovinei", membrii Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" din conducerea căreia face parte autorul, scriitorimea, intelectualitatea cernăuțeană, grupul „Arboroasa", creat de domnia sa, sau întreaga populație românească din regiune. Oricum, lăsând la o parte această neclaritate și salutând ideea lansată de autor ca atare, vom reproduce în continuare unele pasaje din acest articol, deoarece ele readuc în prim plan câteva dintre doleanțele comunității românești din actuala regiune Cernăuți. Autorul scrie că pe parcursul anului 2005, „*am putea să ne înfăptuim deziderateleе noastre majore, bazate pe unitate morală*

şi solidaritate românească, am putea curma disensiunile ce ne răzleţesc, ce ne fracţionează, am putea deveni o forţă de care să se ţină cont când cerem ca nişte drepturi, pe care ni le garantează legea, să fie respectate. Uniţi în cuget şi-n simţiri, am trece la ofensivă culturală şi, în sfârşit, am obţine permisiunea de a aduce, de la Târgu-Mureş şi Iaşi, miile de cărţi care au fost selectate şi aşteaptă să fie aşezate pe rafturi, la Cernăuţi, constituind fondul Bibliotecii româneşti, de a crea pe lângă Filarmonica regională – Ansamblul de cântece şi dansuri româneşti, iar pe lângă Teatrul Muzical-Dramatic «Olga Kobîleanska» – trupa de teatru.

Şi-ar găsi, sunt sigur, continuă Dumitru Covalciuc, *rezolvare şi problema retrocedării comunităţii româneşti a Casei «Aron Pumnul», şi cea a redeschiderii în centrul regional a Librăriei «Luceafărul». Înaltele feţe bisericeşti nu s-ar mai împotrivi cu atâta îndârjire acţiunii de reinstalare a inscripţiei de pe frontispiciul catedralei ortodoxe «Pogorârea Sfântului Duh», iar în lăcaşurile noastre slavona n-ar mai concura cu limba strămoşească a localnicilor băştinaşi, dacă vocile noastre ale tuturor* (inclusiv ale autorului acestei iniţiative de a declara Anul 2005 an al demnităţii naţionale – n. n.) *ar răsuna în unison"*. Căci, şi aici îi dăm dreptate autorului, noţiunea de demnitate înseamnă *„vrednicie, destoinicie, autoritate morală şi prestigiu"*, că *„numai cultivând şi posedând sentimentul demnităţii vom iubi cu înfocare graiul matern, vom stărui ca şi urmaşii noştri să fie păstrătorii lui, învăţând în şcoli cu limba de predare română. Pe temeiul demnităţii naţionale n-am mai face false declaraţii că limba română este lipsită de perspectivă şi nu ne-am mai da copiii în clase şi în şcoli ucrainene. Însufleţiţi de sentimentul propriei destoinicii, ne-am mândri cu originea noastră etnică, cu trecutul glorios, ne-am consolida în permanenţă memoria istorică.*

În consecinţa realizării unităţii noastre morale, s-ar trece la restructurarea activităţii societăţilor naţional-culturale, ar fi coordonată tipărirea de cărţi, manuale, publicaţii... am cere cu mai multă râvnă deschiderea universităţii multiculturale,... să fie predat un curs de istorie a românilor... în raioanele cu populaţie românofonă majoritară limba română să-şi găsească circulaţie oficială... zeci de localităţi să-şi redobândească denumirile tradiţionale".

Păcat doar că autorul nu ne spune în încheierea articolului şi cum să ne salvăm de *„rugina demagogiei, a certurilor sterile, necoordonării în acţiuni, îngâmfării şi nepăsării"*, cum să instalăm *„cultul muncii naţionale şi pe temeiul ei"*, cum să fim *„solidari, împăcaţi"* şi, în sfârşit, cum să devenim *„o comunitate civilizată"*, în care simţul demnităţii naţionale să ne orienteze *„la fapte măreţe şi munca întru binele neamului"*.

Un material de asemenea citit cu interes credem că a fost şi cel semnat de Maria Toacă, intitulat *Oare „moşnegii" sunt de vină?*, inserat

la rubrica „Subiecte sensibile" (nr. 2 din 7 ianuarie), în care se pun câteva întrebări esențiale, de asemenea legate de viața comunității noastre.

Chiar de la începutul polemicii autoarea menționează că specialiștii în gerontologie susțin că vârsta a treia, adică bătrânețea, vine pe capul omului după trecerea hotarului de 60 de ani, mai precis de la 65, că ea *„nu este doar o perioadă inevitabilă a vieții, ci mai mult o stare de spirit"*, deoarece și *„printre persoane în floarea vârstei putem întâlni destui oameni plictisiți de toate, incapabili de a găsi bucurie în jocul de-a viața, de a se îndrăgosti, a se uimi de minunile pământului și de a contempla frumosul, de a risca și a se aventura"*, apoi subliniază că *„îmbătrânirea sufletului e mai apăsătoare decât povara anilor"*.

Articolul respectiv, după cum mărturisește autoarea însăși, reprezintă o replică dată la *„niște reproșuri nevoalate din partea unor tineri cu diplome în buzunar la adresa ziariștilor-pensionari, obiecții strecurate în câteva articole publicate în presa românească din Cernăuți, tineri care, revenind acasă de la studii din Republica Moldova și România, chipurile, nu-și pot găsi un rost în corespundere cu specialitatea obținută, chipurile, din cauza unor «moșnegi», care umblă șontorogi pe coridoarele redacțiilor, se țin lipcă de scaune și nu vor să le cedeze locul"*.

Replicându-le tinerilor la lipsa de respect pentru înaintași, Maria Toacă își exprimă atașamentul față de acei *„pensionari"* nu numai din solidaritate profesională, ci și din *„profundul sentiment de recunoștință"*, pentru faptul că *„aceștі bătrâni au rămas ultimii mohicani, care, de altfel, de rău de bine, stăvilesc degradarea limbii române în cea mai oropsită margine a românității. E paradoxal,* spune autoarea, *că această degradare continuă catastrofal în timp ce sute de tineri din regiunea noastră studiază sau au absolvit deja instituții de învățământ superior din România"*.

În final ea se întreabă (deși tema abordată privind încadrarea miilor de absolvenți ai diverselor instituții de învățământ din România în câmpul muncii la locul lor de baștină ar fi meritat nu doar o replică, ci câteva studii aparte, articole de proporții, de analiză profundă etc.), dacă *„dispariția definitivă a bătrânilor"* va rezolva problema repartizării tinerilor români cu diplome? Alte întrebări acute pe care le pune autoarea în articolul prezentat: *„Cine poate spune astăzi măcar aproximativ câte cadre didactice pentru școlile cu predarea în limba română din regiunea Cernăuți au fost pregătite în ultimii 10–15 ani în România și Republica Moldova? Unde sunt aceste cadre atât de așteptate și de necesare în școlile noastre? Oare din cauza „bătrânilor" care nu le cedează locul ei sunt mânați în negre străinătăți?"*.

La toate aceste întrebări, sperăm că binecunoscuta și apreciata ziaristă ne va da răspunsul deși el se întrevede și în retorismul întrebărilor reproduse. Or, problema abordată – cum s-a încadrat tineretul nostru care și-a făcut studiile în România în câmpul muncii, ce obstacole sunt nevoiți

să înfrunte, cum sunt recunoscute diplomele lor, merită un şir întreg de articole, tema rămânând deosebit de actuală. Şi materialele pe această temă sperăm că vor trezi interesul cititorilor, chiar al tinerilor cărora, în mod voalat, autoarea le-a dat replica cuvenită.

Dar aceasta e altă problemă. În timp ce revenirea tineretului nostru plecat la studii înapoi acasă şi angajarea lui în opera de consolidare a fiinţei naţionale în zonele de unde au plecat la învăţătură ar trebui să ne preocupe pe toţi. E o cauză a întregii comunităţi.

De remarcat este şi intenţia redacţiei „Zorilor Bucovinei" de a veni în sprijinul profesorilor, precum şi al elevilor care nu dispun de operele scriitorilor clasici şi contemporani români, dar nici de materiale suplimentare de istorie şi critică literară, deoarece bibliotecile şcolare şi cele publice nu dispun de operele scriitorilor români şi străini, clasici şi contemporani, dată fiind lipsa de atenţie pe care o manifestă statul ucrainean faţă de completarea bibliotecilor cu literatură în limbile minorităţilor naţionale autohtone din Ucraina. Astfel, în cele peste cinci luni am găsit în paginile ziarului publicate diverse materiale privind biografia şi opera lui George Bacovia (nr. 5 şi 8, respectiv din 19 şi 25 ianuarie), Ştefan Augustin Doinaş (nr. 11 din 9 februarie), Lucian Blaga (nr. 20 şi 24, respectiv din 16 şi 30 martie), Nichita Stănescu (nr. 30 din 20 aprilie), Ernest Hemingway (nr. 13 din 16 februarie).

Tot la această categorie de materiale instructive, de lărgire a orizontului de cunoştinţe în domeniul culturii, literaturii şi istoriei noastre pot fi trecute şi alte articole privind viaţa şi activitatea unor personalităţi bucovinene publicate la rubricile „Aniversări", „File de istorie", „Din trecutul nostru cultural", „Bucovineni care au fost", amintind doar cele semnate de Dumitru Covalciuc (*Corul plugarilor din Molodia*, nr. 13 din 16 februarie, *Preludii la crearea catedrei universitare de limba română*, nr. 19 din 12 martie, *Prostiţi ţăranii au preferat Austria*, nr. 21 din 19 martie, *Proprietari de pământ în Bucovina la 1802,* nr. 22 din 23 martie, *Un regiment mereu în prima linie*, nr. 24 din 26 martie , *Un decret de expulzare şi consecinţele lui*, nr.24 din 30 martie, *Bucovinenii în războiul împotriva lui Napoleon*, nr. 27 din 9 aprilie, *Străveche aşezare pe Siretul mic*, nr. 29 din 16 aprilie, *Liviu Marian*, nr. 35 din 14 mai), de Cozma Habulea (*Teodor Postolache, primarul care a renovat Vancicăuţiul*, nr. 26 din 6 aprilie), de Gheorghe Jernovei (*Cu paşii măsuraţi de veşnicie*, nr. 32 din 27 aprilie, *Academicianul Nicolae Corlăţeanu la 90 de ani*, nr. 36 din 18 mai), Vasile Bileţchi (*Biserica Maicii Domnului din Oprişeni*, nr. 7 din 2 martie), de Vasile Pavel (*Nicolae Făgurel aşa cum l-am cunoscut*, nr. 30 din 26 aprilie), precum şi schiţele, reportajele şi prezentările de carte făcute de Maria Toacă, *Zâmbetele acre* ale lui Ilie Olaru, publicate cu regularitate, câte două–trei, uneori chiar patru pe lună, prin care autorul

abordează diverse probleme ale vieții cotidiene, articolele Feliciei Nichita-Toma ş. a.

Cu alte cuvinte, colectivul redacției încearcă şi în cele mai multe cazuri reuşeşte să țină mâna pe pulsul vieții culturale, social-politice şi economice şi a regiunii.

Altă publicație de prestigiu, şi nu numai în regiunea Cernăuți, este săptămânalul „Concordia", redactor-şef scriitorul Simion Gociu. Săptămânalul are format de revistă şi un tiraj cu mult mai mic decât „Zorile", circa 2 200 exemplare.

Din primul număr al anului curent se evidențiază mai multe materiale dintre care semnalăm răspunsurile pe care le dau la ancheta *Ce a însemnat anul 2004 pentru dumneavoastră şi activitatea pe care o desfăşurați?* profesorul Romeo Săndulescu, consul general al României la Cernăuți, profesorul Nicolae Mintencu de la Şcoala Medie din satul Voloca, Elena Cojocaru, redactor-şef al revistei pentru copii „Făgurel", scriitorii Simion Gociu, Ilie T. Zegrea şi alții.

În acest sens spicuim câteva idei din răspunsurile date de scriitorii Simion Gociu şi Ilie T. Zegrea. Slăvindu-l pe Cel de Sus că *„daravera electorală s-a încheiat şi, că am scăpat de vechiul regim, care a lăsat redacției ziarului «Concordia» drept amintire datorii colosale la tipografie* care s-au *„adăugat la datoriile pentru plata muncii, acumulate în anii 1998–1999, pentru trei luni şi jumătate,* şi *încă două luni de foamete (noiembrie şi decembrie) în anul 2004"*, primul, printre altele întreabă dacă *„aşa îşi bate joc şi Statul Român de colegii noştri de la presa de limbă ucraineană sau dacă România îi învață pe etnicii ucraineni să trăiască fără salarii?"*.

La această întrebare tot el, Simion Gociu, răspunde într-o serie întreagă de materiale inserate la bine cunoscuta rubrică personală „Sincer vorbind", plasată de obicei în pagina întâi a săptămânalului.

În acelaşi număr din anul curent al „Concordiei", Ilie T. Zegrea mărturiseşte că sunt zile când i se pare că *„mulți dintre conaționalii noştri luptă chiar împotriva limbii, a culturii noastre naționale. E trist, bunăoară, să vezi un director de şcoală care priveşte cu indiferență la biblioteca pustie, la elevii care nu au manuale la literatura română şi, în acelaşi timp, face plecăciuni în fața şefilor, fără să le ceară crearea unor condiții normale pentru desfăşurarea procesului de învățământ.*

Laşitatea, servilismul unora au atins cote deosebit de periculoase pentru existența noastră ca etnie".

Numărul al doilea al „Concordiei" ne atrage atenția doar prin articolele legate de aniversarea eminesciană, reprezentând nişte selecții din afirmațiile lui Ioan Alexandru şi Mircea Dinescu despre Mihai Eminescu, precum şi eseul *Portret în gri* de Iulian Vesper, inserat la rubrica *„95 de ani de la naşterea lui Mircea Streinu"*.

În mod deosebit ne-a atras atenția interviul *Strunele sufletului nostru vor vibra în fața cuvântului cu care începe și sfârșește viața noastră* (nr. 3 din 22 ianuarie). La întrebările tinerei ziariste Dorina Ciobanu răspunde cu inteligența și curaju-i caracteristic de a spune lucrurilor pe nume doamna Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, director al Editurii „Alexandru cel Bun" din Cernăuți și redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei".

Bunăoară, la întrebarea: *„Care, după părerea dumneavoastră, sunt calitățile bune și cele rele ale omului?"* intervievata răspunde: *„Nu vreau să par banală, mai ales că ceea ce vreau să spun este destul de trist. Trei sunt calitățile care îmi displac și care ne-au adus mult rău, ne-au dezbinat, ne-au înrăit: complexul superiorității, bășcălia măruntă și primitivismul în gândire. Nu am știut să depășim provincialismul decât arareori, am preluat tactici eșuate, ne-am bârfit, ne-am înjurat cu mult prea multă pasiune, nu am știut să dăm o mână de ajutor la nevoie bucurându-ne de multe ori de eșecurile altora.*

Astfel am ajuns unde am ajuns. Nu am prieteni, pentru că nu mai am încredere în nimeni. Tac și fac ceea ce îmi spune conștiința și, de fapt, ceea ce am făcut o viață: încerc să promovez cultura noastră. Sunt convinsă că vom supraviețui prin limbă și cultură".

Ne-au impresionat și sinceritatea considerațiilor distinsei doamne privind patriotismul, care, după părerea ei, nu este *„ceva abstract"*, ci *„munca pe care o depunem zi cu zi pentru comunitatea pe care o reprezentăm și căreia îi aparținem. Patriotism mai înseamnă a învăța bine, a vorbi și a scrie corect românește. Ca să nu coborâm ștacheta și să facem politică culturală de calitate, trebuie să ne organizăm bine, să ne înconjurăm de oameni competenți și valoroși, să fim exacți în ceea ce facem, să ne ținem de cuvânt, să avem poziție morală corectă.*

Un om valoros are întotdeauna grijă de starea comunității sale, se implică în viața ei. El nu poate fi marginalizat, nici neluat în seamă. El există".

La toate aceste gânduri și concluzii nu poți decât să subscrii.

Din aceeași categorie de materiale care vizează problemele cu care se confruntă minoritatea românească mai remarcăm *Memoriul participanților din regiunea Odesa la adunarea de constituire a Asociației interregionale „Comunitatea Românească din Ucraina"*, semnat de Nicolae Moșu, președintele Asociației Național-Culturale „Valul lui Traian" al românilor din raionul Tatarbunar, Petru Șchiopu, președintele organizației regionale Odesa a ACDR din Ucraina, Valeriu Cojocaru, directorul Centrului de comunicare și dezvoltare „Pro Europa" din raionul Reni și de ziaristul Vadim Bacinschi: *„Aderarea noastră la Comunitatea românească din Ucraina* – menționează semnatarii *Memoriului – n-a avut loc întâmplător. Motive sunt mai multe, dar principalul ar fi următorul. Ca*

cetăţeni loiali statului ucrainean, noi nu dorim ca regiunea Odesa, în raport cu minoritatea noastră naţională să rămână un teritoriu dominat de dogmele ideologice ale vechiului regim totalitar, din motivul că majoritatea consângenilor noştri, care locuiesc aici, se consideră moldoveni şi spun că vorbesc moldoveneşte. Respectăm convingerile lor, dar în acelaşi timp accentuăm că graiul moldovenesc este o parte a limbii române, tot aşa cum a te considera moldovean nu înseamnă a nu fi român.

Moldovenii, la fel ca bucovinenii, maramureşenii, dobrogenii, bănăţenii fac parte din naţiunea română. Mai devreme sau mai târziu, credem că vom ajunge cu toţii la înţelegerea acestui neîndoielnic adevăr. Am aderat la asociaţia nou creată, pentru că suntem împotriva acestui soi de separatism, în raport cu conaţionalii noştri din regiunea Odesa. El ne ţine legaţi de trecut, împiedică mişcarea comunităţii noastre înainte într-o lume ce se schimbă vertiginos, orientată spre valorile europene, nu spre cele din trecutul totalitar".

Şi aici comentariile noastre ar fi de prisos.

Pe aceleaşi coordonate ale unităţii în cuget şi-n simţiri se înscriu şi alte articole din „Concordia", în special cele din ediţia „Sud-Est", inserate la rubrica „Dreptul la identitate etnică", în special studiul *Funcţionarea limbii române şi şcoala cu limba română de predare în regiunea Odesa*, semnat de acelaşi Vadim Bacinschi, precum şi paginile cu diverse informaţii, articole, fragmente de opere din creaţia autorilor români, puse la dispoziţia profesorilor de literatura română. Binevenite în acest sens sunt şi paginile de cultură generală: *Românitatea de la A la Z* (despre marele istoric Dimitrie Onciul, despre mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici ş.a.), precum şi informaţiile publicate sub genericul *Calendarul neamului*, ambele susţinute de remarcabilul scriitor, istoric literar, publicist şi traducător Mircea Lutic; prezentările de carte, ce-i drept cam sumare, dar necesare pentru a ţine la curent publicul cititor cu noile apariţii editoriale, în special ale scriitorilor bucovineni (Grigore Bostan, Simion Gociu, Ilie T. Zegrea, Dumitru Covalciuc, Mircea Lutic, Arcadie Suceveanu, Ion Bejenaru), susţinute în paginile săptămânalului de tânărul poet Dumitru Mintencu; reportajele pline de lirism şi de o anumită prospeţime a perceperii lumii înconjurătoare, realizate de tânăra ziaristă Dorina Ciobanu; paginile „Prichindel" ş. a.

Un farmec aparte are rubrica „Tableta săptămânii", susţinută cu regularitate de cunoscutul publicist Tudor Andrieş. Amintim aici micro-eseurile *Suspiciuni*, *Deservicii*, *Cadrele*, *Cetitul*, *Proverbul*.

Din cel mai proaspăt număr (nr. 19, din 21 mai) am selectat tableta *De ce se tem herţenii?* de Simion Gociu în care este adus în discuţie pericolul pe care-l poate prezenta pentru regiunea noastră, inclusiv pentru raionul Herţa, noua reformă administrativ-teritorială, care preconizează

dispariția atât a raionului Herța, cât și a regiunii Cernăuți ca unități administrative.

Deosebit de interesante și de binevenite ni se par câteva materiale din ultimele două numere (nr. 18 și 19, respectiv din 14 și 21 mai) ale „Concordiei". E vorba de articolul de analiză *Soroc 100 de zile...Zile bune pentru noi?* de Ilie Gavanos, inserat la rubrica „Secvențe politice"; de articolul *Ucraina, România și Europa Unită (sau într-adevăr relațiile ucraineano-române intră într-o eră nouă?)* de Vasil Tverdohlib, reprodus din ziarul „Bucovinsche vice" (nr.31 din 27.04.2005); interviul *Catedra de română este un izvor al spiritului românesc din Ucraina*; articolul *Un debut editorial: seria „Caiete literare"* de Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, la rubrica „În ajutorul profesorului" și articolul *Flamuri de lumină între țărmuri*, semnat în numărul 19 din 21 mai de Vitali Kolodii, președintele organizației regionale a Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina, laureat al Premiului „Mihai Eminescu", poet și traducător remarcabil, unul dintre marii prieteni ai literaturii române. La activul său sunt înscrise traducerea excepțională a poemului eminescian *Luceafărul*, a mai multor poezii de Vasile Levițchi și Ion Gheorghiță, din Mircea Lutic și Ilie T. Zegrea, precum, și din poeții români Carolina Ilica și Ion Flora.

Reproducem cu deosebită plăcere un fragment din acest material de analiză a relațiilor literare româno-ucrainene în actuala regiune Cernăuți: *„Pe tărâmul binefăcător al tradițiilor ancestrale în Bucovina s-au ridicat câțiva poeți români de o sensibilă prestanță și originalitate, care lasă în ogorul liric al plaiului strămoșesc brazdele unei osârdii de autentică inspirație. Sistemul politic anterior, bazat pe samavolnicie, a făcut tot posibilul pentru a-i distanța cât mai mult de publicul cititor, lipsindu-i de limba maternă și servindu-le în locul ei, ca permis de creație, o «moldovenească kirilizantă». Însă datele talentului și ale dragostei pentru «zicerea părinților» nu pot fi neantizate, căci ele posedă harul divin al depășirii adversităților, și al renașterii permanente din cenușă. Astfel, în pofida vicisitudinilor, poeții au crescut și s-au maturizat, pentru ca astăzi – de ar fi să uzez o generalitate de exprimare – să îmbogățească lumea spirituală a contemporanilor noștri, trecuți odinioară prin nenumărate ordalii ale unei ideologii veninoase, ostile spiritului și rațiunii umane, cu acerba ei apologie a filistinismului și a învrăjbirii... În dialogul de inimi româno-ucrainean se contopesc cu grație, într-o minunată emulație spirituală, versurile și proza, articolele de publicistică, de critică și istorie literară, studiile științifice și predicațiile publice curente ale cunoscuților fruntași publici și culturali Ilie T. Zegrea, Vasile Tarâțeanu, Simion Gociu, Grigore Crigan, Alexandrina Cernov, Ilie Luceac etc. Este un dialog, cu*

larg răsunet obştesc, un demers al frăţietăţii şi al bunei înţelegeri, o lumină ce îşi tremură flamurile între ţărmurile a două culturi...".

Care dintre noi oare şi-ar putea dori mai mult?

O altă publicaţie care începe să-şi câştige tot mai multă autoritate în rândurile cititorilor este săptămânalul „Libertatea cuvântului", redactor-şef adjunct Romeo Crăciun.

Concepută de fondatori ca o variantă a săptămânalului ucrainean „Svoboda slova", creată de fosta conducere a regiunii pentru a contracara apariţia „Zorilor Bucovinei", „Libertatea cuvântului", de când a scăpat de dictatul oficios, devine o publicaţie din ce în ce mai interesantă, deschisă cititorilor de diferite opinii ce se situează pe poziţiile sănătoase ale democraţiei şi pluralismului de idei. E poate cea mai variată dintre publicaţiile româneşti, chiar şi din punct de vedere al punerii materialelor în pagină, cuprinzând informaţii pentru toate categoriile de cititori: de la elevi, adolescenţi, studenţi, la gospodine, ţărani şi intelectuali.

Săptămânalul publică cu regularitate o duzină întreagă de pagini tematice cum sunt, de exemplu, „Pagina profesorului", „Junimea", „Religie", „Spiritualitate, „Diverse", „Actualităţi", „Calendarul „Libertatea cuvântului", „Week-end", „Rânduri din scrisori", „Învăţământ", „Oameni, destine, pasiuni", „Cuvântul preoţesc", „Pentru sănătatea dumneavoastră" ş.a. Se simte un spirit tineresc în „Libertatea cuvântului", deşi nu toţi colaboratorii redacţiei sunt tineri. Primele două-trei pagini ale săptămânalului cuprind de obicei materiale privind actualitatea social-politică şi economică ucraineană, diverse informaţii operative, prioritate acordându-se celor ce ţin de colaborarea ucraineano-română. Menţionăm că în paginile consacrate învăţământului au fost publicate nu puţine articole despre creaţia scriitorilor români incluşi în programul şcolar, diverse proiecte didactice sau articole despre experienţa profesorilor fruntaşi din regiune. În multe articole se vorbeşte despre experienţa avansată a unor profesoare din regiune, cum sunt, de exemplu, Maria Micailu de la Şcoala medie nr.1 din Ciudei, raionul Storojineţ, Larisa Crigan şi Angela Morăraş de la Şcoala medie nr. 10 din Cernăuţi, Viorica Posteucă de la Şcoala medie din Târnauca, raionul Herţa ş. a.

Deosebit de interesante ni s-au părut interviul *Clopotele istoriei trebuie să bată permanent*, solicitat de Vasile Carlaşciuc domnului Isai Cleiman, fost deţinut în lagărele din Transnistria, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la eliberarea din lagărul nazist de exterminare „Auschwitz", precum şi *Reflecţiile* profesorului pensionar Nicolae Motrescu (nr. 11 din 18 martie) despre sărbătoarea *Mărţişorului*. Vrednicul bărbat de la poale de Carpaţi, Nicolae Motrescu scrie că în momentul de faţă *„asistăm la o metamorfoză nedorită a veşmântului nostru ţărănesc, când pielea naturală este înlocuită cu un material plastic şi în loc de prim de caracul – puf de lebădă. Ce poate să însemne aceasta?* – se întreabă Nicolae Motrescu –

o astfel de «bondiță» poate fi considerată ca o piesă de valoare a costumului nostru popular? Evident că nu, – răspunde tot el. *N-am nimic cu cei care le confecționează, nici cu cei cărora li-i drag să le poarte, însă când ne urcăm pe scenă să arătăm adevăratele comori ale portului nostru țărănesc moștenite de la străbunii noștri, trebuie să fim foarte atenți: ce îmbrăcăm și cu maximă responsabilitate să transmitem generațiilor viitoare ștafeta în materie de strai național românesc autentic".*

La aceste juste observații nu poți să nu subscrii din tot sufletul văzând cum kitsch-urile ocupă tot mai mult loc în arta noastră populară.

Sunt binevenite și paginile sub genericul *Rânduri din scrisori* în care sunt publicate materiale semnate de moș Aurel Mihaesi, gospodar din satul Țureni, raionul Herța (*Amintiri amare din „epoca de aur"*, nr. 10 din 11 martie) și articolele semnate de cei mai activi corespondenți ai săptămânalului – Vasile Carlașciuc, Vitalie Zâgrea și Cristian Glopina.

Nu putem trece cu vederea nici caracterul incisiv al unor materiale publicate în „Libertatea cuvântului": *ACDR-iștii de ieri au fondat comunitatea românească* (nr. 10 din 11 martie), *Adevărul doare...* (nr. 14 din 8 aprilie) și *Soarele „Zorilor" apune?...* (nr.15 din 15 aprilie), în ultimul spunându-se cuvinte dure la adresa ziarului „Zorile Bucovinei": *„În ultimul timp «Zorile Bucovinei» se înstrăinează cu pași siguri de problemele și bucuriile comunității românești din actuala regiune Cernăuți. Ziarul s-a transformat într-o publicație de familie. Nu mai sunt oglindite obiectiv evenimentele din regiune, manifestările culturale organizate de unele societăți românești...".*

Departe de noi gândul de a polemiza cu vreuna dintre publicațiile respective, dar acuzațiile reproduse mai sus ni se par prea grave, iar argumentele prea subțirele și puține pentru a le susține. Ca și în cazul polemicii desfășurate în paginile „Libertății cuvântului" cu alt ziar românesc „Concordia". E bine că tinerii ziariști de la „Libertatea cuvântului" sunt bătăioși, ambițioși și dornici de afirmare în câmpul publicisticii românești din regiune, căci presa noastră nu prea are colți, e oarecum comodă. Dar credem că energia lor creatoare poate fi folosită cu mai mult succes nu în dispute inutile cu colegii de breaslă, ci în abordarea mai puternică a problemelor majore cu care se confruntă comunitatea românească din regiune. Aici e un câmp larg de activitate pentru noi toți. Câștigul ar fi neîndoielnic mai mare. Și presa de limbă ucraineană în acest sens ne oferă nenumărate exemple.

Cea mai incisivă publicație românească pare a fi „Arcașul", care se situează pe poziții combative clare, de ripostă și de combatere a neadevărurilor publicate în presa ucraineană din regiune și din alte zone ale Ucrainei în care este tratată de pe poziții incorecte istoria românilor, cerințele lor, viața lor de zi cu zi. „Arcașul" este o publicație independentă, are un tiraj de cinci mii de exemplare. Prima și ultima pagină – de la

numărul 200 încoace – apar în culori. Revista are acelaşi format ca săptămânalele „Concordia" şi „Libertatea cuvântului", 12 pagini şi se difuzează în mod gratuit.

În primul număr din anul curent al „Arcaşului", sub genericul *„Fă, Doamne, aşa cum zice el, nu cum ştim noi că este"* sunt retipărite fragmente din cuvântarea rostită de Viktor Yuşcenko, noul Preşedinte al Ucrainei pe Maidanul Independenţei din Kiev cu prilejul instalării sale în ziua de 23 ianuarie 2005, care vine (întâmplător oare?) în contradicţie cu cele declarate de noul Preşedinte: *„Jur că fiecare va avea posibilitatea să-şi înveţe copilul în limba părinţilor. Fiecare va avea posibilitatea să se roage în biserica sa. Tuturor le va fi garantat dreptul la opinia proprie. Ne vom auzi unii pe alţii, deoarece la noi va fi libertatea cuvântului şi o presă independentă. Toţi vor fi egali în faţa legii. Judecata independentă va apăra drepturile fiecăruia. Eu văd în Ucraina un stat condus de supremaţia dreptului"*.

Tot în acelaşi număr sunt inserate câteva articole critice în legătură cu diverse evenimente ce au avut loc în cadrul campaniei prezidenţiale în multe oraşe ale Ucrainei.

Ca şi celelalte publicaţii, „Arcaşul" acordă o pagină jubileului de 155 de ani de la naşterea Luceafărului poeziei româneşti, Mihai Eminescu, diverse corespondenţe pe teme de morală la rubrica „Viaţa noastră cea de toate zilele".

Un deosebit interes prezintă pagina de informaţii diverse din Ucraina, cu comentarii satirice din partea „Arcaşului", inserate la rubrica „Ce mai este nou în Absurdistan?". Pagina următoare a „Arcaşului" inserează *Veşti din patria noastră istorică*: despre schimbările de la conducerea de vârf a ICR, manifestările de la Iaşi cu ocazia aniversării Zilei Unirii Principatelor, mesajul patriarhal cu prilejul săptămânii de rugăciune pentru unitatea creştinilor, despre creşterea salariilor lucrătorilor din sectorul bugetar ş. a.

În altă pagină a revistei sunt publicate comunicatul privind vizita delegaţiei oficiale române în frunte cu Traian Băsescu în Republica Moldova, Declaraţia comună şi un material despre situaţia în Transnistria. Un articol incitant despre lipsa de cultură electorală în timpul fostei campanii prezidenţiale din Ucraina cu titlul sugestiv *Unire, fraţi români!* este semnat de profesorul pensionar Ion Posteucă. În aceeaşi cheie este rezolvat şi reportajul *Să începem ziua de mâine cu „Deşteaptă-te române!"* de la Festivalul folcloric *Florile dalbe*.

Numărul următor, din luna februarie, al „Arcaşului" cuprinde mai multe materiale omagiale cu prilejul jubileului de 90 de ani ai Patriarhului României, Teoctist; 70 de ani ai scriitorului Grigore Vieru etc. În pagina întâi a publicaţiei după ce este prezentată biografia premierului Ucrainei Iulia Timoşenko, este inserat un reportaj de la instalarea noului guvernator al regiunii, autorul căruia se întreabă chiar din titlu dacă românii, în

genere locuitorii regiunii Cernăuți, vor fi „*În continuare marginalizați*" și de reprezentanții noii conduceri. Tot în același număr este publicată *Adresarea dlui Ion Popescu, deputat al poporului din Ucraina de legislaturile II și III către președintele Ucrainei V. Yușcenko și premierul I. Timoșenko cu privire la necesitatea restabilirii Ministerului Naționalității și Migrației al Ucrainei*, precum și declarația unui grup de deputați și lideri ai comunității românești în legătură cu formarea organelor puterii locale de stat.

Credem că nu sunt lipsite de importanță și scrisorile scoase din arhiva redacției, precum și unele proiecte de legi ale României privind acordarea de sprijin comunităților românești de peste hotare, mesajele primite de redacția „Arcașului" în timpul campaniei electorale prezidențiale din România, cât și *Legea Ucrainei privind statutul juridic al ucrainenilor de peste hotare*, ca și comentariul însoțitor în care este exprimată dorința românilor de pretutindeni ca Parlamentul României să adopte *Legea cu privire la românii de peste hotare*, al căror număr e de peste 12 milioane de oameni.

În același număr sunt publicate un comunicat despre vizita președintelui României la Moscova la rubrica „Tot de la răsărit lumina vine?", fragmente din discursul lui Traian Băsescu, rostit la lucrările Summit-ului NATO de la Bruxelles, intitulat *România va fi alături de Ucraina*, o relatare despre situația românilor din Ungaria și a celor din Ucraina, care au dreptul să fie români în Ungaria, dar pe ungurește, iar în Ucraina – pe ucrainește.

Ca și celelalte publicații, „Arcașul" relatează despre dejunul diplomatic oferit ziariștilor români din regiunea Cernăuți de consulul general al României la Cernăuți, Romeo Săndulescu, dar în același stil incitant, care n-a rămas fără răspuns în presa de limbă ucraineană.

Tot în ultima pagină a revistei se publică două articole legate de moartea prematură a remarcabilului poet român Ioan Flora, secretar al Uniunii Scriitorilor din România.

Numărul pe luna martie al „Arcașului" relatează pe larg despre vizita președintelui României în SUA, despre sărbătorirea a 80 de ani de la ridicarea BOR la rangul de Patriarhie și 120 de ani de la dobândirea autocefaliei. Ediția cuprinde o pagină întreagă de articole consacrate jubileelor marilor noștri înaintași Titu Maiorescu, George Călinescu și Timotei Cipariu. În același număr continuă publicarea studiului, început în numărul precedent *De la Petru cel Mare încoace liderii de la Moscova au vrut să transforme Europa de Est în provincie rusă,* semnat de istoricul Mircea Dogaru.

Un real interes prezintă și studiul *În căutarea strămoșilor uitați*, semnat de Dumitru Manolache *Carpații nordici – istorie românească*, și interviul *Suntem gata să aplicăm forța fizică pentru spargerea blocadei*

Transnistriei, acordat agenției *From-UA* de faimosul lider naționalist ucrainean D. Korcinski, care, printre alte inepții, afirmă că *„România formulează permanent revendicări teritoriale, desfășoară o activitate distructivă. Transnistria face imposibilă unirea Moldovei și României, iar în perspectivă și intrarea Moldovei în NATO. Pe lângă toate acestea ea este pământ ucrainean, cu populație ucraineană. În Transnistria locuiesc cei mai buni ucraineni, deoarece ei, spre deosebire de noi, și-au cucerit independența cu arma în mână. Statul ucrainean,* afirmă D. Korcinski, *trebuie să lichideze posturile de grăniceri și vamale de la frontiera cu Transnistria, de asemenea să introducă circulația grivnei, să creeze condiții cât mai favorabile pentru economia Transnistriei. El trebuie să considere Transnistria drept o zonă economică a Ucrainei, fără nici un fel de taxe vamale*".

În numărul din luna aprilie al „Arcașului" sunt publicate materiale despre vizita istorică a președintelui Ucrainei Viktor Yușcenko în România. Alte materiale care reținatenția cititorului sunt *Pastorala de Paști a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarh al BOR*, relatări despre „Zilele Bucovinei și Basarabiei" la Craiova, despre vizita președintelui Academiei Române Eugen Simion la Cernăuți, precum și materiale despre *Statutul Uniunii Interregionale „Comunitatea Românească din Ucraina"*, creată la începutul lunii martie și înregistrată recent, la care au aderat deja peste 12 din cele 17 organizații ale românilor din Ucraina, din regiunile Cernăuți, Odesa, Transcarpatia și orașul Kiev.

În același număr este publicată *Declarația Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" în legătură cu punerea în vânzare a fostului Palat Cultural al Românilor din Cernăuți, fostă proprietate a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, moștenitoarea căruia *de iure* este societatea cernăuțeană.

„Arcașul" din luna mai cuprinde o schiță despre mitropolitul ucrainean de Harkov și Bogoduhov, Nikodim, care a creat o rugăciune consacrată lui Ștefan cel Mare și Sfânt; câteva articole despre situația catastrofală în care se află învățământul cu predarea în limba română în unele școli din regiunea Cernăuți, în special despre tentativele de a deschide o clasă ucraineană în cadrul școlii medii românești din satul Voloca; o corespondență de la Chișinău despre crearea Forului Democrat al Românilor din Moldova; Declarația și Apelul noii organizații, precum și un articol despre regretatul om de cultură Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române, care la începutul lunii mai ar fi împlinit 65 de ani de la naștere.

În pofida tuturor obstacolelor pe care le întâmpină și a dezinteresului manifestat de stat față de soarta lor, presa de limbă română din Ucraina există. Neprimind salarii luni în șir, ziariștii români persevereză și nu

lasă condeiul din mâinile lor, căutând să țină populația românească la curent cu tot ce se întâmplă în Ucraina, în România şi în întreaga lume.

SUMMARY

The author of this article makes a survey of the Romanian language publications in the Cernauti area in the first half of the year.

Naturally, he does not consider every one of the weekly magazines and journals registered by the Printing Press Section of the Cernauti Regional Administration. In the first half of 2005 only part of them – *The Dawn of Bucovina*, *Concordia*, *Freedom of the Word* and *The Archer* – appeared with the rhythmicity stipulated in their Statutes and registration documents.

We would like to mention that the author presents the materials following the order of appearance, quoting them according to their thematic importance.

STUDENȚI SUCEVENI LA CERNĂUȚI

Ștefan Purici

Suceava

În ziua de 19 aprilie 2005, la Universitatea Națională „Yurii Fedkovici" din Cernăuți s-a desfășurat Conferința științifică studențească *România și Ucraina – state cu vocație europeană*. Inițiată de către domnul prof. Romeo Săndulescu, consulul general al României la Cernăuți, în cadrul proiectului de diplomație publică de promovare a imaginii României în preajma semnării Tratatului de aderare la Uniunea Europeană, acțiunea a fost organizată de consulatul general al României la Cernăuți, Catedra de politologie a Facultății de Istorie, Relații Internaționale și Politologie de la Universitatea din Cernăuți și Catedra de istorie a Facultății de Istorie și Geografie de la Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava.

Manifestarea, care a avut loc în Sala Albastră a Rectoratului, a fost inaugurată de către prof. univ. dr. Stepan Melniciuk, rectorul Universității Naționale „Yurii Fedkovici", și prof. Romeo Săndulescu, consulul general al României la Cernăuți, ambii salutând participanții și subliniind faptul că este prima acțiune științifică organizată exclusiv pentru și de către studenții celor două instituții partenere.

Mesaje de salut din partea organizatorilor au rostit prof. univ. dr. Anatoliy Kruglașov, șeful Catedrei de politologie (Cernăuți) și conf. univ. dr. Ștefan Purici, șeful Catedrei de istorie (Suceava).

Lucrările au fost inaugurate de către prof. Romeo Săndulescu (consulul general al României la Cernăuți) care a prezentat comunicarea *România – stat cu vocație europeană*, invocând un șir de argumente istorice, culturale, politice, economice, care dovedesc apartenența statului român la spațiul civilizației europene. Consulul Ovidiu Ene a dezvoltat subiectul, punând în lumină *Etapele parcurse de România în drumul integrării în Uniunea Europeană*. Conf. univ. dr. Ștefan Purici a susținut o intervenție cu titlul *România și Ucraina: similitudini și diferențe în realizarea politicii externe în perioada postcomunistă*. Domnul Serghei Hacman, doctor în istorie (Universitatea din Cernăuți), a analizat *Evoluția cooperării transfrontaliere în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus"*.

Din partea Universității „Ştefan cel Mare" din Suceava, la Simpozion au participat trei studenți de la Facultatea de Istorie şi Geografie (Simona Croitoru, Adina Lucaci, Adina Varvaroi) şi un student (Alina Galeş) de la Facultatea de Litere. Sucevenii au abordat subiecte cu privire la locul şi rolul românilor în istoria modernă şi contemporană a Europei, subliniind legăturile tradiționale dintre Principatele Române (România, după 1878) şi statele Europei Centrale şi Occidentale. Referenții au demonstrat că demersurile diplomației românești, vizând integrarea României în Uniunea Europeană, nu sunt conjuncturale, raporturile noastre cu statele vest-europene bazându-se, de secole, pe temeinice relații politice, economice şi culturale. Studenta Alina Galeş a susținut, în limba ucraineană, comunicarea *Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava – o universitate europeană*, prezentând implicarea instituției sucevene în activități formatoare şi educative pe plan european şi extra-european.

Partea ucraineană a fost reprezentată de trei masteranzi (Maxim Petrov – în politologie, Serhii Dobrjanski – în istorie, Mykola Guneavii – în politologie) şi un magistru (Valentina Vasilova – în istorie), care au abordat subiecte cu privire la relațiile ucraineano-române în ultimul deceniu, Euroregiunea „Prutul de Sus" şi situația învățământului românesc din nordul Bucovinei. Raportorii au arătat că, după „Revoluția portocalie" din toamna-iarna anului 2004, au apărut condiții favorabile pentru o relansare a dialogului ucraineano-român în cele mai diverse planuri.

La încheierea Conferinței, domnii A. Kruglaşov şi R. Săndulescu au apreciat nivelul pregătirii studenților de la cele două instituții universitare, implicate în organizarea Simpozionului, subliniind importanța participării tinerei generații în dezbaterea actuală privitoare la evoluția situației geopolitice în Europa, studenții reprezentând viitorul clasei politice din cele două țări.

NOTE DE LECTURĂ PE MARGINEA UNOR NOTE DE CĂLĂTORIE

Cornelia Mănicuță

Suceava

*Pelerin în căutarea luminii** este o culegere de însemnări, mărturisiri şi comentarii prilejuite de mai multe experienţe sociale, culturale şi mai ales spirituale, prin care a trecut **un călător**. Călătorul nu este, însă, unul obişnuit: autoarea cărţii este călugăriţă, monahia Elena Simionovici, una dintre personalităţile remarcabile ale monahismului românesc ortodox. Este vorba de călătorii făcute în circumstanţe diferite, care se deduc din unele detalii, din informaţii aruncate, parcă, din mers. Oricum, pe autoare nu o interesează „istoria" propriei experienţe, ci experienţa în sine. Iar **călătoria** este o continuă **căutare**.

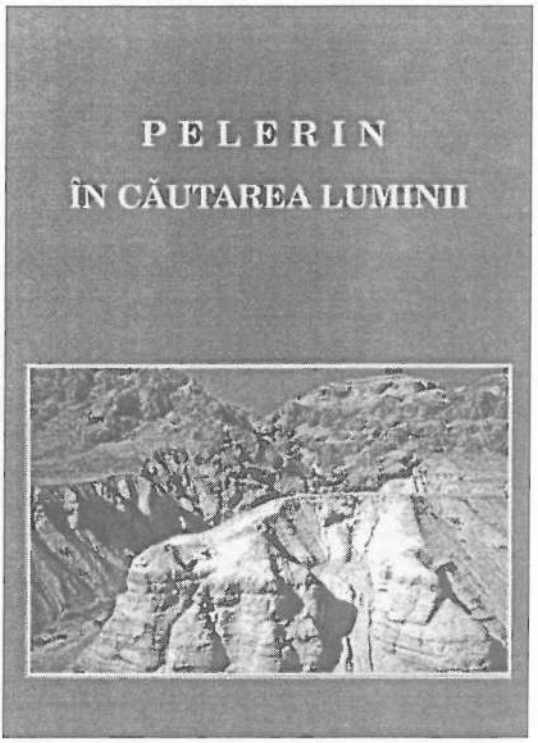

Deşi este alcătuită din texte oarecum autonome, scrise de-a lungul mai multor ani, cartea îşi construieşte unitatea şi coerenţa prin tema anunţată din titlu: **căutarea luminii**. Toate „experienţele lumii" sunt transformate în „experienţe ale luminării" pentru un spirit care priveşte orice frumuseţe ca pe un „dar al

* Monahia Elena Simionovici, *Pelerin în căutarea luminii*, Editura Thausib, Sibiu, 2004.

lui Dumnezeu", fie că este frumusețea unui peisaj, a unei opere de artă profană sau (și cu atât mai mult) a unei opere de artă sacră. „Ieșind în tumultul lumii prin călătorii", monahul se întoarce „în spațiul propriu sufletului său" „cu o lumină sporită" (p. 7) – mărturisește autoarea.

Aceasta este, de fapt, concluzia la care ajunge pelerinul și care este antepusă notelor de călătorie, ca enunțare a temei.

„Ieșirea în lume" poate fi trăită ca experiență spirituală dacă este precedată de o inițiere în descifrarea textelor sacre prin texte doctrinare. Maica Elena Simionovici a înfruntat dificultățile unei asemenea întreprinderi și, la rându-i, își inițează cititorii profani. *Lumina în* ***Filocalia*** este un eseu despre simbolistica luminii în hermeneutica teologică creștină și în exegezele teologice, diferite de cele filosofice, adică despre **lumină și îndumnezeire**.

Se succed, apoi, optsprezece texte, de la simple consemnări într-un fel de jurnal de drum, până la evocări narative (întâmplări, întâlniri cu diferite persoane și personalități), de la comentarii estetice și teologice până la autentice eseuri. Autoarea se dovedește a fi un teolog cu sensibilitate artistică și un filolog cu trăiri religioase, deci un scriitor sui-generis, care consemnează și comunică o experiență culturală complexă.

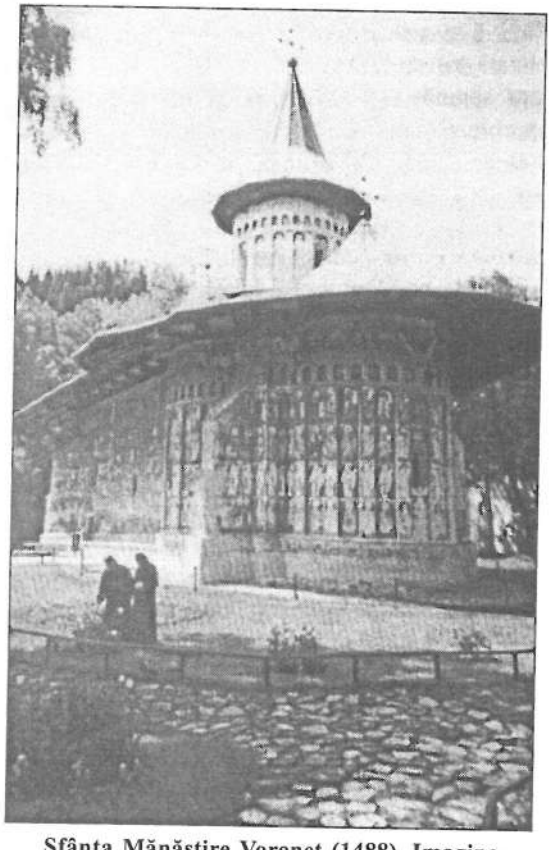

Sfânta Mănăstire Voroneț (1488). Imagine generală (vara).

Traseul **călătoriei** (așa cum este organizată în sumarul cărții) are formă de spirală cu centrul la Voroneț. Maica Elena Simionovici a fost mult timp ghid la Mănăstirea-muzeu Voroneț, scopul și ținta multor pelerinaje. Pentru cei ce ajung la bisericile cu fresce exterioare din Bucovina, întâlnirea cu maica-ghid poate fi o inițiere în istorie, în artă și în valorile spirituale ortodoxe. O **călătorie** la Voroneț este întotdeauna un eveniment, chiar și pentru acei profani care vor rămâne tot profani, pentru că nu pot accede la sensurile profunde ale operei spirituale

pe care au venit să o vadă. Este observația pe care o face chiar autoarea cărții, urmărind reacțiile celor care, în timp, au trecut pe sub streșinile bisericii și au pășit peste pragul ei. Nu toți cei ce vin aici sunt pelerini sau călători. Pentru **vizitatori**, maica Elena este ghid turistic. Pentru **călători**, maica Elena poate fi călăuză pe unul dintre drumurile care duc la **lumină**.

Plecând de la Voroneț în „lume", **ghidul** devine **vizitator**, iar **călăuza** devine **călător**. Monahia Elena Simionovici pornește pe un drum în spirală, depărtându-se treptat de centrul acesteia, Voronețul. Întâi, drumul trece printr-un alt spațiu de religiozitate românească, ținutul Neamțului (Sihăstria) și printr-o „peșteră a luminii", în care și-a trăit experiența religioasă cuvioasa Teodora și care acum este vegheată de un alt pustnic, numit „Părintele Singuratec" și „Singuratecul".

Pe următoarea verigă a spiralei sunt mănăstirile din Muntenia și Oltenia, centre esențiale ale monahismului românesc, și Biserica Neagră de la Brașov, cu grandoarea ei gotică și cu prestigiul ei muzical. Titlul acestui capitol sintetizează perfect cele trei teme ale cărții: *Istorie, credință și frumusețe.*

Linia drumului face un salt care poate ameți pe oricine: Grecia creștină (Meteora) și Grecia culturii antice (Atena cu Parthenonul, Teatrul lui Dionysos, Templul Herei și cel al lui Hefaistos, apoi Corintul). Maica Elena de la Voroneț admiră ca un intelectual elevat frumusețile antichității elene și trăiește intens sentimente creștine în Corintul Sfântului Apostol Pavel și în biserica Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, la Mănăstirea Mega Spileo și la Patras, cu moaștele Sfântului Apostol Andrei, atât de important pentru creștinismul românesc. Un amestec amețitor de antichitate clasică și neoclasică, de Ev Mediu și de contemporaneitate, de mituri și temple păgâne și de creștinism sub forma vieții monahale ascetice.

Armenia îi prilejuiește călugăriței de la Voroneț o incursiune în istoria dramatică a creștinismului oriental, iar Istanbulul cu Biserica Sfintei Fecioare și cu Biserica Sfânta Sofia îi prilejuiește un „sentiment de bucurie duhovnicească datorat ilustrării artistice a acestui moment important din viața creștinătății" (p. 100). Dar intelectualul cu sensibilitate estetică admiră și Moscheea Albastră, pentru perfecțiunea ei arhitectonică și pentru strălucirea ei plastică.

Pe Acropole.

Dintre țările Răsăritului, spirala drumului trece și prin Ucraina, unde pătrunde în grota de la Lavra Poceaev, în care a trăit un sihastru din secolul al XVI-lea.

Apoi, traseul se întoarce spre Apus. Prima țară occidentală cunoscută a fost Cehia – Praga cu bisericile și turlele ei. Și totuși, marea experiență s-a consumat în Italia. Maica de la Voroneț a fost invitată la o întâlnire ecumenică la Bologna. Prilej de a vedea Ravenna cu mozaicurile ei bizantine, Padova lui Giotto, Florența Renașterii și Roma cu vestigii ale creștinismului timpuriu (galerii, morminte și biserici rupestre), cu vizite la o mănăstire benedictină și cu Vaticanul papilor și al lui Michelangelo.

Se pare că una dintre cele mai interesante experiențe s-a consumat în Belgia, unde călugărițele venite din România admiră, nu fără uimire, civilizația modernă și cultura ei interetnică. În mănăstirile belgiene, conviețuiesc monahi de foarte multe naționalități, inclusiv din Africa și din Asia. La Chevetogne, o biserică are o aripă „latină" (catolică) și una bizantină (ortodoxă), iar serviciul religios alternează cele două rituri. În drumul ei, călătoarea vizitează o mănăstire benedictină și una cisterciană. Peste tot, o fascinează cărțile (bibliotecile): mănăstirile sunt centre culturale și artistice, iar călugărul este om de cultură.

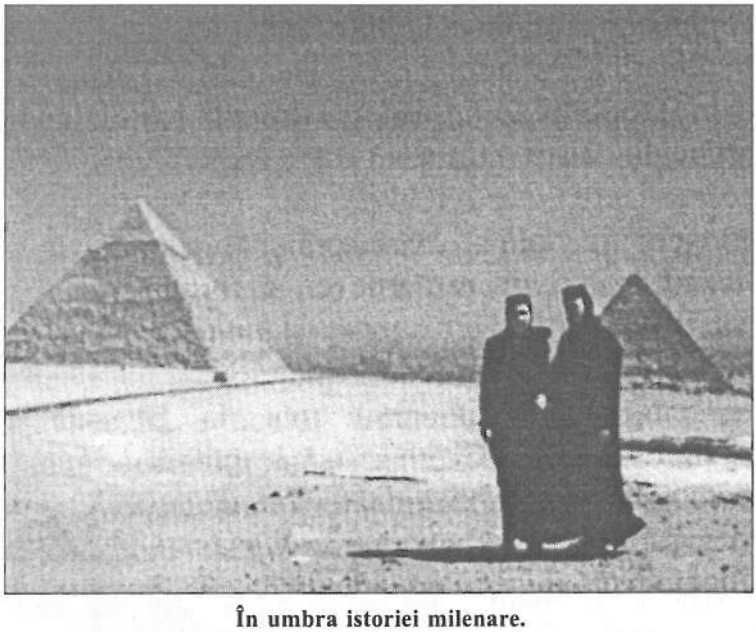

În umbra istoriei milenare.

Invitate de călugărițele dintr-o mănăstire franciscană bavareză (din Ramsau) și de Părintele Profesor Wilhelm Nyssen (autorul unei cărți despre mănăstirile bucovinene, *Pământ cântând în imagini*), maica Elena

călătorește pe valea Rinului, prin „țara" lui Wagner. Vizitează Institutul Teologic din Köln, cu studenți din patruzeci de țări (adevărat „ecumenism" cultural) – prilej de reflecții despre trăirea religioasă exprimată și transmisă de celebra catedrală germană, în antiteză cu experiența religioasă exprimată și provocată de bisericile ortodoxe (ceea ce amintește de teza blagiană despre sofianismul creștinismului răsăritean).

Tema ecumenismului în creștinismul contemporan este enunțată explicit în considerațiile și comentariile prilejuite de un congres interconfesional care s-a desfășurat în Finlanda, țară preponderent luterană, dar care a fost găzduit de o mănăstire ortodoxă.

Ca termen antitetic, Egiptul musulman, a cărui capitală, cu 16 000 000 de locuitori, frapează prin sărăcia și mizeria periferiei. Egiptul este țara în care se întâlnesc construcții gigantice din antichitate (piramidele și templele de la Luxor și Karnak) și din lumea modernă (Canalul Suez și barajul de la Aswan). Ca și la Roma, (unde nu a admirat Capela Sixtină), monahia Elena Simionovici are atitudini nonconformiste: „...neavând evlavie la mumiile faraonilor, nu am intrat în încăperea unde se înghesuiau mulți entuziaști" (p. 172). În schimb, admiră operele de artă, indiferent ce funcție religioasă ar fi îndeplinit cândva. În Egiptul contemporan, frapant este și amestecul de culte religioase: chiar dacă majoritatea este musulmană, există biserici creștine, atât catolice, cât mai ales copte și o mănăstire episcopală coptă în preajma unei grote unde încă se mai află eremiți.

Cel mai folositor popas spiritual a fost făcut, însă, în biblioteca cu manuscrise a Mănăstirii Sfânta Ecaterina, unde a lucrat Sfântul Ion Scărarul.

Și, în sfârșit, *Călătoria călătoriilor*, în Israel, unde a alternat lecțiile de limbă ebraică cu drumurile ritualice pe urmele lui Iisus, cu popasuri pentru reculegere și meditație la Sfântul Mormânt, Muntele Măslinilor, Muntele Tabor, Marea Moartă, Nazareth, Golgotha... Notații fugare totuși, atât cât s-a putut percepe în timpul unei „excursii" în grup, organizată „turistic".

Aceasta este ultima verigă a pelerinajului. Urmează întoarcerea în centrul spiralei, Voroneț.

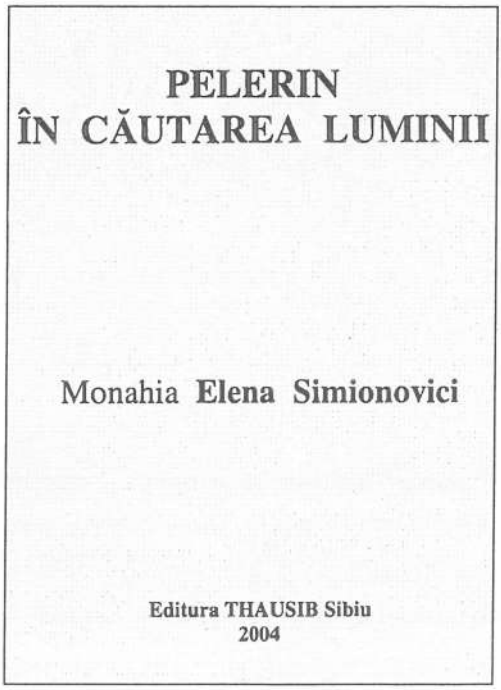

* * *

Autoarea cărții este, în egală măsură, un teolog competent, un cărturar erudit şi un intelectual iscoditor. Peste tot **vede**: clădiri din spațiul profan şi lăcaşuri de cult, detalii semnificative ale vieții sociale şi capodopere semnificative ale artei universale. Peste tot **comunică**: dialoghează cu teologi, preoți, monahi de diverse confesiuni şi cu oameni de cultură. Pe unii i-a avut, cândva, oaspeți în Bucovina, pe alții, poate, îi va reîntâlni, cândva, la Voroneț.

Elena Simionovici este un scriitor care, deseori, surprinde prin frumuseți stilistice şi retorice. Face parte din familia naratorilor lirici moldoveni. Uneori, relatarea faptelor este succintă, ca în vechile cronici medievale. Alteori, relatarea este îmbogățită cu descrieri expresive şi cu reflecții etice şi filosofice, formulate cu eleganță estetică şi stilistică.

Plusul de cunoaştere pe care i l-au adus **călătoriile** este conştientizat şi este mărturisit cu bucurie: „privind cu atenție tot ce ne înconjura, bogății şi frumuseți, am înțeles că o mănăstire este – totuşi – mai mult decât zidurile şi avuțiile sale. Fruct al unui elan vital țâşnit din profunzimile sufletului uman, ea este, de asemenea, pământul în care se seamănă şi în care rodesc gândurile şi cânturile spre slava lui Dumnezeu“ (p. 137).

Laurenţiu Dragomir: *CRASNA, UN COLŢ DE ETERNITATE ROMÂNEASCĂ DIN BUCOVINA:* MONOGRAFIE ETNOGRAFICĂ ŞI ISTORICĂ,

Editura Coralia, Bucureşti, 2004, 230 p.

Nadina Cioban

Cernăuţi

Satele româneşti din regiunea Cernăuţi reprezintă, mai mult ca oricând, un imens teren de ivenstigaţii pentru mulţi istorici, cercetători, etnografi, culegători de folclor şi alţi specialişti care se străduie să îndepărteze voalul uitării ce se aşternuse peste Bucovina de mai multe decenii. Printre ei se numără scriitorul şi muzicologul bucureştean Laurenţiu Dragomir, care a încercat să revendice adevărul cu privire la trecutul istoric al acestor meleaguri, în lucrarea sa intitulată *Crasna, un colţ de eternitate românească din Bucovina: monografie etnografică şi istorică.*

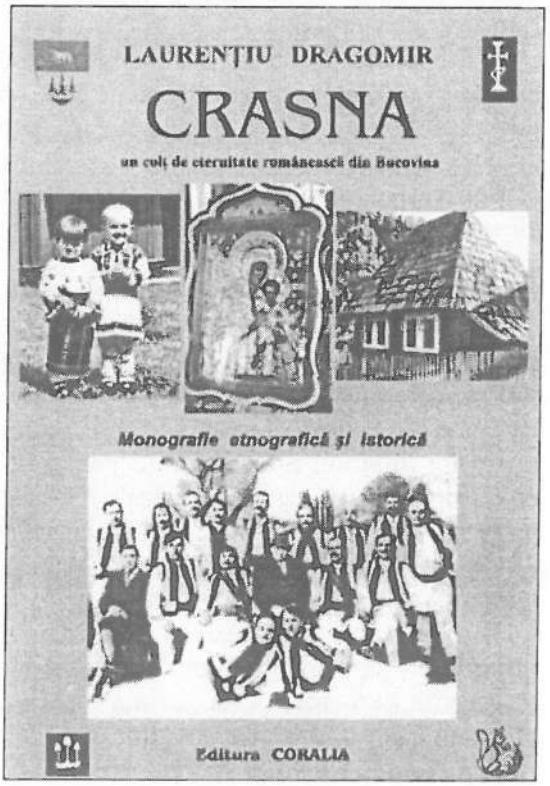

Poate, anume, acest picior de plai mioritic de pe Valea Siretului, aceste meleaguri crăsnene cu locuitori „care au ţinut piept vicisitudinilor istoriei" i-au insuflat inspiraţia şi curajul necesar, timp de şase ani la rând, pentru ca dânsul să culeagă informaţia respectivă şi să cerceteze diferite documente. În această perioadă de timp, autorul a făcut investigaţii în Arhiva Naţională Istorică Centrală din Bucureşti, Biblioteca Academiei Române,

Biblioteca Națională a României, Arhiva „Cultul Eroilor", Muzeul Militar Central, unde a descoperit materiale inedite despre comuna Crasna. Cercetările din arhive au fost corelate cu cele de pe teren. Rezultatele numeroaselor discuții, purtate cu oamenii locului, i-au furnizat autorului un numeros și bogat material informativ.

Laurențiu Dragomir a reușit să elaboreze o radiografie istorică și etnografică a unuia dintre cele mai mari și mai pline de istorie sate românești din nordul Bucovinei – Crasna. Anume acest sat de români, bogat în tradiții și datini strămoșești, a fost cunoscut departe peste hotarele regiunii, datorită oamenilor săi harnici, gospodari generoși și ospitalieri, care în ciuda schimbărilor mai multor stăpâni și-au păstrat cu sfințenie limba, portul, obiceiurile strămoșești și demnitatea de român.

Această lucrare este un „prim studiu monografic al unui ținut din regiunea Cernăuți, care investighează detaliat istoricul așezării, al așezămintelor de cultură", viața politică, economică și industrială, acestea fiind reflectate în diferite documente inedite, aproape 200 de ilustrații în alb negru și color, hărți etc. Autorul nu a trecut cu vederea nici perioada „timp de cinci decenii", când sovieticii au încercat să strămute aceste localități, să „șteargă" urmele de români, transformându-le în localități ruseşti și dându-le pe hartă denumiri oficiale de origine slavă: Mejirecie, Banilov, Krasnoilsk.

Autorul a cercetat peste 200 de lucrări, publicații periodice, hărți, arhive și alte colecții de materiale bucovinene în diferite limbi: română, germană, poloneză, ucraineană și rusă, pentru a le reda în cele 15 capitole, care conțin o bogată informație despre cele mai importante și mai semnificative monumente din viața localității, începând de la prima sa atestare și până în zilele noastre.

Primul capitol – *Repere geografice. Cadrul natural* – include unele repere geografice referitoare la ținutul Storojinețului pe care îl numește *„Țară de legendă, cu dealuri, munți și păduri de un pitoresc aparte, ... zonă cu așezări curate de români adevărați care și-au păstrat obiceiurile și tradițiile strămoșești, în ciuda deselor schimbări de stăpânire"*. Aici autorul enumeră câteva sate românești „de la marginea Cernăuțiului"; face o sinteză a istoriei ținutului Storojinețului pentru secolele XI–XII, când acesta ținea de Câmpulung, și „care cuprindea circa 15 sate, toate cu legile și judecătoriile proprii, fapt menționat de către Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*". Tot în acest capitol sunt preluate informații și noțiuni din cartea lui Nicolae Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei* (vol. 1, p. 245–246).

Următorul capitol, *Istoricul Crasnei în acte și documente,* cuprinde primele atestări documentare și date privind istoria Bucovinei și a Crasnei în diferite perioade, de la „prima mențiune documentară a satului Crasna (15 iunie 1431, dată de Alexandru cel Bun *prin care întărea vornicului Cupcici toate satele lui;* (pergamentul cu pecete este bine păstrat în Arhivele

Naționale din București)" și până la ultimatumul sovietic din 26–28 iunie 1940 și ocuparea Bucovinei. În 1613 (7121) ianuarie 11, Ștefan al II-lea Tomșa, domnul Moldovei, întărește mănăstirii Putna satul Crasna, ținutul Suceava, dăruit de Filoftei, fost episcop de Huși (se păstrează în Arhivele Naționale din București). Capitolul cuprinde hărți, inclusiv *Charta archeologică a Bucovinei* întocmită de D. O. Olinescu în 1894, faximile, alte documente istorice referitoare la Crasna, aproximativ 50 la număr. Autorul face o încercare de a întocmi arborele genealogic al familiei Ilschi, care a fost proprietarul unei părți a Crasnei, de unde provine și toponimul actual al satului Crasnoilsc.

Capitolul trei, *Cartea memoriei*, este alcătuit din mai multe subcapitole consacrate victimelor regimului stalinist, sovietic, din Crasna-Putnei și Crasna-Ilschi, plasând aici și un *Tabel nominal cu locuitori de origine etnică română, deportați pe timpul ocupației ruse de pe teritoriul rural al județului Storojineț*. Cu multă dragoste descrie autorul meleagul Crasnei „din apropierea frontierei și mănăstirii locului de veci al lui Ștefan cel Mare și Sfânt", care „a fost unul dintre puținele bastioane ale românismului în anii dezmățului stalinisto-bolșevic". Mărturiile orale ale crăsnenilor, incluse la sfârșitul capitolului, sunt pline de dramatism și zbucium sufletesc, dezvăluind adevărurile despre nelegiuirile regimului sovietic totalitar: strămutările de populație, foametea, arestările, deportările etc. Autorul reproduce, de exemplu, mărturiile profesorului Ștefan Motrescu, în care diferite episoade din viața crăsnenilor reproduc atmosfera apăsătoare și revolta sătenilor: „Eram cu mama când au intrat în casă doi cercetași sovietici. Aceștia au fost primii ruși pe care i-am văzut. Erau îmbrăcați în haine de camuflaj cu cetine de brad și frunze pe corp și cască și abia îi puteai vedea la față. Unul mi-a părut deosebit de fioros – era smolit pe față și cu ochii înguști. Ne-au bruscat cu automatele într-un ungher și au început să scotocească prin casă. N-a rămas nici un colț necercetat, fiecare tacâm, pahar, sertar, fiind verificate metodic, iar ceea ce le plăcea dispărea miraculos sub camuflaj. Am reținut și primele cuvinte din limba rusă: *Hozeaica, hliba, solonina!*. Mama, plângând, le-a pus ceva de-ale gurii pe masă. Au îmbucat lupește, ba au mai pus câte ceva sub camuflaj. Atunci au observat că pe masă ticăia un ceas deșteptător (CFR), l-au «privatizat» și pe el și au dispărut tot așa de repede cum au venit". În astfel de împrejurări s-au creat premizele revoltei despre care Ștefan Motrescu scrie în continuare: „Doi frați – Motrescu Istrate și Vasile – mânau prin luncă niște vite rămase fără stăpâni. Soldații de la comandamentul militar sovietic cazați în satul vecin, Ciudei, la Mitric Ioachim al Marghioalei s-au luat după ei. Frații au lăsat vitele și, pe căi lăturalnice au ajuns la locul fixat în Crasna-Putna, de s-au amestecat cu oamenii ce se adunau după înțelegerea stabilită. Soldații urmăritori, unindu-și forțele cu cei de la comandamentul militar din Crasna, cantonat la gospodarul Mitric Ioachim a lui

Ştefan (Brahă), au purces spre locul în care se adunaseră sătenii. Un moş cu autoritate, Ursache Grigore, poreclit Botuză, a sărit cu parul la unul dintre soldaţi, spunându-i: *Răsţâţa ta, măi negrule!* dar, bineînţeles n-a putut să-l oprească şi aşa s-au pomenit faţă în faţă soldaţii înarmaţi cu pistoale automate de o parte, şi mulţimea mereu crescândă de săteni, de cealaltă parte. A urmat o scurtă perioadă de tratative prin care se cerea extrădarea fraţilor sus-amintiţi. Atunci, Popiuc Nicolai, poreclit Piţilică, care ştia ceva ruseşte s-a apropiat de unul dintre soldaţii ruşi, dorind să se explice. Deoarece ţeava armei era mereu îndreptată spre pieptul lui, a încercat s-o înlăture cu mâna. A urmat o rafală scurtă şi Popiuc s-a prăbuşit la pământ, ciuruit de gloanţe în abdomen. Tot atunci a căzut gospodarul din Ciudei, Constantin Bândiu, confundat cu unul dintre fraţi, care a murit pe loc, în convulsii muşcând iarba cu dinţii. Soldaţii ruşi continuau să tragă în plin...".

În capitolele următoare autorul ne face cunoştinţă cu unele informaţii inedite şi puţin cunoscute, referitoare la tipologia locuinţei ţărăneşti din Crasna, anexând şi o bogată colecţie de fotografii care prezintă următoarele: casele crăsnenilor din diferite perioade; populaţia şi locuitorii de diferite naţionalităţi; îndeletnicirile băştinaşilor, care în prezent, ca şi în trecut, se ocupau mai mult de agricultură, creşterea animalelor, pomicultură şi albinărit. El încearcă să facă şi un portret al crăsneanului: „Săteanul din Crasna a moştenit din bătrâni abilitatea de a-şi ascunde uneori gândurile şi pornirile. În general, ţăranul crăsnean este de statură potrivită, faţă senină, ager în mişcări şi proporţionat".

Laurenţiu Dragomir nu a uitat să includă în monografia sa date despre viaţa culturală şi spirituală a sătenilor: şcoală, societăţi şi cămine culturale, biserică (capitolele 8 şi 9). Autorul a inclus schiţe despre unele personalităţi cu renume din rândurile profesorilor, preoţilor, ale intelectualilor din diferite domenii de activitate, cât şi ale celor care au contribuit la ridicarea monumentelor istorice, dintre care unele s-au mai păstrat şi până în zilele noastre. Este reprodus *Acatistul icoanei Maicii Domnului făcătoare de minuni din Crasna*, care se păstrează şi astăzi în biserică, sunt descrise troiţele şi capeliţele etc. Fotografiile anexate la acest capitol conţin o bogată informaţie referitoare la bisericile din Crasna, diferite evenimente petrecute aici şi lista preoţilor care au slujit la Crasna de la mijlocul secolului al XIX-lea până în prezent.

Capitolele 11–13 sunt consacrate succesiv descrierii portului tradiţional din Crasna, obiceiurilor şi folclorului. Desigur, acest capitol poate fi continuat, Crasna fiind un adevărat tezaur viu etnografic şi folcloric. Desigur că toate acestea au evoluat în timp, dar şi-au mai păstrat până astăzi specificul şi autenticitatea. Şi dacă în trecut oamenii culegeau cânepa şi-şi ţeseau cămăşi, astăzi – „mai sunt crăsneni însă, în vârstă şi mai tineri, care păstrează prin lăzi aceste costume populare mai vechi sau mai

noi şi le îmbracă rareori la biserică, la Paşti, Crăciun, Duminica Mare, Sânpetru sau de hramul bisericii".

Laurenţiu Dragomir a adunat un buchet de legende, snoave, cântece de vitejie, strigături, bocete, arătând datinile vechi care sunt păstrate şi până în zilele noastre la Crasna.

Autorul confirmă, în capitolul 14, definitiv ipoteza referitoare la vizita lui Mihai Eminescu la Crasna, în 1871, cercetând diferite documente, şi anume *Istoria...* lui George Călinescu, bazându-se pe mărturia preotesei Eufrosina Petrescu şi a articolului publicat de Leca Morariu, *Eminescu la Crasna (în Bucovina).* Menţionăm în acelaşi timp că prezenţa lui Eminescu la Crasna în 1871, în ajunul *Serbării de la Putna*, a fost contestată de către cercetătorul Ion Filipciuc, în articolul *Eminescu la Costişa?* („Glasul Bucovinei", nr. 1[45], 2005). Autorul constată de asemenea că şi domnitorul Ştefan cel Mare şi Sfânt a trecut şi a poposit în Crasna Putnei, conform documentului din 15 ianuarie 1488 (p. 19).

În ultimul capitol sunt evidenţiate personalităţi, povestitori şi cântăreţi actuali, originari din Crasna aşa ca: Maria Iliuţ, Ştefan Motrescu, Elena Gherman, Dmitrie Tomiuc, Nistor Grozavu, Gh. V. Mitric ş. a., ale căror portrete au fost redate cu multă măiestrie în cartea de eseuri a ziaristului bucovinean Mihai Morăraş, *Rădăcinile rămân acasă* (Cernăuţi, Editura Alexandru cel Bun, 2003): „Aceşti intelectuali, părăsind satul, nu au rupt legăturile cu crăsnenii, ci din contra au căutat fiecare locul său pentru ridicarea culturală a satului de baştină".

Lucrarea este bine documentată din surse orale şi scrise, conţine o bogată bibliografie (202 titluri) şi este consistent ilustrată, ceea ce îi dă o deosebită valoare.

Această monografie, bine structurată şi de proporţii, constituie un valoros tezaur documentar istoric, social, demografic şi etnografic, care prezintă un interes nu numai pentru crăsneni şi specialiştii în domeniu, ci şi pentru toţi cei interesaţi de istoria vitregă şi zbuciumată a acestui ţinut, pentru acei pe care îi doare inima şi sufletul pentru destinul poporului nostru străbun.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitaţi să ne trimită studii originale de istorie, literatură şi istoria culturii, eseuri, opere literare, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparţinând unor autori bucovineni, prezentări de Conferinţe ştiinţifice sau alte manifestări culturale, precum şi materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25–30 de pagini şi un rezumat (1–2 pagini) în limba română sau engleză culese la calculator (prezentând şi o dischetă).

Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuţie spre publicare.

Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conţinutul materialelor.

*
* *

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari şi va fi urmat de numele autorului şi oraşul de reşedinţă. Referinţele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind aşezate la sfârşitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică şi, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziţia a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU
Corector: CONSTANŢA FILIP

Bun de tipar: 2005
Apărut: 2005

Tipărit la UNIVERSUL S.A.

ISSN 1222-5606